

MUISTOJA KADONNEESTA VALTIOSTA

DDR:n arkipäivän muistaminen, museoiminen ja *Ostalgie*

Anna Elisa Leppänen

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaali- ja kulttuuriantropologia

Pro gradu -tutkielma

Syyskuu 2011

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta	Laitos – Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä – Författare – Author Anna Elisa Leppänen		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Muistoja kadonneesta valtiosta. DDR:n arkipäivän muistaminen, museominen ja <i>Ostalgie</i>		
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiaali- ja kulttuuriantropologia		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year 2.9.2011	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 100
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>Tässä pro gradu -tutkielmassa käsitellään DDR:n arkipäivän muistamista ja museoimista sekä DDR-nostalgiaa eli <i>Ostalgieta</i>. Tutkielmassa esitellään erilaisia näkökulmia muistin ja nostalgian muotoutumiseen ja pohditaan sitä, millä tavoin Saksan menneisyys ja historiapolitiikka ovat vaikuttaneet siihen, kuinka DDR:n menneisyyttä nykyään käsitellään. Työ perustuu Berliinissä, Saksassa huhti-heinäkuussa 2010 kerättyyn aineistoon, joka koostuu haastatteluista, vierailuista DDR:n arkipäivää käsitteleviin museoihin sekä verkkoaineistosta.</p> <p>DDR:n arkipäivää esittelevissä museoissa DDR:n materiaallinen menneisyys on pyritty säilyttämään, jotta muisti siitä ei katoaisi. Museoiden näyttelyt herättelevät ja ylläpitävät muistia sekä valistavat kävijöitä siitä, millaista tavallinen ja arkinen elämä DDR:ssä oli. Museot luovat korostetun ei-poliittisilla ja arkipäiväisillä näyttelyillä vastanarratiiveja viralliselle valtion DDR:stä ylläpitämälle suurnarratiiville, jossa DDR nähdään pelkkänä totalitaarisena diktatuurina ja sorron symbolina. Yhteisöpalvelu Facebookista löytyvässä keskusteluryhmä <i>DDR Zonenkinderissä</i> ihmiset jakavat omakohtaisia ja subjektiivisia muistojaan menneestä. Ryhmä luo vapaan ja avoimen foorumin jakaa muistoja, tuntee yhteisöllisyyttä ja koota kollektiivista muistia menneestä. Sekä DDR-museot että <i>DDR Zonenkinder</i> synnyttävät vaihtoehtoisia näkemyksiä DDR:n menneisyydestä, nämä ovat muussa keskustelussa ovat jääneet vähemmälle huomiolle.</p> <p>DDR:n kaaduttua 1989 ja vuotta myöhemmin Saksojen yhdistyttyä alkoi Saksassa kiivas keskustelu siitä, kuinka DDR:n menneisyyttä tulisi käsitellä. Saksa on toistaiseksi ainoa maa, jossa on yhden vuosisadan aikana järjestetty kaksi totuuskomissiota: ensimmäinen holokaustin ja toinen DDR:n kaatumisen jälkeen. Saksan kielessä on jopa kaksi sanaa, <i>Vergangenheitsbewältigung</i> sekä <i>Geschichtsaufarbeitung</i>, jotka tarkoittavat menneisyyden käsittelyä tai sen työstämistä. Voi siis sanoa, että vaikean menneisyyden käsittely on saksalaisten erityisosaamista.</p> <p>Totuuskomissio, rajavartioiden oikeudenkäynnit, Stasin arkistojen läpikäyminen sekä DDR:n vertaaminen kolmanteen valtakuntaan saivat itäsaksalaiset tuntemaan itsensä toisen luokan kansalaisiksi, joilla ei ollut oikeutta omaan menneisyyteensä, mutta ei myöskään omaan tulevaisuuteensa. Itäsaksalaisista tuntui, ettei heidän elämänsä menneisyys näkynyt Länsi-Saksan hallinnoimassa historiankirjoituksessa. DDR:n nopea katoaminen niin poliittisena järjestelmänä kuin materiaalisena kulttuurina kiihdytti <i>Ostalgien</i> syntyä. Itäsaksalaisten vuosikymmeniä odottamat läntiset kulutushyödykkeet sekä vauraus ja hyvinvointi eivät saavuttaneetkaan itää siinä määrin ja yhtä nopeasti kuin siellä oli oletettu. Yhdistymisen aikaansaama euforia muuttui pian pettymykseksi, kun uuteen systeemiin sopeutuminen ei onnistunut kivuttomasti.</p> <p>Analyyssissa käytetään Daphne Berdahlin näkemystä <i>Ostalgiesta</i> keinona luoda vastanarratiiveja. Tämän lisäksi analyyssissä tukeudutaan Paul Cooken näkemykseen <i>Ostalgiesta</i> Länsi-Saksan harjoittaman itäsaksalaisen kulttuurin ja historian kolonisaation vastustamisena. Tutkielmassa <i>Ostalgie</i> nähdään itäsaksalaisten vastarintana ja itsemääräämisoikeuden vaatimisena. Tutkielmassa tullaan myös siihen johtopäätökseen, että <i>Ostalgiessa</i> pohjimmiltaan kysymys on uuden järjestelmän ja länsimaisen kulttuurin hallitsemisesta ripauksella itäsaksalaista erityislaatuista eikä niinkään menneisyyden haikailusta tai halusta palauttaa DDR valtiona tai poliittisena järjestelmänä. <i>Ostalgien</i> avulla itäsaksalaiset rakentavat uudenlaista identiteettiä uudessa systeemissä, mutta kuitenkin säilyttävät osan jotain vanhaa ja erityislaatuista.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Muisti Nostalgia <i>Ostalgie</i> Historia Narratiivi Arkipäivä Museot Keskusteluryhmä		

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Saksan vaikea menneisyys	5
2.1 Kolmannen valtakunnan jälkipyykki	6
2.2 Kahden Saksa syntyy	10
2.3 Antifasistinen suojavalli	11
2.4 DDR:n loppu	13
2.5 Yhdistynyt Saksa ja DDR:n menneisyyden käsittely	17
3 Historiasta muistiin, muistista nostalgiaan ja nostalgiaan ”ostalgiaan”	19
3.1 Historia ja muisti	20
3.2 Kuviteltu yhteisö ja kuviteltu menneisyys: menneisyys ja nostalgia	23
3.3 Menneisyyden kaipuu ja nykyhetki: historia, muisti ja <i>Ostalgie</i>	27
4 Die Zeit der Verarbeitung: menneen muistamisen aika	35
4.1 Puhua vai vaieta: menneisyyden vaikea kohtaaminen	35
4.2 Kysymisen vaikeudesta	39
4.3 DDR Internetissä	40
4.4 <i>Ostalgie</i> vai <i>Westalgie</i> : jako maantieteen vai ideologian perusteella?	41
4.5 <i>Ostalgie</i> ja menneisyydenkaipuu: miksi DDR:ää vielä muistellaan?	44
5 Riisipuurosta Leniniin: DDR-nostalgia Internetissä	48
5.1 <i>DDR Zonenkinder</i> : mennyt maailma Internetissä	48
5.2 Kotiläksyjä, riisipuuroa ja pioneerikerhoja: <i>DDR Zonenkinder</i> ja arkipäivä	51
5.3 Lenin kuolinpäivä ja työläisten kapina: <i>DDR Zonenkinderin</i> poliittiset viestit	54
5.4 Oikeus omaan menneisyyteen: kapinaa vai muistelua Internetissä?	59
6 Menneisyys, muisti ja museot: DDR:n arkipäivän museoiminen	61
6.1 Museot ja arkipäivä	62
6.2 <i>Alltagin</i> monet kasvot	63
6.3 <i>Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR</i> : teorioita menneestä ja tavarankerääjä valtiosta, jossa tavaraa ei ollut	67
6.4 <i>DDR Museum Zeitreise</i> : aikamatka menneeseen	75
6.5 <i>DDR Museum Pirna</i> : keräilijän paratiisi	79
6.6 <i>DDR Museum Berlin</i> : kosketeltavaa historiaa	80
6.7 Sama historia, eri näkökulma: mitä eroa museoilla on?	83
7 Lopuksi	88
7.1 Muistin palapeli	88
7.2 <i>Ostalgien</i> tulevaisuus	90
8 Lähdeluettelo	94

1 Johdanto

Tämä on tutkielma menneisyydestä, muistista ja nostalgiaista. Työssä pohdin sitä, kuinka muisti ja historia Saksan demokraattisesta tasavallasta, eli DDR:stä¹, ovat Saksojen yhdistymisen jälkeen muotoutuneet. Suurten ja virallisten valtarakenteiden ja suurnarratiivien sijaan keskityn siihen, kuinka tavalliset ihmiset muistelevat menneisyyttään DDR:ssä, ja toisaalta, kuinka muistia ja historiaa luodaan sekä ylläpidetään näiden tavallisten ihmisten arkisesta elämästä DDR:ssä. Tarkoituksena ei siis ole käsitellä historian suuria linjoja ja mahtimiehiä, vaan yrittää tavoittaa ripaus elettyä elämää pienen ihmisen näkökulmasta, sillä juuri tämä näkökulma on usein jäänyt vähemmälle huomiolle DDR:n menneisyyden käsittelyssä sekä sen historian luomisessa. Työn keskiössä ovat siis sekä sosiaalinen että yksilöllinen muisti DDR:n menneisyydestä ja se, kuinka nämä luovat Berdahlin (1999b, 2005b) termiä lainaten vastanarratiiveja (*counter narrative*) viralliselle historialle ja käsitykselle DDR:n menneisyydestä.

DDR oli valtio ilman kansaa, kuten Seppo Hentilä on osuvasti sanonut. DDR kaatui, koska sen omat kansalaiset halusivat niin. Aate ei enää kantanut maassa, josta puuttui vapaus matkustaa, vapaus ilmaista mielipidettään ja jota vaivasi jatkuva puute. DDR:n kaatuminen ja sitä seurannut Saksojen yhdistyminen eivät kuitenkaan tuoneetkaan itäsaksalaisten niin kauan toivomaa hyvinvointia ja vaurautta, kuten Klaus, Pirnasta kotoisin olevan keski-ikäinen konduktööri tiivistää osuvasti:

” [...] DDR:n kansalaisina silloinen Länsi-Saksa vaikutti meistä täydelliseltä. Suurimmalla osalla meistä oli sukulaisia silloisessa Länsi-Saksassa. Ja siksi luulimme, että ihmisillä siellä oli hauskaa viihde-elektroniikkaa, he voisivat syödä joka päivä banaaneja ja silloin kuin heitä huvitti, he voisivat matkustaa mihin tahansa maailmassa. Länsi-Saksa tuntui yksinkertaisesti täydelliseltä maalta. Tällä välin olemme oppineet, että tämä maa ei olekaan niin täydellinen. Joillekin tämän ymmärtäminen on ollut hyvin tuskallista. Ihmiset ovat joutuneet toteamaan, että kaikki ne asiat, joista he vuosia unelmoivat, eivät edelleenkään ole heidän saavutettavissaan, sillä heillä ei ole rahaa. Tämän lisäksi tulevat vielä yhteiskunnalliset ongelmat. Tämä uusi valtio toimii kaikin

¹ Käytän Saksan demokraattisesta tasavallasta nimitystä DDR, sillä vaikka se ei olekaan suomenkielinen sana, on se kuitenkin tunnettu lyhenne kyseiselle maalle. Saksan demokraattinen tasavalta olisi liian pitkä termi toistaa jatkuvasti ja SDK ei taas ole vakiintunut eikä kaikkien tietämä lyhenne. Itä-Saksa taas olisi hankala termi siksi, että Itä-Saksa on edelleenkin olemassa maantieteellisenä, ja ehkä kulttuurisenakin, alueena. Itä-Saksan käyttö johtaa helposti sekaannuksiin historiallisissa tapahtumissa ja rajanveto menneen ja nykyisyyden välillä olisi vaikeaa. DDR on myös vakiintunut termi sitä koskevassa suomenkielisessä tutkimuskirjallisuudessa (esim. Hentilä, 1994).

muin tavoin kuin mikä olisi suotuisinta, ja jotkut asiat olivatkin paremmin organisoituja DDR:ssä. [...] Tästä johtuen joukko ihmisiä näkee DDR:n hyvin ideaalisena valtiona nykypäivänä. Jokaisella oli työtä ja siten myös toimeentulo. Ihmisten suhteet toisiinsa olivat parempia. Ja sen ajan poliitikotkaan eivät vaikuta enää niin huonoilta verrattuina nykyisiin. Negatiiviset puolet häivytetään. Ja se on minun mielestäni täysin normaalia. Kysy keneltä tahansa, vaikka omilta vanhemmiltasi, heidän lapsuudestaan. Varmasti he kertovat mukavia asioita. [...] Ainoa ero entisten sosialististen maiden kansalaisilla ja muilla on se, että meidän elämämme muuttui täysin yhdessä vuodessa. Ja siten ovat myös muistommekin erilaisia: me muistamme asioita, joita ei enää ole olemassa ja jotka eivät nykypäivänä ole välttämättä poliittisesti toivottuja. Tämä on minun mielipiteeni. Joku muu varmasti näkee asian erilailla. Mutta näin minä ajattelen asiasta.”

Wendeä, yhdistymisen jälkeistä sosiaalista ja yhteiskunnallista muutosta, seurannut aika oli synkempää, kuin mitä monet olivat osanneet kuvitellakaan. Totuuskomissiot, rajavartioiden oikeudenkäynnit, DDR:n vertaaminen kolmanteen valtakuntaan sekä yhdistymistä seurannut totaalinen vahojen sosiaalisten rakenteiden muuttuminen sekä DDR:n talouden alasajo saivat itäsaksalaiset tuntemaan itsensä toisen luokan kansalaisiksi, joilla ei ollut todellista valtaa ei menneisyyteensä eikä tulevaisuutensaakaan. Tästä seurauksena on syntynyt *Ostalgie*, joka on tämän tutkimuksen keskiössä.

Tämä tutkielma perustuu etnografiseen kenttätööhön. Keräsin aineistoa Berliinissä neljän kuukauden ajan huhtikuusta elokuuhun 2010. Kenttätöni Berliinissä kohdistui suurelta osin DDR:n historiaa ja arkipäivää, *Alltagia*, esittäviin DDR-museoihin. Näyttelyiden ja yleisen havainnoinnin lisäksi rakennan analyysini museoista niiden julkaisemien *Alltag*-oppaiden sekä museoiden Internet-sivujen varaan. Haastattelin kahden museon, Berliinin *DDR Museum*in sekä *Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR* johtajia, mutta myös tavallisia ihmisiä, jotka olivat aikanaan eläneet DDR:ssä. Lisäksi keräsin aineistoa Internetistä. Tutkielmassa analysoin siis museoiden lisäksi yhteisöpalvelu Facebookista löytyvää keskusteluryhmä *DDR Zonenkinderiä*, jossa ihmiset niin jakavat, ylläpitävät kuin myös luovat muistia menneestä. DDR:n historiaan sisältyy paljon sortoa, surua ja kärsimystä, sitä ei voi kukaan kieltää. Jälkisosialistisen normalisaation prosessi totuuskomissioineen ja oikeudenkäynteineen on kuitenkin saanut monet itäsaksalaiset tuntemaan itsensä toisen luokan kansalaisiksi ilman oikeutta omaan menneisyyteensä ja tulevaisuuteensaakaan.

Vaikka Berliinin muurin murtumisesta ja Saksojen yhdistymisestä onkin jo yli 20 vuotta, ovat DDR ja sen menneisyys, ja kuinka tätä menneisyyttä tulisi käsitellä, edelleenkin ajankohtaisia aiheita nykypäivän Saksassa. Saksassa on vasta viime

vuosikymmeninä ryhdytty käsittelemään tyhjentävästi toisen maailmansodan aikaista historiaa. DDR:n menneisyyden läpikäyminen aloitettiin monien mielestä juuri tämän takia nopeammin ja perusteellisemmin, jotta vanhat virheet voitaisiin välttää, mutta tämä työstäminen ei ole lähimaillakaan loppua. Kommunismin kaatuminen ei päätyntykään historian loppuun, kuten Francis Fukuyama (1992) on ehdottanut.

Geoffrey White huomauttaa, että huolimatta näistä väitteistä historian loppumisesta kylmän sodan jälkeisessä maailmassa, tai ehkäpä juuri niiden vuoksi, on viimeisinä vuosikymmeninä ympäri maailmaa nähty lukuisia muistidiskursseja niin kulttuurisen elvyttämisen kuin voimistuvan patriotisminkin muodoissa. Esimerkkinä tästä White käyttää holokaustin historiaa, joka edelleen yli 60 vuotta sodan päättymisestä aiheuttaa suuria tunteita ja kiihkeää keskustelua yhä uusien silminnäkijähavaintojen ja muisteluiden muodossa. (White, 2006, 336.) Täten DDR:n menneisyys ja sen muistelu tuskin tulevat katoamaan vielä hetkeen ja menneisyyden läpikäyminen onkin vasta todella alkanut. Aivan kuten *DDR Zonenkinderin* perustaja Agneskin pohtii, todellinen menneisyyden työstäminen on alkanut vasta nyt, kun ihmiset ovat saaneet kiinni uudesta elämästä uudessa systeemissä, ja heillä on vihdoin aikaa ja halua reflektoida mennyttä.

Se, mitä ihmiset menneestä muistavat ja kuinka tämä muisti manifestoituu nykyhetken tavoissa ja rituaaleissa ovat kaikki tärkeitä aiheita antropologiassa. Whiten mukaan antropologia, jonka keskeisiä käsitteitä ovat kulttuuri ja kulttuurinen reproduktio, on ensisijaisesti kiinnostunut eroista historiallisessa tietoisuudessa ja hetkellisyydestä. Tämän vuoksi Whiten mielestä voidaankin sanoa, että kollektiivinen muisti on ollut aina antropologisen tutkimuksen keskiössä. (White, 2006, 327.) Eric Hobsbawmin (2009 [1983], 10) mielestä antropologia on se tieteenala, joka voi löytää erot niiden vanhojen ja keksittyjen rituaalien välillä, joiden avulla yhteiskunta toimii.

Työni etenee siten, että luvussa 2 käyn läpi Saksan historiaa holokaustista DDR:n syntyyn ja lopulta sen kaatumiseen antaakseni historiallisen viitekehyksen niille tapahtumille ja toimintatavoille, joiden avulla DDR:n menneisyyttä on pyritty purkamaan ja käsittelemään Saksojen yhdistymisen jälkeen. Luvussa 3 luon teoreettisen viitekehyksen *Ostalgie*n ja aineistoni analyysille. Luvussa käyn syvällisemmin läpi teorioita historiasta ja muistista, mitä yhteistä näillä kahdella on ja kuinka ne toisaalta eroavat toistaan ja silti täydentävät toisiaan (Müller, 2004; Lowenthal, 1988 [1985]);

Salmi, 2001). Pohdin myös sosiaalista tai kollektiivista muistia rakentumista ja sen funktiota yhteiskunnassa (Connerton, 2007 [1989]; Gedi & Elam 1996; Halbwach 1992 [1942]), sekä nostalgiaa ja menneisyyden muokkaamista ja jopa sen sepittämistä palvelemaan nykyhetkeä (Boym, 2001; Hobsbawm 2009 [1983]). Lopuksi esittelen Daphne Berdahlin (1999b), Dominic Boyerin (2006), Paul Cooken (2005), Anselma Gallinatin (2009) Petra Rethmannin (2009) tutkimuksia *Ostalgiesta*, joita käytän pohjana omassa analyysissäni.

Luvuissa 4, 5 ja 6 esittelen omaa aineistoni. Luvussa 4 pohdin omaa kenttätyötäni, haastattelujen ja kysymisen vaikeutta sekä pohdin niin *Ostalgien* ilmentymistä Internetissä kuin *Ostalgieta* ilmiönä. Onko *Ostalgie* vain itäsaksalainen ilmiö ja miksi toisaalta, yli 20 vuotta muurin murtumisen jälkeen, *Ostalgieta* yhä edelleen esiintyy ja se ei näytä mitään merkkejä katoamisesta? Luvussa 5 käyn läpi keskusteluryhmä *DDR Zonenkinderin* sisältöä sekä ryhmän merkitystä sen jäsenille ja yleisesti. Ryhmän ei-poliittisuus ja näennäinen keveys ja ironisuus kätkevät taakseen paljon tummempia sävyjä, ja huumorin varjolla ryhmässä käydään keskustelua niin menneestä kuin tulevastakin sekä luodaan kollektiivista muistia menneestä. Sovellan ryhmään muun muassa Rethmannin ajatusta *Ostalgiesta* ironiana sekä Cooken näkemystä *Ostalgiesta* yrityksenä vapautua Länsi-Saksan kolonialistisesta otteesta.

Luvussa 6 käsittelen DDR:ää ja sen historiaa esitteleviä museoita. Tarkemmin analysoin juuri DDR:n arkipäivään, *Alltagiin*, keskittyviä museoita, *Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR:ää*, Berliinin *DDR Museumia*, *DDR Museum Zeitreisea* sekä *DDR Museum Pirnaa*. Toisin kuin *DDR Zonenkinder*, jossa menneen muistelu on subjektiivista ja henkilökohtaista, DDR:n arkipäivää esittelevät museot toimivat muistin ylläpitämisen ja luomisen välineinä. Nämä museot rakentavat enemmän virallista vastaanarratiivia (*counter narrative*) sille suurnarratiiville (*grand narrative*) (Berdahl, 1999b, 2005b), joka esittää DDR:n epäoikeudenmukaisena valtiona, pelkkänä totalitaarisena diktatuurina, jonka muistia hallitsevat Stasi ja Berliinin muuri. Luvussa pohdin myös *Ostalgien* kiinnittymistä esineisiin ja materiaaliseen kulttuuriin. Luvussa 7 esitän johtopäätökseni *Ostalgiesta* ja aineistostani ja pohdin sitä, kuinka tämänkaltainen aineisto, joka koostuu niin haastatteluista, havainnoinista, Internet-aineistosta sekä museoista, toisaalta täydentää toinen toistaan, mutta toisaalta luo myös haasteita analyysille.

Haastattelemieni yksityishenkilöiden nimet olen muuttanut pseudonyymeiksi, mukaan luettuna *DDR Zonenkinderin* perustaja Agnes, joka ei ryhmässäkään esiinny omalla nimellään. En myöskään mainitse DDR Zonenkinderissa keskusteluun osallistuneiden ryhmän jäsenten nimiä lainkaan, sillä en koe, että kirjoittajan nimellä olisi niin paljon merkitystä. Tässä tapauksessa mielestäni ihmisten anonymiteetin suojaaminen ei kuitenkaan ole niin tarkkaa, sillä he ovat itse vapaaehtoisesti ja omasta halustaan valinneet täysin avoimen foorumin, jonka lähes kuka tahansa voi halutessaan nähdä. Ryhmässä ei käsitellä mitään kovin henkilökohtaista tai arveluttavaa. Perustaessaan ryhmän Agnes halusi tarjota ihmisille pienen vaihdon tilan, ”*einen kleinen geschlossenen Raum des Austausches*”, jossa ihmiset voisivat huoletta vaihtaa muistojaan menneestä ilman pelkoa väärinymmärryksestä. Päätökselläni olla käyttämättä ihmisten nimiä olen pyrkinyt toteuttamaan tätä Agnesin toivetta ja antamaan ihmisille mahdollisuuden tähän yksityiseen, ja samaan aikaan julkiseen ajatusten vaihtoon. DDR-museoiden johtaja Rückeliin ja Wolfgangiin viitataan kuitenkin heidän oikeilla nimillään, sillä he eivät puhu yksityishenkilöinä, vaan edustavat museoita ja puhuvat täten näiden instituutioiden sanansaattajina.

2 Saksan vaikea menneisyys

”*Joka hallitsee menneisyyttä [...] hallitsee tulevaisuutta: joka hallitsee nykyisyyttä, hallitsee menneisyyttä*”

George Orwell, *Nineteen Eighty-four*, 2003 [1949], 40

Saksalla on menneisyyteen, sen käsittelyyn, muistamiseen ja siitä yli pääsemiseen, erityislaatuinen suhde, sillä saksalaiset ovat saaneet suuren osan toisen maailmansodan painolastista kantaakseen. Puhutaankin saksalaisesta syyllisyydestä, *Deutsche Schuldista*, jota saksalaiset tuntevat toisen maailmansodan aikaisista tapahtumista. Saksan kielessä on jopa kaksi sanaa, *Vergangenheitsbewältigung* sekä *Geschichtsaufarbeitung*, jotka tarkoittavat menneisyyden käsittelyä, sen ”työstämistä”

tai siitä ”yli pääsemistä”. Se, että nämä sanat puuttuvat esimerkiksi englannin tai suomen kielestä kokonaan ei tietenkään tarkoita, ettemmekö tunnistaisi ilmiötä, mutta näin kuvaavien termien olemassaolo saksan kielessä kuitenkin kertoo jotain siitä, kuinka erityislaatuinen suhde Saksalla menneisyyteensä ja sen käsittelyyn on. (Garton Ash, 2004, 265.)

Tässä luvussa tavoitteenani on sekä käydä läpi DDR:n historiaa että valottaa niitä historiallisia olosuhteita ja tapoja käsitellä menneisyyttä ja historiaa, jotka ovat vaikuttaneet siihen, kuinka DDR:n historiaa nykypäivänä luodaan ja tulkitaan. Tarkoitukseni on antaa vain yleiskuva Saksan ja DDR:n historiasta ja sen käsittelystä; aiheen syvempi pohdinta ansaitsisi aivan oman tutkimuksen. Pelkästään toisesta maailmansodasta ja sen käsittelystä on kirjoitettu niin paljon, että yksinomaan sen kirjallisuuden käsittelyyn ei yksi pro gradu -tutkielma riittäisi. Tämä luku on pelkkä pintaraapaisu kaikesta siitä, mitä Saksan historiasta, niin lännen kuin idänkin puolelta, on toisen maailmansodan jälkeen kirjoitettu. Tarkoitus on antaa historiallista pohjaa tarkemmalle analyysille museoista ja muistamisesta, ei käsitellä Saksan ja DDR:n historiaa tyhjentävästi. Samoista syistä myös muiden Itä-Euroopan maiden ja Neuvostoliiton historia on jätetty käsittelemättä, yhtään niiden merkitystä DDR:n menneisyyden tapahtumiin ja historian muotoutumiseen väheksymättä.

2.1 Kolmannen valtakunnan jälkipyykki

Maailmassa on vuosien 1974 ja 2010 välillä pidetty 40 totuuskomissiota (Amnesty International²), mutta Saksa on ainoa maa, jossa on sadan vuoden aikana järjestetty näitä jopa kaksi: ensimmäinen toisen maailmansodan jälkeen ja toinen DDR:n kaaduttua (Garton Ash, 2004, 266). Toisen maailmansodan aikaiset tapahtumat eivät jätä saksalaisia rauhaan tänä päivänäkään. Saksassa ei edelleenkään 65 vuotta toisen maailmansodan päättymisen jälkeen haluta unohtaa. Oikeastaan voitaisiin sanoa, että toisen maailmansodan käsittely on todella vasta alkanut, sillä lopulta sodan päättymisestä on vain hetki. Toisen maailmansodan aikaisia tapahtumia ja holokaustia

² <http://www.amnesty.org/en/library/info/POL30/004/2010>. Luettu 15.4.2011.

on käsitelty eri tavoilla sodan loppumisesta asti: ensin monta vuosikymmentä hiljenemällä, ja 1980-luvulta lähtien yhä äänekkäämmin.

Hentilä on listannut erilaisia tapoja, joilla Länsi-Saksassa natsimenneisyyttä käsiteltiin. Näihin kuuluvat tietämättömyys, syyllisyyden kiistäminen, historian (tietoinen) unohtaminen, syyllisten tuomitseminen (ja puhdistukset), historian (tietoinen) muistaminen, rikosten hyvittäminen sekä tekojen anteeksiantaminen. (Hentilä, 2001, 34.) Nämä tavat käsitellä menneisyyttä tulivat esille lomittain ja keskenään ristiriitaisesti ja eri suhtautumistapoihin vaikuttivat myös poliittiset mielipide-erot sekä sukupolvien välinen kuilu, joka varsinkin 1960-luvulla oli varsin syvä. Sama näkyi Hentilän mukaan myös historiankirjoituksessa ja saksalaisten historioitsijoiden välitellessä kiusallista teemaa. Ensimmäiset holokaustista kirjoittaneet historioitsijat olivatkin juutalaisia, Yhdysvalloissa maanpaossa asuneita historioitsijoita. (Ibid., 34–35.)

Tietoinen yritys unohtaa oli 1960-luvulle asti tapa käsitellä menneisyyttä. Sodan jälkeen lännessä kaikki energia käytettiin jälleenrakennukseen ja talousihmeen synnyttämiseen. Timothy Garton Ash (2004, 269) huomauttaa, että kyse oli myös osittain siitä, että Saksassa ikävä menneisyys käsiteltiin ulkopuolelta, sillä sodan jälkeen menneisyyden käsittely ja tilinteko oli voittajien eli liittoutuneiden käsissä. Liittoutuneet järjestivät Nürnbergin oikeudenkäynnit ja pyyhkivät pois natsismin jäänteet; tuomioistuimissa ei nimittäin istunut yhtäkään saksalaista, ei edes niitä, jotka olivat natsismia vastustaneet ja siitä itse kärsineet.

Myös neuvostosyyttäjien ja tuomarien osallistuminen oikeudenkäyntiin oli saksalaisten mielestä merkki tekopyhydestä, sillä neuvostojoukkojen tekemät hirmuteot sodassa eivät olleet millään tasolla salaisuuksia. Tämä vähensi Nürnbergin arvoa saksalaisten silmissä ja sai sen vaikuttamaan vain silkalta kostolta saksalaisia kohtaan. Koska oikeudenkäynneissä keskityttiin paljon natsijohtajien henkilökohtaiseen syyllisyyteen ja syyllistämiseen, varsinkin Hitlerin itsensä kohdalla, antoi tämä monelle tavalliselle saksalaiselle ikään kuin luvan ajatella, että loput kansasta olivat syyttömiä ja että saksalaiset olivat kollektiivisesti yhtä lailla natsismin passiivisia uhreja kuin ketkä tahansa muutkin. (Judt, 2006 [2005], 54.) Länsi-Saksa kävi läpi pitkän matkan ennen kuin alkoi todella käsitellä menneisyyttään. Vielä 1970-luvulla kolmannen valtakunnan

hirmuteoista ei länsisaksalaisissa koulukirjoissa puhuttu lähes mitään (Hentilä, 2001, 36; myös Hentilä, 1994).

Hentilän (2001, 36) mukaan kyse oli myös siitä, kuinka henkilökohtaisella tasolla kipeä menneisyys kosketti saksalaisia: vanhempi sukupolvi ei halunnut muistaa ja kertoa menneisyydestä ja nuorempi ei osannut kysyä. Garton Ash huomauttaa, kuinka 1960-luvun vasemmistoradikaalit pitivät natsimenneisyyden peittelynhalua sekä vanhemman sukupolven antikommunistisia mielipiteitä kolikon kääntöpuolina ja käänsivät katseensa itään ilman minkäänlaista kritisismiä. Mielenkiintoisesti uuden sukupolven reaktio vanhempiensa menneisyyden käsittelyn epäonnistumiselle teki sen sokeaksi uuden systeemin hirmuteoille, vaikkakin Stasista, muurikuolemista ja toisinajattelijoiden vainoista oli runsaasti tietoa läntisissä tiedotusvälineissä. (Garton Ash, 2004, 269; myös Hentilä, 2001.) Saksassa toista maailmansotaa alettiinkin käsitellä todenteolla vasta 1980-luvun puolivälissä, jolloin Jürgen Habermas aloitti niin sanotun *Historikerstreitin*, historiakiistan syyttäessään saksalaista historiakeskustelua ”apologeettisista tendensseistä”, juutalaisvainojen tietoisesta vähättelystä. Esimerkkinä tästä Habermas nosti esiin historioitsijat, kuten Ernst Nolten, Michael Strümerin ja Klaus Hildenbrandin, jotka vertasivat näitä vainoja muihin historiallisiin julmuuksiin. (Hentilä, 2001, 31.)

Jos Länsi-Saksassa suhtautuminen natsimenneisyyteen eteni hiljaisuudesta hyvitykseen ja katumukseen, DDR:ssä tätä menneisyyttä ei haluttu erityisemmin käsitellä eikä siitä varsinkaan haluttu ottaa vastuuta. Kansallissosialismia itsessään ei koskaan tyhjentävästi selvitetty, vaan se lakaistiin maton alle. Historiassa keskityttiin vastarintaliikkeisiin, kuten tosin tehtiin myös lännessä, olihan tämä ainoa positiivinen kiinnekohta menneisyyteen vuoden 1945 jälkeen. (Hentilä, 1994, 254.) Vaikka antifasismia ja vastarintaa ja sen merkitystä korostettiin kummallakin puolella, omi DDR lopulta koko käsitteen niin, että se lähes poistui käytöstä lännen puolella. DDR:ssä antifasismista tehtiin valtionuskonto, ja sillä oli myös hyvin suuri rooli kouluissa ja kasvatuksessa. Virallisen selityksen mukaan DDR oli syntynyt ”antifasistis-demokraattisen kumouksen tuloksena, sen jälkeen kun kolmannen valtakunnan rikoksista vastuussa olevat militaristit, junkkerit ja suurkapitalistit oli kukistettu”. (Hentilä, 1994, 258.) Antifasismi rinnastettiin luokkataisteluun, jota työväenluokka kävi kommunistien ja puna-armeijan johdolla (ibid., 258).

Koulujen historiankirjoissa DDR keskittyi natsien idässä tekemiin hyökkäyksiin, ryöstöihin ja tuhoihin sekä slaaveihin kohdistettuun kansanmurhaan niin intensiivisesti ja värikkäästi kuin mahdollista. Juutalaisten kansanmurhaan ei erityisemmin kiinnitetty huomiota ja kuvissa keltaisia tähtiä kantavia ihmisiä kutsuttiin yksinkertaisesti ”puolalaisiksi”. (von Borries, 2003, 47.) Juutalaisten kohtalo kyllä mainittiin, mutta osana pitkää listaa, josta kuitenkin esimerkiksi homoseksuaalit, romanit sekä mielipidevangit oli jätetty kokonaan pois. Vasta vuonna 1988 historiankirjoissa mainittiin juutalaisuhrien tarkka luku sekä Wannseen konferenssi, mutta yhä silloinkin näitä asioita tärkeimmiksi koettiin sodan muiden tuhojen, kuten maan tuhoamisen ja erilaisen riiston ja ryöstelyn sekä vankien ja pakkotyöläisten karkotusten ja ampumisien painottaminen. Teloitusryhmistä, *Einsatzgruppeneista*, tai juutalaisten kaasulla tappamisesta, vain siksi että he olivat juutalaisia, ei mainittu mitään. (von Borries, 2003, 48-49.)

DDR:ssä Länsi-Saksaa ja kapitalismia pidettiin suorana seurauksena kolmannesta valtakunnasta. Tätä käsitystä vahvisti entisestään se, että entisiä Saksan kansallissosialistisen työväenpuolueen, NSDAP:n jäseniä pääsi Länsi-Saksassa melko pian takaisin normaaliin elämään, osa jopa suhteellisen korkeisiin asemiin. Jossain vaiheessa DDR:ssä oltiin jopa sitä mieltä, että koko läntinen maailma oli ajautunut fasismiin, josta merkkejä olivat valtionmonopolistinen kapitalismi sekä läntinen sotilasliitto NATO, johon Länsi-Saksa oli liittynyt vuonna 1955. (Hentilä, 1994, 260.)

Vuonna 1965 DDR julkaisikin ensimmäisen ruskean kirjansa, *Braunbuchin*, jossa raportoitiin yksityiskohtaisesti 2 300 entisten natsi- ja sotarikollisen uusista asemista Länsi-Saksassa. Kirjassa esiintyivät esimerkiksi silloinen liittopresidentti Heinrich Lübke, joka oli sodan aikana työskennellyt keskitysleirejä suunnitelleessa virastossa sekä liittokansleri Kurt-Georg Kiesinger, joka taas oli ollut radio-osaston propagandatoimiston apulaisjohtaja. (Hentilä, 1994, 260.) Toisaalta, kun Länsi-Saksassa antifasismi merkitsi menneisyyden hyvittämistä, *Wiedergutmachung*, ei DDR millään tavalla jakanut tätä ajatusta. Vuonna 1952 Länsi-Saksa ja Israel sopivat niin sanotusta hyvityssopimuksesta, jonka mukaan Israel sai vuoteen 1964 mennessä kolme miljardia D-markkaa korvauksena juutalaisten kärsimyksistä natsi-Saksassa. Länsi-Saksa sopi myös Puolan kanssa kansallissosialismin rikosten hyvittämisestä. DDR:ssä ei koettu kolmannen valtakunnan rikosten olevan millään tavalla sen vastuulla ja kieltäytyttiin kaikista korvausvaatimuksista. (Hentilä, 1994, 260.)

Nykypäivän Saksalla onkin siis kannettavanaan kahden menneisyyden paino. Kolmas valtakunta ei päästä Saksaa otteestaan, mutta nyt käsiteltävänä on myös DDR:n menneisyys. Vanhoista virheistä oppineena DDR:n menneisyys on Saksassa pyritty käsittelemään totuudenmukaisesti ja realistisesti, mutta toisaalta monien mukaan myös liian yksipuolisesti ja lännen ehdoilla. Garton Ash huomauttaa, että juuri natsimenneisyyden pitkittynyt käsittely oli syynä siihen, miksi DDR:n kaatuessa kommunismin nopea ja tyhjentävä käsittely hyväksyttiin yleisesti niin ripeästi (2004, 269).

Boyer huomauttaa, että Saksojen yhdistyessä ja yhden Saksan syntyessä syntyi myös kahdesta erilaisesta historiatulkinnasta taas vain yksi. Saksan ollessa taas yhtenäinen syntyi myös uusi yhteinen historia sekä yhteinen menneisyyden taakka. (2006, 371.) Boyerin mukaan DDR:n menneisyyden käsittelyssä on vahvasti huomattavissa Länsi-Saksan kyvyttömyys pohtia omaa historiaansa rehellisesti. DDR:n kaaduttua selvitettäväksi ei siis tullut vain sen menneisyys vaan myös koko kolmannen valtakunnan taakka, jonka aiheuttamaa traumaa koko Saksa pyrkii taas työstämään. (Ibid., 317.) Se, että mitä menneisyydestä halutaan unohtaa ja mitä taas muistaa, ja kenellä tähän kaikkeen on lopulta oikeus, on jatkuvasti ajankohtainen aihe nykypäivän Saksassa.

2.2 Kahden Saksa syntyy

DDR:n historia alkaa toisen maailmansodan jälkeisestä Saksasta, jolloin se, kuten myös Berliini, oli jaettu amerikkalaiseen, brittiläiseen, ranskalaiseen sekä neuvostovyöhykkeeseen. Yrityksistä huolimatta neuvottelut Saksan yhdistämiseksi eivät edenneet, ja lopulta toukokuussa 1949 läntiset vyöhykkeet yhdistettiin Länsi-Saksaksi. Lokakuussa 1949 jäljelle jääneestä neuvostovyöhykkeestä perustettiin Saksan demokraattinen tasavalta, DDR. (Fritsche, 2008, 20.) Berliini oli toisen maailmansodan lopussa neuvostojoukkojen valloittama, mutta sodan jälkeen se jaettiin liittoutuneiden kesken neljään osaan. Amerikkalaiset myös vaihtoivat Neuvostoliiton kanssa valloittamia osia Saksista sekä Thüringenistä saadakseen suuremman osan Länsi-Berliinistä hallintaansa (Ibid., 19). DDR yritti painostaa Länsi-Saksaa luovuttamaan Länsi-Berliinin DDR:lle saartamalla sen 1948-1949. Myös liittoutuneiden toteuttama valuuttauudistus, jonka avulla talous alkoi elpyä, ja tavaroita ilmestyi kauppoihin jo

uudistusta seuraavana päivänä, suututti DDR:ää. Saarron myötä Berliini viimeistään jakautui kahtia, ja kaikki toivo rauhallisesta yhdistymisestä oli mennyttä. Saarto kääntyi kuitenkin länsiliittoutuneiden voitoksi näiden pystyessä ylläpitämään Länsi-Berliiniä kaikista DDR:n toimista huolimatta. (Taylor, 2008 [2006], 101.)

Toukokuussa 1949 perustettiin Saksan Liittotasavalta, johon kuului kolme neljäosaa maasta. Siihen saakka Stalin oli pyrkinyt pitämään kaikki mahdollisuudet auki ja levitti lännen- ja kapitalisminvastaista propagandaa idässä, mutta käytännössä, invaasiota lukuun ottamatta, Stalin ei pystynyt tekemään mitään estääkseen Länsi-Saksan perustamisen. Liittotasavallan perustamisen jälkeen Moskovan oli kuitenkin tehtävä jotain, ja toukokuussa 1949 neuvostovyöhykkeellä pidettiin ”kansan yhtenäisyyden ja oikeudenmukaisen rauhan konferenssi”. Maaliskuussa Stalin oli antanut vastahakoisesti luvan ryhtyä toimiin DDR:n hallituksen ja parlamentin perustamista varten. (Taylor, 2008 [2006], 102.)

Ensimmäiset vaalit DDR:ssä järjestettiin myöhemmin hyvinkin tutuksi tulleella yhden listan lippuäänestyksellä. Tarjolla oli ennalta määritelty ehdokaslista niin sanotuista blokkipuolueista, joita käytännössä pääpuolue SED, *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, piti vallassaan. Äänestys vaaleissa tapahtui niin, että äänestäjä saattoi valita joko ”kyllä” tai ”ei”, muita vaihtoehtoja ei ollut. Äänestäjistä 66 prosenttia päätyikin äänestämään listaa, 34 prosenttia päätyi eriävään mielipiteeseen, joskin turhaan. Seuraavissa vaaleissa listaa puoltaneiden osuus nousi yllättäen 90 prosenttiin, ja myös pysyi siellä DDR:n kaatumiseen saakka. (Taylor, 2008 [2006], 102.) Oli syntynyt kaksi Saksaa: kapitalistinen sekä kommunistinen. Saksan liittotasavallan pääkaupungiksi tuli Bonn, kun taas DDR:n pääkaupungiksi päätettiin Itä-Berliini.

2.3 Antifasistinen suojavalli

Vaikka vuonna 1952 DDR sulki rajansa Länsi-Saksaan katkaisten lukuisia moottori- ja pikkuteitä, pysyi Berliini tästä huolimatta avoimena 50 000 ihmisen käydessä töissä Länsi-Berliinin puolella. Vuoteen 1961 mennessä Länsi-Berliinin kautta oli kuitenkin loikannut länteen noin 2,7 miljoonaa ihmistä, parasta työvoimaa, suurin osa oli nuoria ja koulutettuja, joita houkutteli muun muassa lännen parempi elintaso. (Hentilä & Hentilä, 2008, 170–171.) Lisäksi rajan ylitys oli itäsaksalaisille helppoa niin fyysisesti kuin henkisesti, sillä rajan toisella puolella heitä ei odottanut toinen kieli eikä kokonaan

uusi kulttuuri. Vuonna 1952 SED ilmoitti päässeensä ”sosialismin rakentamisen” vaiheeseen matkallaan valmiiksi stalinistis-kommunistiseksi valtioksi (Taylor, 2008 [2006], 112). Tämä tarkoitti muun muassa maanviljelijöiden pakottamista kollektiivituloille, kirkkojen, liikemiesten ja älymystön, sekä sellaisten rajanylittäjien, jotka kävivät Länsi-Berliinin puolella töissä, entistä tarkempaa vahtimista ja painostamista. Tammikuussa 1953 Walter Ulbricht onnistuikin saamaan Stalinin suostumuksen suunnitelmalle, jossa holtittomia rajanylityksiä pyrittiin rajoittamaan idän ja lännen välisen rajan aseellisella vartioinnilla. Tämä oli alkusysäys Berliinin muurille ja rajan lopulliselle sulkemiselle, joka tosin aktualisoitui vasta kahdeksan vuotta myöhemmin. (Taylor, 2008 [2006], 112.)

Myös kesäkuun 17. päivän 1953 kansannousun jälkeen kasvaneet poliittiset vainot lisäsivät lähtijöiden määrää. Rakennustyöläisten mielenilmauksesta alkanut lakko muuttui hetkessä massiiviseksi mielenosoitukseksi, joka huipentui yleislakkoon sekä lukuisiksi ympäri kaupunkia pidetyiksi mielenosoituksiksi, joissa vaadittiin muun muassa vapaita vaaleja ja SED:n lippuja revittiin alas maahan. Iltaan mennessä neuvostojoukot olivat kuitenkin väkivaltaisesti kukistaneet mielenosoittajat. Mielenilmaus ei rajoittunut vain Berliiniin, vaan se levisi koko DDR:ään. DDR:n kaatumisen jälkeen löydettyjen asiakirjojen mukaan noin puoli miljoonaa työläistä ympäri maata meni lakkoon kesäkuun 17. päivänä ja lisäksi lähes 500 000 ihmistä osallistui mielenilmauksiin. (Judt, 2006 [2005], 177; Taylor, 2008 [2006], 122.)

DDR ei tavoitteistaan huolimatta ollut suinkaan 1960-luvulle tultaessa saavuttamassa Länsi-Saksaa taloudellisesti, vaan se oli jäämässä huomattavasti jälkeen. Pienestä taloudellisesta noususta huolimatta DDR ei pystynyt tuottamaan kulutushyödykkeitä samaa tahtia, kuin ihmiset olisivat halunneet niitä saada. Ihmiset joutuivat jonottamaan tavallisia arkiesineitä ja taloustavaroita, kuten huonekaluja ja kodinkoneita yhä kauemmin ja kauemmin. (Betts, 2000, 740.) Vuonna 1960 ihmisvirta idästä länteen alkoi taas nousta, ja lähtijöinä olivat ennen kaikkea koulutetuimmat kansalaiset, lääkärit, sairaanhoitajat, opettajat sekä insinöörit. SED:in propagandaministeri Horst Sindermann lähetti medialle kiertokirjeen, jossa kehoitettiin luopumaan termistä ”tasavallastapako”, *Republikflucht*, ja kuvaamaan ilmiötä joko ihmiskaupalla tai ”kykyjenmetsästyksellä”, *Kopffagd*, jota länsi idässä harrasti ja jonka uhreiksi onnettomat ddr:läiset olivat joutuneet (Taylor, 2008 [2006], 175).

Moskovassa muurin rakentamiseen ei suhtauduttu suurella innolla, mutta vuoden 1961 Varsovan liiton maiden huippukokouksessa DDR:n valtiopäämies Walter Ulbricht sai vihdoinkin tahtonsa läpi, ja Hruštšov hyväksyi muurin rakentamisen, joskin vastahakoisesti. Suunnitelma rajan sulkemisesta oli olemassa jo ennen huippukokousta, mutta oli tärkeää viestinä lännelle saada sulkeminen näyttämään siltä, että kaikki kommunistiset maat olivat sen takana. (Taylor, 2008 [2006], 188.) Monet Itä-Euroopan maat eivät kuitenkaan olleet vakuuttuneita muurin järkevyydestä, eivätkä ainakaan halunneet mahdollista sotaa, eivätkä pohjimmiltaan olleet valmiita tukemaan DDR:ää, varsinkaan taloudellisesti, mahdollisen sodan syttyessä. (Fontaine, 1970, 427, Taylor, 2008 [2006], 189.) Yhdysvaltain presidentti John F. Kennedy oli ilmoittanut Yhdysvaltojen olevan valmis puolustamaan Länsi-Berliiniä aseellisesti, jos DDR yrittäisi kaataa sen miehityshallinnon. Aloittaessaan Länsi-Berliinin saartamisen ja koko Itä-Saksan rajan sulkemisen DDR ja Neuvostoliitto olivat varautuneet sotaan tuoden suuret määrät sotilaita ja poliiseja Berliiniin ja muualle rajalle. Epätoivoisessa tilanteessa vaihtoehtoja oli käytännössä kaksi: antaa ihmisten virrata pois ja myöntää DDR:n epäonnistuminen tai muurata ihmiset sisään ja estää heidän pääsyä länteen. (Fritsche, 2008, 26–28.)

Vaikka Neuvostoliitto ei ollut iloinen muurin rakentamisesta, ei se kuitenkaan ollut valmis luopumaan DDR:stä ja myöntämään järjestelmänsä tappiota. Kesäkuun 15. päivänä Walter Ulbricht lausahti lehdistötilaisuudessa, ettei ddr:läisillä ollut mitenkään aikaa rakentaa muuria Berliiniin, sillä jo yksin asuntotuotanto vaati niin paljon työtä. Kummallista oli vain se, ettei kukaan ollut kysynyt mitään muurista. Monet ddr:läiset osasivat lukea rivien välistä ja loppuvuoden aikana noin 50 000 pakeni länteen. Muuri ilmestyi kuin tyhjästä 1961 elokuun 12. ja 13. päivien välisenä yönä. Muuri oli aluksi osaksi muuria ja osaksi piikkilankaa, mutta muuttui hyvin nopeasti pelkäksi jykeväksi kivimuuriksi. Muurin virallinen nimitys DDR:ssä oli toki ”antifasistinen suojavalli”, *Antifaschistischer Schutzwall*, jonka pohjimmainen tarkoitus oli suojella DDR:n kansalaisia lännen kapitalismilta ja agitaattoreilta. (Fritsche, 2008, 26–28.)

2.4 DDR:n loppu

Muuri teki tehtävänsä. Vuonna 1962 lähtijöitä DDR:stä oli enää vähän yli 16 000, vuoteen 1970 tultaessa DDR:n oli jättänyt enää 5 047 ihmistä ja vuonna 1980 määrä oli

pudonnut 3 988 henkeen (Fritsche, 2008, 28). Muuri, rajaten niin Länsi-Berliinin DDR:stä kuin DDR:n Länsi-Saksasta, toimi siis ilmeisen hyvin, sillä se vähensi lähtijöitä huomattavasti. Uhkarohkeita yrittäjiä toki oli, ja monet pääsivätkin toiselle puolelle. Toiset taas eivät, ja maksoivat yrityksestä joko hengellään tai joutuivat Stasin käsiin. Jotkut pääsivät länteen virallistakin tietä, tai loikkasivat työmatkalla. DDR kävi myös kauppaa poliittisilla vangeilla, joita länsi osti huomattavilla rahasummilla vapaaksi.

Toukokuussa 1989 DDR valmistautui kunnallisvaaleihin. Tutuksi tulleella tavalla vaaleissa oli käytännössä vain yksi lista, *Einheitsliste*, jota joko äänestettiin tai ei. Ihmisiä kehoitettiin siellä täällä, varsinkin kirkon suojissa toimivissa vastarintaliikkeissä, äänestämään hallitsevan puolueen SED:in yhtenäislistaa vastaan. Itä-Berliinissä ryhmä ihmisiä oli laskenut vastaääniä ja saanut tulokseksi vähintään 7 prosenttia. Yllätys oli suuri, kun vaaleja seuraavan päivänä vastaääniä ilmoitettiin olevan vain 1,15 prosenttia. Näin 98,85 prosenttia oli äänestänyt yhtenäislistaa. (Fritsche, 2004, 96–97.) Vilpillinen vaalitulokset saivat ihmiset raivoihinsa ja jopa tekemään kanteluita vaalihuujauksesta. Tyytymättömyys järjestelmää kohtaan oli kasvanut koko 1980-luvun ajan. Lisäksi muuallakin Itä-Euroopassa kuohui. Unkari oli hyväksynyt lain, jonka mukaan maassa sai olla muitakin vapaita puolueita kuin hallitseva kommunistinen puolue. Myös Puola piti 4. kesäkuuta 1989 ensimmäiset vapaat vaalinsa. (Buckley, 2004, 143.)

Osa Unkarin ja Itävallan välistä rajaa avattiin toukokuussa 1989. DDR pelkäsi joukkopakoa, mitä ei heti tapahtunut, mutta kesän aikana sadat ihmiset matkustivat Unkariin tavalliselle lomamatkalle ja ylittivätkin rajan Itävallan puolelle. Monet eivät onnistuneet yrityksessään, ja heidät palautettiin DDR:ään leima passissaan, joka merkitsi sitä, että he olivat epäonnistuneet maastapaossa. (Buckley, 2004, 149.) Pian itäsaksalaiset tajusivat hakea turvapaikkoja Länsi-Saksan lähetystöistä, ensin Budapestissa, sitten Prahassa ja Varsovassa, ja lopulta itse Itä-Berliinin Länsi-Saksan suurlähetystössä, joka oli perustettu 1972, kun kaksi Saksaa olivat tunnustaneet toisensa (Buckley, 2004, 150). Syyskuussa Unkari ilmoitti, että tilanne oli muuttunut sietämättömäksi ja antoi kaikille itäsaksalaisille, jotka olivat omin voimin päässeet maahan, luvan matkustaa mihin tahansa maahan nämä halusivat. DDR ja sen johtaja, SED:n pääsihteeri Erich Honecker tietysti protestoivat, mutta eivät lopulta voineet mitään. Myös Länsi-Saksa päätti toimia. Esimerkiksi Prahan suurlähetystössä pakolaisten määrä oli paisunut 5 500 henkeen, ja nämä nukkuivat nurmikoilla ja

teltoissa suurlähetystön alueella. Syyskuun 30. päivänä Länsi-Saksan ulkoministeri Hans-Dietrich Genscher julisti suurlähetystön parvekkeelta Länsi-Saksan ottavan pakolaiset vastaan. Lokakuun 1. päivänä lähti Prahasta ensimmäinen ”vapauden juna” Länsi-Saksaan. (Buckely, 2004, 152; Fritsche, 2008, 98; Garton Ash, 1990, 66.) Vuoden 1989 aikana DDR:stä oli paennut 343 854 ihmistä (Fritsche, 2008, 99).

Satelliittivaltioiden tapahtumista innostunut joukko ddr:läisiä perusti ryhmän, jota kutsuttiin ”uudeksi foorumiksi”, *Neues Forum*, ryhmä joka kokoontui lähinnä luterilaisissa kirkoissa. Tärkeimmiksi kokoontumispaikoiksi nousivat Leipzigin Nikolainkirkko sekä Itä-Berliinin Gethsemane-kirkko. Aluksi kokoontumiset olivat rauhallisia jumalanpalveluksia, mutta eräänä maanantaina 18. syyskuuta 1989 Leipzigissa kokoontuminen muodostuikin pienimuotoiseksi mielenilmaukseksi. Samoin kävi seuraavana maanantaina, mutta sillä kertaa mielenosoittajia olikin kolme kertaa enemmän. Mielenosoitukset levisivät muihin kaupunkeihin, myös Itä-Berliiniin. Maanantaimielenosoitukset olivat DDR:n suurin mielenilmaus sitten kesäkuun 17. päivän kansannousun 1953. (Garton Ash, 1990, 67.) Ihmiset kantoivat kotitekoisia banderolleja ja vaativat muun muassa *Reisenfreiheitä*, vapautta matkustaa. Stasi hyökkäsi jatkuvasti mielenosoittajien kimppuun, ja mielenosoituksissa kuuluikin iskulause *Stasi, raus!*, Stasi ulos. (Buckley, 2004, 153.)

Kaikesta huolimatta DDR vietti 40-vuotisjuhlansa, mutta kiusaantuneessa tunnelmassa joukkomielenosoitusten varjostamana. Juuri kun juhlien arvovieraat olivat lähteneet, neljäs maanantaimielenosoitus alkoi 9. marraskuuta taas suurempana kuin koskaan. Tämä oli liikaa Honeckerille, joka määräsi hajottamaan mielenosoituksen. Onneksi tämä uhkaus ei koskaan aktualisoitunut ja 50 000 ihmistä marssi turvallisesti Leipzigissa. Ei tiedetä, kuka esti Honeckerin määräyksen toteutumasta, mutta joka tapauksessa sen täytyi olla joku, jolla oli tarpeeksi korkea asema vastustaa valtionpäämiehen määräyksiä. Marraskuun 16. päivä 100 000 ihmistä marssi Leipzigissa, ja marraskuun 18. ilmoitettiin Honeckerin väistymisestä syrjään. Hänen seuraajakseen tuli odotetusti Egon Krenz, joka oli ollut Honeckerin suojatti sekä Politbyron jäsen.

Krenz oli noussut asemaansa DDR:n nuorisojärjestö FDJ:n, *Freie Deutsche Jugendin*, kautta, ja liittyessään Politbyroon hän oli saanut hoitaakseen sekä nuoriso- että turvallisuusasiat, ja juuri tuo viimeinen olikin hänen painolastinsa, kun hän yritti

vakuuttaa itäsaksalaiset muutoksesta. Epäillään, että juuri Krenz olisi estänyt hyökkäyksen mielenosoittajia kohtaan 9. marraskuuta Leipzigissa, mutta tietoa ei koskaan ole pystytty vahvistamaan.³ Krenz näki mielenosoitukset merkinä siitä, että muutoksen tuli tapahtua ja vapautti kaikki vangitut mielenosoittajat, mutta ei silti pystynyt vakuuttamaan kansaa. Vallankumous oli jo alkanut, ja kansalle hän oli Stasin johtaja ja vanhan vallan seuraaja. (Buckley, 2004, 161–162, Garton Ash, 1990, 68–69.)

Marraskuun 9. päivän iltana Günter Schabowski, Politbyron jäsen sekä Berliinin kaupunginjohtaja, ilmeisesti puolivahingossa julisti, että kaikki rajat länteen olivat avoinna. Itäsaksalaisten ei enää tarvitsisi anoa lupaa matkustaa, ja tämä kaikki olisi voimassa heti. Sana levisi nopeasti ja ihmiset tungeksivat rajanylityspaikoille ja kiipesivät muurin yli lännen puolelle. Suurin osa kuitenkin palasi kotiinsa aamuun mennessä, sillä jos DDR ei ollut enää vankila, miksi oikeastaan lähteä kotoaan? Seuraavina päivinä alkoi muurin kaataminen. Ihmiset tulivat paikalle vasaroiden, ruuvimeisselien ja lekojen kanssa. Viikonloppuna saapuivat työläiset, jotka kaatoivat muurin ja tuhosivat sen koneillaan murskaksi. Muuri oli kaatunut. (Buckley, 2004, 165.)

Muurin murtumisen jälkeen kaupunki oli euforisessa tilassa. Länsi-Saksa antoi kaikille ddr:läisille 100 saksanmarkkan tervetuliaisrahan, jolla he saivat ostaa jotain, mitä olivat vuosia himoineet. Yhä edelleen mielenosoitukset kuitenkin jatkuivat. Leipzigissa kokoonnuttiin taas vaatimaan vapautta, ja tällä kertaa pelkkä oikeus matkustaa ei riittänyt; ihmiset vaativat täyttä vapautta elää, olla, ajatella ja äänestää. DDR:n johtajista alkoi paljastua mitä ikävimpiä asioita, kuten asekauppaa ja miljoonia yksityisillä sveitsiläisillä pankkitileillä. Joulukuun 2. päivänä 1989 suurin osa Politbyron johtajista sekä 163 keskuskomitean jäsentä erosivat ja 8. joulukuuta heitä seurasi Egon Krenz. Hänen tilalleen astui asianajaja Gregor Gysi, joka oli puolustanut muun muassa *Neues Forumin* jäseniä. (Buckley, 2004, 176–177.) Seuraavan vuoden maaliskuussa DDR:ssä järjestettiin ensimmäiset vapaat vaalit. Suurin voittaja oli kristillisdemokraattinen CDU,

³ Timothy Garton Ash (1990,68) väittää, että väkivaltaisuuksien estäminen ei suinkaan ollut Egon Krenzin ansiota, vaan kunnia tästä kuuluu mieluummin leipzigilaiselle säveltäjälle Kurt Masurille, tunnetulle kabaree-artistille Kurt Masurille sekä pappi Peter Zimmermannille, jotka onnistuivat saamaan kolme paikallista puoluejohtajaa puolelleen vetoomuksessa väkivallan estämiseksi. Vetoomusta luettiin ääneen kirkkoissa ja lähetettiin radiossa, ja mikä tärkeintä, eräs puoluejohtaja välitti sen eteenpäin poliisille, joka ei ryhtynyt toimiin mielenosoituksen estämiseksi.

joka oli vahvasti ajanut yhdistymistä. SED sai äänistä 16 prosenttia. Lokakuun 2. päivä 1990 DDR valtiona lakkasi olemasta. (Buckley, 2004, 184.)

Garton Ash kuitenkin huomauttaa, ettei Saksojen yhdistyminen 3. lokakuuta 1990, eli noin vuosi muuri murtumisen jälkeen, ollut se mihin *Neues Forum* ja kirkko työllään pyrkivät. Ryhmä ajatteli, että DDR:ssä oli myös paljon hyvää ja säästämisen arvoista ja ei siten nähnyt yhdistymistä ja liittotasavaltaa välttämättä parhaana vaihtoehtona. Näitä puolia, joita DDR:stä haluttiin vaalia olivat esimerkiksi pienempi epätasa-arvoisuus ja riisto kuin Länsi-Saksassa, suurempi inhimillinen solidaarisuus ja välittävämpi asenne. Nämä olivat niitä asioita, joita ihmiset vielä halusivat kutsua sosialismiksi. Ihmiset halusivat rakentaa uutta, ja aidosti parempaa DDR:ää, ja heille yhdistyminen Länsi-Saksan kanssa tuntui petokselta. (Garton Ash, 1990, 73–74.) Samaan aikaan tuhannet ihmiset äänestivät jaloillaan yhdistymisen puolesta lähtiessään länteen nyt kun siihen vihdoinkin oli mahdollisuus. Kun Länsi-Saksa oli vuosikausia kehottanut DDR:ää päästämään kansansa vapaaksi, niin nyt DDR teki lännen kauhuksi juuri näin ja täydellä voimalla. Yhdistyminen ja lupaus jonkinlaisesta taloudellisesta vakauttamisesta olivat Garton Ashin mukaan välttämättömiä toimenpiteitä Länsi-Saksalle, jotta ihmistulva DDR:stä saataisiin vähenemään. (Garton Ash, 1990, 76.)

2.5 Yhdistynyt Saksa ja DDR:n menneisyyden käsittely

On ilmeistä, ettei DDR:n historia ole kaikilta osin mairitteleva. Täten ajatus nostalgiaista DDR:n kaltaisen valtion tapauksessa saattaa asiaan vihkiytymättömästi tuntua yllättävältä. Kuka koskaan haluaisi muistella lämmöllä sosialistista diktatuuria, jonka täytyi rakentaa muuri estääkseen omia kansalaisiaan pakenemasta? DDR:n menneisyys ei kuitenkaan ole aivan niin mustavalkoinen. DDR:n kaatuminen ja Saksojen yhdistyminen ovat ennen kaikkea vaikuttaneet eniten siihen, kuinka menneisyys nyt nähdään ja kuinka omaa historiaa rakennetaan. Yhdistymisen jälkeen hyvinvointi ja vauraus eivät löytäneetkään tietään itään aivan niin nopeasti kuin idässä oli kuviteltu. DDR:n taloudella ei ollut mennyt hyvin sen viimeisinä vuosina. DDR:n kaaduttua sen talouden selvittämisen ja yksityistämisen kapitalistisen markkinatalouden ehdoilla aloitti *Treuhandanstalt*, liittotasavallan ylläpitämä laitos, joka toimi vuodesta 1990 vuoteen 1994. Tänä aikana hyvin suuri osa idän tehtaista joko yksityistettiin tai lopetettiin. Itä-Saksa kohtasi ennennäkemättömän työttömyyden aallon, jollaista

DDR:ssä ei koskaan ollut koettu, olihan alueella koko DDR:n olemassaolon ajan vallinnut täystyöllisyys. Esimerkiksi Leipzigissa noin 90 prosenttia teollisuudesta katosi DDR:n myötä. Maassa, jossa oli totuttu täystyöllisyyteen, jossa oma identiteetti oli vahvasti kiinnittynyt työhön ja työpaikkaan, joka monelle erilaisten sosiaalisten tapahtumien ja matkojen myötä oli lähes koko elämä, oli yhtäkkiä totuteltava massatyöttömyyteen ja epävarmaan tulevaisuuteen. (Berdahl, 2005a, 242–244.)

DDR:n kaatumisen ja Saksojen yhdistyminen tarkoitti myös sitä, että sen menneisyys tuli käsitellä sellaisella tavalla, joka teki yhdistymisen sekä molempien Saksojen rinnakkaiselon mahdolliseksi. Verrattuna muihin entisiin itäblokin maihin Itä-Saksa on käsitellyt menneisyyttään syvällisemmin ja perusteellisemmin kuin ehkä kukaan muu, vaikka sielläkin hajaääniä on kuultu. Seppo Hentilä kertoo, kuinka muurin murtumisen jälkeen keskustelunaiheeksi nousi se, mitä valtion turvallisuusministeriön Stasin arkistoille tulisi tehdä. Berliinin ja Brandenburgin piispa Gottfried Forck ehdotti, että ”arkisto pitäisi valaa ikiajoiksi betoniin kuin ydinreaktorin sulanut sydän, jotta sieltä valuva myrky ei pääsisi jäytämään kansakunnan sisintä”. (Hentilä, 2001, 37.) Ehdotus ei mennyt läpi, vaikka sillä paljon kannattajia olikin. Saksalla olisi ollut varsin paljon kokemusta epämieluisien muistojen tukahduttamisesta.

Esimerkiksi Puolassa Tadeusz Mazowiecki, ensimmäinen ei-kommunistinen pääministeri 40 vuoteen, julisti ensimmäisessä puheessaan parlamentille, että Puola ”vetää paksun viivan (*gruba linia*) menneisyyden yli” (sit. Garton Ash, 2004, 267). Myöhemmin Mazowiecki selitti tätä sanomalla, että hän tarkoitti vain sitä, ettei uutta hallitusta tulisi syyttää kuin niistä teoista, jotka se itse oli tehnyt. Kuitenkin, ”paksusta viivasta” tuli synonyymi ”espanjalaiselle” tavalle käsitellä vaikeaa menneisyyttä, eli olla käsittelemättä sitä. Vaikka ”paksu viiva” olikin alun perin tulkittu väärin, kuvasi se kuitenkin hyvin sitä yleistä asennetta, mikä Puolassa vallankumouksen jälkeen vallitsi. Menneisyys oli kadonnutta aikaa, mennyttä; ei oikeudenkäyntejä, ei syyttelyjä ja katse tiukasti tulevassa. (Garton Ash, 2004, 267.)

Garton Ashin mukaan Itä-Saksassa juuri toisinajattelijat olivat niitä, jotka itäsaksalaisista äänekkäimmin vaativat menneisyyden perusteellista käsittelyä. Muualla Itä-Euroopassa taas juuri ne, jotka olivat eniten kärsineet olivat niitä, jotka halusivat eniten unohtaa. (Garton Ash, 2004, 268.) Tšekkoslovakiassa maan ensimmäinen vapaasti valittu presidentti Václav Havel, jolla varmasti olisi ollut paljonkin käsiteltävää

vanhan hallinnon kanssa, valitsi tietyllä tavalla Puolan kanssa samankaltaisen lähestymistavan menneisyyteen. Havelin mukaan kommunismissa raja ”heidän” ja ”meidän” välillä ei ollut aina niin selkeä, se meni jokaisen ihmisen läpi ja kosketti kaikkia. Täten kysymykseen siitä, kuka tulisi laittaa vastuuseen menneisyydestä, Havel vastaa: kaikki ja siten ei ketään. (sit. Garton Ash, 2004, 271.)

Cooke väittää, että juuri DDR:n kaatumisen jälkeen alkanut menneisyyden käsittely myös jakoi kansaa ja sai monen itäsaksalaisen tuntemaan itsensä ei-kuunnelluksi ja ei-toivotuksi uudessa yhdistyneessä Saksassa. Monille itäsaksalaisille DDR:n vertaus natsi-Saksaan oli liikaa ja toimi vain esimerkkinä Länsi-Saksan ” ’kolonialistisesta’ hienotunteisuuden puutteesta”. (Cooke, 2005, 28.) Cooke myöntää, että Saksassa menneisyyttä on käsitelty laajemmin ja paremmin kuin muissa entisissä neuvostomaissa, johtuen juuri Saksan erityislaatuisesta menneisyydestä ja sen käsittelyn historiasta. Mutta tämä prosessi on myös saanut monet itäsaksalaiset ajattelemaan, että todellinen elämä DDR:ssä on unohtunut. Virallinen ei historia ei kaikilta osin vastaa heidän käsitystään omasta menneisyydestään, eikä tulevaisuus olekaan aina ollut sitä, mitä he kuvittelivat sen olevan. Näistä ajatuksista ja tuntemuksista on syntynyt ilmiö, jossa muistin keskiössä ovat tavalliset ja arkiset asiat sekä arkipäivä, *Alltag*, sekä DDR-nostalgia, *Ostalgie*.

3 Historiasta muistiin, muistista nostalgiaan ja nostalgiaista ”ostalgiiaan”

”On [...] päivänsevä, että sitä, mikä on tulevaista, ei ole olemassa, eikä liioin sitä, mikä on mennyttä. Oikeastaan ei siis voida sanoa: on kolme aikaa, mennyt, nykyinen ja tuleva. Asianmukaisemmin ehkä sanottaisiin, että on kolme aikaa: menneen nykyisyys, nykyisen nykyisyys ja tulevan nykyisyys. Sillä nämä kolme ovat jollakin tavalla sielussa, muualla en niitä näe. Menneen nykyisyys on muisti, nykyisen nykyisyys on havainto ja tulevan nykyisyys on odotus.”

Augustinus, Tunnustukset, 1981, 356

3.1 Historia ja muisti

Jokainen alku pitää sisällään muiston vanhasta. Näin on varsinkin silloin, kun jotain täysin uutta yritetään luoda aivan alusta. Tällainen yritys on täysin keinotekoinen, ja hetken aikaa uusi alku on juureton ja syntyy ikään kuin tyhjästä, sillä mitään täysin uutta ei koskaan voi olla olemassa. (Connerton 2007 [1989], 6.) Vanhaa järjestelmää kohtaan on yksinkertaisesti liikaa lojaaliutta, ja siihen liittyy liikaa vanhoja piintyneitä tapoja, jotta uusi järjestelmä vain voisi ottaa vallan. Lisäksi kaikki inhimillisen kokemuksen muodot, niin politiikka kuin yksinkertainen kaupassa käyminenkin, pohjaavat aina aikaisempaan kontekstiin. Tehdessään tiettyä asiaa ihmiset aina nojaavat aiemmin syntyneeseen viitekehukseen, voidakseen toimia. (Ibid., 6.)

Uusi on aina yhteydessä vanhaan, ja menneisyys, joko sen muistaminen tai sen tarkoituksella unohtaminen, määrittää sen, miksi tuleva muotoutuu. Tätä ilmiötä voisi kutsua sosiaalisesti muistiksi. Vaikka vain yksilö voi ylipäänsä ymmärtää, mitä on ymmärrys tai muisti, voi silti yleisellä tasolla ajatella, että kaikki se, mitä yksilö muistaa ja miten nämä muistot on rakennettu, tapahtuu sosiaalisessa viitekehysessä. (Gedi & Elam 1996, 35; Müller 2004, 20.) Sosiaalista muistia voidaan siis käyttää metaforisella tasolla yleisenä terminä kaikelle sille, mitä oletettavasti myytit, traditiot, tavat ja kultit pitävät sisällään: siis kaikkea sitä, mikä kuvaa yhteiskunnan, kansan tai valtion psyykeä tai henkeä. (Gedi & Elam, 1996, 35.) Sosiaalinen muisti onkin kiinteästi yhteydessä identiteettiin, niin kollektiiviseen kuin henkilökohtaiseenkin, sillä molemmissa, sekä muistamisessa että identiteetin rakentamisessa, tiettyjen asioiden unohtaminen on yhtä tärkeää kuin toisten muistaminen. Niin sosiaalinen muisti kuin kollektiivinen identiteettikin ovat prosesseja, jotka jatkuvasti muotoutuvat poliitikkojen, journalistien ja historioitsijoiden käsissä. (Müller 2004, 21.)

Maurice Halbwachs, kollektiivisen muistin tutkimuksen isä, näkee muistin ja muistamisen hyvin sosiaalisena toimintana. Halbwachs huomauttaa, että suurin osa muistoistamme palaa mieleemme, kun joku läheisemme, ystävä tai vanhempamme, on niistä puhunut. Hän vastustaa ajatusta ihmisestä eristettynä olentona ja kokee, että suurin osa muistoista ja tunteista syntyy sosiaalisesti, vuorovaikutuksessa muihin. Halbwachsin mukaan muistaessaan ihmiset joko asettavat itsensä koko ryhmän perspektiiviin, tai toisaalta juuri koko ryhmän muistot manifestoituvat ja todentuvat yksilöllisissä muistoissa. Tavalla tai toisella muistaminen on sosiaalista ja kollektiivista

toimintaa, johon vahvasti vaikuttavat perhetraditiot, uskonto sekä sosiaaliluokka. (Halbwachs, 1992 [1942], 39–40.)

Halbwachsin mukaan yksilöllisiä muistoja voidaan ymmärtää vain yhdistettyinä niihin sosiaalisiin ryhmiin, joihin yksilö kuuluu. Hän ei kiellä sitä, etteikö muisti voisi olla myös hyvin subjektiivista ja heijastaa yksilön luonnetta ja temperamenttia, mutta painottaa kuitenkin, että jokainen muisto on osa ryhmämuistia. Muotoutuessaan muistoa on mietitty ja työstetty, jolloin sen on pakko yhdistyä niihin ajatuksiin, jotka sosiaalinen ympäristö on jokaiseen yksilöön upottanut. (Halbwachs, 1992 [1942], 53.)

Lowenthal mieltää sosiaalisen ryhmän vaikutuksen muistin muotoutumiseen hieman vähemmän tärkeäksi, mutta ei sinänsä ole Halbwachsin lähtökohtaa vastaan. Lowenthal huomauttaa, että menneisyyden muistaminen on kriittinen osa identiteetin muotoutumista, sillä tieto siitä, millaisia ihmiset olivat ennen, vahvistaa sitä, millaisia he ovat nyt. Oman itsen jatkuvuus on hyvin riippuvainen muistista, sillä vanhojen tapahtumien muisteleminen yhdistää ihmiset vanhempiin versioihin itsestään, siitä huolimatta, kuinka erilaisiksi he ovatkaan myöhemmin muuttuneet. (Lowenthal, 1988 [1985], 197.)

Lowenthalin mukaan historia ja muisti kietoutuvat yhteen ihmisten mieltäessä historiaksi yhtä lailla muiden kuin omat muistonsa. Itse historia kuitenkin luottaa ensikäden tietoihin ja silminnäköiden kertomuksiin, eli käytännössä muistiin, kun muisti taas tyytyy toisen käden tietoihin, eli usein historiaan. Muistin ja historian erottaminen toisistaan ihmisten henkilökohtaisissa muistoissa onkin mahdotonta. (Lowenthal, 1988 [1985], 213.) Se mikä kuitenkin erottaa Lowenthalin historian muistista on sen kollektiivinen luonne. Ihmisten muistaessa menneisyyttä suurin osa näistä muistoista, kollektiivisuudestaan huolimatta, on täysin henkilökohtaisia. Historiallinen tieto taas on luonteeltaan kollektiivisesti tuotettua ja jaettua ja historiallinen tietoisuus syntyy ryhmän toiminnassa. Lowenthalille muisti luo henkilökohtaista identiteettiä, kun taas historia kasvattaa kollektiivista itsetietoisuutta. (Lowenthal, 1988 [1985], 213.)

Müllerin mukaan sosiaalisen muistin voi määrittää jonain, mikä jää henkilökohtaisten muistojen ja virrallisen historian välille. Muistia ja historiaa on vaikea erottaa toisistaan, mutta niitä on vaikea tutkia erilläänkään. Käsitteinä nämä kaksi tulee erottaa toisistaan, mutta kumpaakaan ei tule unohtaa. Historioitsijat eivät siis voi ottaa muistia sen

ambivalenttisuuden takia huomioon, mutta samalla he eivät voi jättää sitä täysin huomiotta. (Müller 2004, 21.) Historioitsija ei tarvitse ensikäden tietoa tai silminnäkijää löytääkseen jotain täysin uutta tai unohdettua. Historioitsijoilla on ensinnäkin tieteellisiä kriteereitä, kuinka jokin asia määritetään todisteeksi: pelkkä asian henkilökohtaisuus tai se, että sen on itse kokenut tai nähnyt, ei riitä. Heillä on myös laajempi kirjo todisteita, kuten tekstejä tai arkeologisia löytöjä, joilla määrittää kuvaa menneestä. (Connerton 2007 [1989], 14.)

Täten historia ainakin pyrkii objektiiviseen ja laajaan tulkintaan menneestä. Muistilla on tapana yksinkertaistaa ja vähentää menneen monimutkaisuutta tavalla, jota historioitsijat eivät voi hyväksyä. (Müller 2004, 23.) Müllerin mukaan historian tulisikin olla muistin oikaisija, ja sen jopa jollain tapaa menneisyydestä irtautumista ja siitä vapautumista, ei moraalista samastumista (2004, 24). Kieltäytyessään todistamasta Vichyn oikeudenkäynnissä ranskalainen historioitsija Henri Rousso perusteli toimintaansa sanoen, että historioitsija ei ole todistaja eikä varsinkaan ”moraalinen todistaja” sillä tavoin, kuin hirmutekojen ja sorron uhrit ovat (sit. Müller 2004, 24).

Länsi-Saksassa alettiin 1980-luvulla miettiä historian ja menneisyyden käsittelyn problematiikkaa, ja syntyi keskustelu *Geschichtskulturista*, historiapolitiikasta. Historiapolitiikalla viitataan niihin erilaisiin tapoihin, joilla historiaa ja menneisyyttä ja niihin liittyviä mielikuvia luodaan ja muokataan erilaisissa instituutioissa, kuten kouluissa, museoissa, arkistoissa ja näyttelyissä. Salmi (2001, 134) painottaa, että

”[k]äsitteen taustana oli tosiasia, etteivät historiallisuuden merkitykset ole tutkijoiden ulottuvissa: vaikka ammattihistorioitsijat esittäisivätkin ajatuksiaan julkisuudessa ja osallistuisivat yhteiskunnalliseen keskusteluun, kyse on vain pienestä osasta menneisyyteen liittyvän tiedon ja tietoisuuden muodostumaa.”

Salmi jatkaa, kuinka esimerkiksi populaarikulttuuri on hyvin tärkeä osa menneisyyden käsittelyä tavallisten ihmisten mielissä, vaikka tätä ei akateemisessa kulttuurissa ole aina niin paljon arvostettukaan. Salmen mukaan menneisyyden kokemukset ovat niin henkilökohtaisen kuin kollektiivisenkin muistin aikaansaamia, ja ne toimivat perustana kaikelle elämälle nykyhetkessä. (Salmi, 2001, 134.)

Coserin mukaan sosiaalisessa muistissa käsitykset ja muistot menneisyydestä muotoutuvat niiden mielikuvien mukaan, joilla yritämme ratkaista nykyhetken ongelmat. Sosiaalinen muisti on oikeastaan menneen rakentamista nykyisyyden valossa (Coser 1992, 34). Näin ollen muisti ei koskaan ole objektiivinen, kuten Müller ja

Connerton näkevät historian ainakin ihanteellisella tasolla olevan. Katharina Gerstenberger kuitenkin puolustaa sosiaalisen muistin tärkeyttä sanomalla, että juuri muisti on se, joka voi haastaa virallisen historian ja suurten muistojuhlien luoman kuvan menneisyydestä. Tämä virallinen tarina ei aina vastaakaan kaikkien todellisuutta, näin esimerkiksi on käynyt Saksassa juutalaisten kohdalla. (Gerstenberger 2005, 2.) Tällöin henkilökohtaiset muistot voivat luoda kollektiivista kuvaa menneisyydestä. Historiaa, jota heillä ei muuten olisi ollut.

Luvussa 5 käsiteltävä Facebook-ryhmä, *DDR Zonenkinder*, edustaa muistia, reflektiivistä nostalgiaa: subjektiivista, häilyvää, ja toisen käden tietoon perustuvaa rakennelmaa menneestä, joka Boymin (2001, 41) sanoin velloo ”raunioissa, ajan ja historian patinassa, menneiden aikojen ja paikkojen unissa”. *DDR Zonenkinderissä* muistot rakentuvat ehdottomasti sosiaalisesti, ne ovat ryhmätoimintaa, jossa jokainen muisto luo uuden muiston ja herättää toisissa muistoja, jotka kauan sitten olivat jo unohtuneet. Ryhmä sisältää kuitenkin menneestä monenlaisia muistoja ja mielipiteitä, joita kaikki eivät jaa. Loppupeleissä jokainen voi muistaa menneen eri tavalla ja eri näkökulmasta, mutta tämä ei horjuta ryhmän olemassaoloa, sillä kysymys on pohjimmiltaan jakamisesta ja keskustelusta.

Luvussa 6 käsiteltävillä DDR-museoilla taas on kunnianhimoisempia tavoitteita. Museot pyrkivät ylläpitämään muistia menneestä ja täten tarjoamaan vastakkaisen näkökulman virallisen historian DDR:stä esittämälle kuvalle, jossa tavallisella elämällä ja arkipäivällä ei ole suurta osaa. Museot keräävät tavaroita ja ensikäden tietoa sekä silminnäkijöiden havaintoja menneestä ja luovat tällä tavoin kollektiivista kuvaa menneestä, eli historiaa kuten Lowenthal (1988 [1985], 213) sanoo.

3.2 Kuviteltu yhteisö ja kuviteltu menneisyys: menneisyys ja nostalgia

Nostalgia, kreikan sanoista *nostos*, kotiinpaluu, ja *algia*, kaipuu, on jo menetetyin tai koskaan olemassa olemattoman kodin kaipuuta. Nostalgia on tunne menetyksestä ja maanpakolaisuudesta, mutta se on myös oman kuvitelman luomaa romantiikkaa. Nostalginen rakkaus on olemassa vain, jos kohde on etäällä joko ajallisesti tai maantieteellisesti. (Boym, 2001, XII.) Nostalgian ajateltiin 1600-luvulla olevan parannettavissa oleva sairaus, kuten tavallinen flunssa, johon tepsisivät oopiumi, iilimadot sekä matka Sveitsin Alpeille. Nostalgiaan ei kuitenkaan keksitty

parannuskeinoa ja siitä tuli yhä paheneva vaiva modernissa maailmassa. Globalisaatio ruokkii yhä vahvempaa kiintymystä paikkaan, yhteisöön ja kollektiivisen muistiin sekä kaipuuta jatkuvuudesta pirstaloituneessa maailmassa. Svetlana Boymin mukaan nostalgian voikin nähdä olevan puolustusmekanismi tämän ajan kiihtyvää rytmiä ja historiallisia mullistuksia kohtaan. (Boym, 2001, XIV.)

Kaipuu menneeseen on tunne, jonka kollektiivisesti jaamme ihmisinä, mutta tästä huolimatta voi ihmisillä kuitenkin olla varsin erilaisia tarinoita ja näkemyksiä paikkaan ja aikaan kuulumisesta sekä kuulumattomuudesta. Boym erottelee toisistaan kaksi eri nostalgian muotoa, vahvistava nostalgia (*restorative nostalgia*) ja reflektiivinen nostalgia (*reflective nostalgia*), jotka mielestäni kuvaavat hyvin myös DDR:n historian käsittelyä sekä *Ostalgia*t. Nämä nostalgian tyypit, tai ehkä mielummin tendenssit, eivät Boymin mukaan niinkään selitä kaipauksen laatua, sen psykologisia luonnetta tai alitajuisia virtauksia, vaan enemmänkin sitä, kuinka ihmiset pyrkivät järkeistämään sanoinkuvaamatonta koti-ikävänsä ja kuinka he näkevät suhteensa kollektiiviseen kotiin. Nämä kaksi eri muotoa ilmentävät ihmisten suhdetta menneisyyteen, kuviteltuun yhteisöön, kotiin ja näkemykseen itsestä. (Boym, 2001, 41.) Boym jatkaa:

”vahvistava nostalgia painottaa *nostosta* ja pyrkii uudelleen rakentamaan kadonnutta kotia ja paikkamaan muistiaukkoja. Reflektiivinen nostalgia taas keskittyy *algiaan*, kaipuuseen ja menetykseen, muistamisen epätäydelliseen prosessiin. Ensimmäiset eivät koe olevansa nostalgikkoja vaan totuudenetsijöitä: vahvistava nostalgia on tunnusomaista kansallisissa ja kansallismielissä heräämisissä ympäri maailmaa, joissa vanhojen kansallisten symbolien ja myyttien, joskus jopa salaliittoteorioiden avulla rakennetaan antimoderneja historiamyyttejä palvelemaan uutta kansakuntaa. Vahvistava nostalgia manifestoi itseään menneisyyden monumenttien täydellisessä jälleenrakentamisessa, reflektiivisen nostalgian velloessa raunioissa, ajan ja historian patinassa, menneiden aikojen ja paikkojen unissa.” (Boym, 2001, 41.)

Boymin mukaan vahvistavassa nostalgiassa tulee erottaa toisistaan menneisyyden tavat sekä menneisyyden palauttamisen tavat (2001, 42). Boym mukailee Eric Hobsbawmin ajatusta, jossa Hobsbawm erottaa toisistaan tavat (*customs*) ja keksityt traditiot (*invented traditions*). Hobsbawmin esimerkkiä käyttäen tavat ovat niitä, joiden mukaan tuomarit (brittiläisessä tuomioistuimessa) toimivat ja (keksitty) traditio taas tuomarin päässään pitämä peruukki, kaapu ja muu virallinen rekvisiitta sekä ritualisoidut tavat, jotka määrittävät tuomareiden käytöstä. Tavan heikentyessä tai kadotessa muuttuu myös väistämättä siihen punoutunut traditio. (Hobsbawm, 2009 [1983], 2–3.)

Hobsbawm määrittää keksityt traditiot virallistamisen ja ritualistamisen prosesseiksi, joilla on ainakin näennäinen yhteys menneisyyteen vaikka vain näyttävän toiston avulla.

Nämä traditiot syntyvät monimutkaisessa prosessissa osittain sekä virallisesti ja byrokraattisesti että epävirallisesti ja pienissä ryhmissä, jolloin niistä ei jää virallisia jälkiä esimerkiksi asiakirjoihin tai arkistoihin. (Hobsbawm, 2009 [1983], 4.)

Hobsbawmin mukaan traditioiden keksiminen on yleisempää silloin, kun yhteiskunnan nopeat muutokset heikentävät tai tuhoavat sosiaaliset ”vanhojen” traditioiden varaan nojanneet rakenteet tuottaen uusia rakenteita, joihin näitä vanhoja tapoja ei voida enää soveltaa tai joihin vanhat tavat eivät enää sovi, sillä ne eivät ole tarpeeksi joustavia (Hobsbawm, 2009 [1983], 4–5). Tällaiset muutokset ovat olleet varsin merkittäviä viimeisen 200 vuoden aikana, ja ilmiö näyttää siis olevan hyvin kiinnittynyt nationalismiin sekä modernisaatioon ja siihen jatkuvaan muutokseen ja uuden luomiseen, jonka vastapainoksi pyritään luomaan edes jotain muuttumatonta ja pysyvää (ibid., 2).

Hobsbawm huomauttaa, että traditioiden synnyn ja keksimisen prosessit ovat kuitenkin hyvin häilyviä ja vaikeita todentaa, jolloin vain räikeimmät esimerkit jostain täysin keksitystä voidaan jäljittää. (Hobsbawm, 2009 [1983], 4.) Nämä prosessit kuitenkin kietoutuvat yhteen ja synnyttävät traditioita, kuten symboleita, muistojuhlia ja täysin väärennettyä tai puolikeksittyä historiaa palvelemaan nykypäivää. Esimerkkeinä tästä Hobsbawm mainitsee muun muassa kansallislaulun sekä kansallislipun, joista 1700-luvun nationalistisessa nousuhuumassa kehitettiin valtion ja kansakunnan symboleita. (Hobsbawm, 2009 [1983], 7.)

Boymin mukaan mitä nopeampi ja laajempi modernisaation tahti ja laajuus on sitä konservatiivisempi ja muuttumattomampi uusi traditio tuntuu olevan. Toisekseen mitä voimakkaampaa jatkuvuuden retoriikkaa historiallisen menneisyyden ja traditionaalisten arvojen kanssa ylläpidetään sitä valikoivammin menneisyyttä esitetään. (Boym, 2001, 42.) Boym tulkitsee Hobsbawmin teorian valossa, etteivät keksityt tavat kuitenkaan synny tyhjästä tai ole pelkkää sosiaalista konstruktivismia. Mieluumminkin keksityt tavat rakentuvat yhteisön ja koheesion menetyksen varaan ja luovat näin kollektiivisen mallin, jota yksilöllinen kaipaus voi noudattaa. Boym kuitenkin huomauttaa, että tämä prosessi luo lukuisia vaihtoehtoisia kuviteltuja yhteisöjä, jotka eivät ole enää niin kiinnittyneitä etnisiin tai kansallisiin periaatteisiin. (Boym, 2001, 42.)

Hyvä esimerkki historian valjastamisesta nykyisyyden ja sen hallinnon käyttöön niin DDR:n kuin yhdistyneen Saksankin tapauksessa löytyy Berliinistä. Toisen maailmansodan aikana Berliiniä oli pommitettu rankasti, ja suuri osa kaupungista oli raunioina tai pahasti vaurioitunut. Museosaarella, joka myös vaurioitui pommituksissa pahoin, muiden historiallisesti merkittävien rakennusten lomassa sijaitsee *Berliner Stadtschloss*, Preussin aikaisen Hohenzollernin kuningassuvun 1700-luvulla rakennuttama kaupunkilinna, josta tuli historiapolitiikan pelinappula vähintäänkin 60 vuodeksi.

Sodan jälkeen DDR päätti purkaa kaupunkilinnan vetoamalla pommituksista seuranneeseen linnan huonoon kuntoon. Linna ei kuitenkaan ollut läheskään yhtä pahasti vaurioitunut kuin monet muut vanhat rakennukset, jotka DDR oli päättänyt säästää, mutta DDR:lle linna edusti saksalaista militarismin perintöä, josta DDR halusi ehdottomasti sanoutua irti sekä kapitalistista riistohallintoa, jota Hohenzollernin suku oli DDR:n mielestä harjoittanut hankkimalla rikkautensa työläisten ja talonpoikien kustannuksella.

Linnan tilalle valmistui 1976 DDR:n versio ”palatsista”, *Palast der Republik*, eli Tasavallan palatsi. Hentilän & Hentilän mukaan nimi ei ollut sattumaa, vaan sillä pyrittiin alleviivaamaan DDR:n menestystä historian selättämisessä (2008, 14). Tässä rakennuksessa kokoontui DDR:n parlamentti, mutta rakennus oli avoin myös tavallisille ihmisille ja se sisälsi muun muassa ravintolan, teatterin sekä tiloja taidenäyttelyille. DDR:n kaaduttua ja Saksojen yhdistyttyä oli *Palast der Republik* ensimmäinen asia, jonka tuli kadota. Palatsi oli liian näkyvä muistomerkki Saksan toisesta diktatuurista, josta tuli pian niin henkisesti kuin fyysisestikin päästä eroon. Pian rakennuksesta löydettiin asbestia, jonka varjolla purkaminen saatettiin aloittaa.

Purkaminen ei kuitenkaan sujunut ongelmitta, ja purkutyöt kestivät vuosia. Muun muassa palatsin hissikuilut olivat niin vankkaa tekoa, etteivät ne tahtoneet kaatua. Lisäksi Museosaaren soinen maaperä aiheutti paljon ongelmia purkajille. Näitä kaikki vitsauksia, joita purkutöiden edetessä ilmaantui, kutsuttiin Berliinissä hirtehisesti ”Erichin viimeiseksi kostoksi” (Hentilä & Hentilä, 2008, 18). Kenttätöiden aikana Tasavallan palatsi oli jo purettu, ja sen paikalla oli vain suuri nurmikenttä ja väliaikainen näyttelyrakennus.

Selättäkseen DDR:n ja sen historian ja pyyhkiäkseen pois Saksan toisen diktatuurin ikävät jäänteet liittotasavalta päätti rakentaa palatsin tilalle tarkan kopion DDR:n purkamasta kaupunkilinnasta. Purkaessaan linnan DDR halusi eroon Saksan militaristisen menneisyyden ja kolmannen valtakunnan varjosta. Nyt rakentaessaan linnan uudestaan uusi yhdistynyt Saksa taas pyrkii pääsemään eroon sen historian toisesta diktatuurista palauttaen jotain ajalta ennen sitä, johon kumpikin Saksa voisi nyt samastua.

Kaupunkilinnan uudelleenrakentamisessa on nähtävissä yritys sanoutua irti menneestä ja luoda uusia traditioita uudelle järjestelmälle. Yhdistyneessä Saksassa ei DDR:llä ole enää sijaa ja siten myöskään sen tavat ja traditiot eivät sovi uuteen järjestelmään.

Tasavallan palatsin purkaminen ja kaupunkilinnan uudelleenrakentaminen ovat tästä vain hyvin konkreettisia esimerkkejä, mutta tämä prosessi on yltänyt lähes kaikkeen mitä DDR piti sisällään. DDR:n kaatumisen ja yhdistymisen luoma suuri yhteiskunnallinen muutos aikalailla tuhosi kaikki sosiaaliset rakenteet, joiden varaan vanhat traditiot olivat rakentuneet. Uusi systeemi ja sen uudet traditiot olivat ihmisille vielä vieraita, eivätkä ihmiset tieneet kuinka enää toimia. Tästä myllerryksestä ja halusta sekä säilyttää oikeus omaan menneisyyteen että menestyä uudessa järjestelmässä syntyi seuraavaksi käsiteltävä *Ostalgie*.

3.3 Menneisyyden kaipuu ja nykyhetki: historia, muisti ja *Ostalgie*

DDR-nostalgia, eli *Ostalgie*, on monessakin mielessä hyvin kiistanalainen ilmiö. *Ostalgie* on nähty uhkana demokratialle ja valikoivana muistinmenetyksenä, jossa menneisyys nähdään vaaleanpunaisten lasien läpi kaikki sen kauheudet ja ongelmat ohittaen (Cooke, 2005, 104). *Ostalgia* on myös kritisoitu kaupallisuudesta ja se on nähty pelkkänä markkinointimiesten näppäränä kikkana myydä nostalgisia tunteita herättävää materiaa (Gallinat, 2009, 184). Monesti DDR-nostalgiaa on myös haluttu vähätellä silkaksi nostalgiaksi, naiiviksi kaipuuksi menneisyyteen, jolla on vain vähän tekemistä ”oikean” menneisyyden kanssa (Berdahl, 1999b, 193). Toisaalta, on myös esitetty, että *Ostalgie* olisi pelkästään seminaarihuoneissa ja tutkijoiden kammioissa syntynyt ilmiö, jolla on vain hyvin vähän tekemistä tavallisten ihmisten kanssa. Osittain näin voi ollakin, aiheesta on tehty paljon tutkimusta, mutta uskon silti, että *Ostalgia*lla on yhteys myös tavallisten ihmisten arkiseen elämään.

Akateemisessa tutkimuksessa *Ostalgie* nähdään Länsi-Saksan harjoittaman itäsaksalaisen menneisyyden, historian ja kulttuurin kolonisaation vastustamisena. Se nähdään myös itäsaksalaisten haluna peräänkuuluttaa omaa itsemääräämisoikeuttaan (Cooke, 2005). Keinona käsitellä itäisen Saksan edelleen ongelmallista tulevaisuutta sekä Länsi-Saksan yrityksenä käsitellä omaa historiaansa (Boyer, 2006), vastanarratiivin luomisena lännen tarjoamalle suurnarratiiville menneisyydestä (Berdahl, 1999b) sekä ironiana (Rethmann, 2009). Jokaiselle *Ostalgien* teoreettiselle käsittelytavalle on yhteistä se, ettei yksikään niistä näe DDR-nostalgiaa todellisena kaipuuna menneisyyteen tai oikeana haluna palauttaa DDR:ää valtiona, vaan nykyhetken ja tulevaisuuden rakentamisena ja sen myötä myös menneisyyden läpikäymisenä.

Viimeisen 20 vuoden aikana suhtautuminen DDR:n menneisyyteen ja sen käsittelyyn on muuttunut. Cooken mukaan esimerkiksi yhdistymisen jälkeen ilmestyneessä DDR:ää käsittelevässä kirjallisuudessa on nähtävissä muutos totalitaarisesta paradigmasta enemmän arkipäiväiseen ja tavalliseen näkemykseen menneestä. Kun vielä 1990-luvun alussa kirjallisuutta, kuten myös yleistä keskustelua, dominoivat Stasi ja sen arkistojen avautuminen, rajavartioiden oikeudenkäynnit sekä totuuskomissio, niin nämä ovat alkaneet jäädä taka-alalle, vaikka eivät toki ole täysin kadonneet. *Ostalgie* ja arkipäiväisten asioiden muistelu on siirtynyt enemmän muistin keskiöön ja myös media on alkanut suhtautua tähän näkökulmaan hyväksyvästi. (Cooke, 2005, 94, 103.)

Cooke (2005, 104) huomauttaa, että vaikka *Ostalgie* ilmeneekin usein viihteen, kuten kirjojen ja elokuvien, tai materiaalsen kulttuuriin muodoissa, on se silti myös muutakin kuin taitava markkinointikikka. Cooke soveltaa DDR:n tapaukseen kolonisaatioteoriaa ja näkee siinä, miten länsi on vuosien aikana kohdellut itää, paljon kolonisaation piirteitä. Parhaiten tämä tulee esille yhdistymisen jälkeisessä ajassa, jolloin lähes koko DDR, sen kulttuuri, talous ja usein jopa materiaallinen ympäristö patsaineen ja monumentteineen purettiin ja korvattiin joskus jopa länttäkin kovemmalla ja oikeistolaisemmalla neoliberalistisella kapitalismilla. Cooken mielestä juuri yhdistyminen ja Länsi-Saksan yritys hallita niin DDR:n menneisyyttä kuin nykyisyyttäkin tekivät DDR:n merkitykselliseksi sen entisille kansalaisille. DDR:llä oli siis merkitystä vain kun se oli jo länsimaisen kapitalismin nielaisema. (2005, 16.)

Cooke käyttää itäsaksalaisen kulttuurin ja identiteetin analyysinsä pohjana kahta jälkikolonialistista teoriaa: Homi Bhabhan (1994) teoriaa hybridistä sekä Hallin (1997) teoriaa identiteetistä ja sen rakentamisesta jälkikolonialistisessa kontekstissa sekä arkeologisenä että rakentavana prosessina. Cooke soveltaa Bhabhan ajatusta, jonka mukaan vaikka kolonisoitu kulttuuri pakotetaan aina tiettyssä määrin jäljittelemään valtakulttuuria ja vaikka tämä pakko onkin aina luonteeltaan sortavaa, on kuitenkin kolonisoijan ja kolonisoidun välinen suhde aina epävakaa tarjoten aina lopulta kolonisoidulle mahdollisuuden vastustaa sortajaansa. Tästä syntyy siis hybridi: sekoitus uutta, vanhaa ja jotain aivan muuta. (Bhabha, 1994, 89 sit. Cooke, 2005, 17.)

Bhabhan hybridiin Cooke soveltaa myös Hallin ajatusta, jonka mukaan identiteetti ei koskaan synny yksin, vaan sillä on aina yhteys menneeseen. Identiteetti syntyy aina jostain, sillä on menneisyys ja historia, mutta kuten kaikki muutkin historialliset asiat, myös identiteetti on alati muuttuva. Identiteetti kuuluu siis niin menneeseen kuin tulevaisuuteenkin, ja se on sekä arkeologinen ja menneeseen perustuva että rakentava ja tässä hetkessä oleva prosessi. (Hall, 1997, 112 sit. Cooke, 2005, 18.)

Cookeen mukaan yhdistymisen jälkeisessä itäsaksalaisen identiteetin rakentamisessa on nähtävissä Hallin ”arkeologinen impulssi”, jossa kolonisoitu pyrkii säilyttämään tai löytämään uudelleen autenttisen, kadonneen itsensä (2005, 19). Cooke kuitenkin myös huomauttaa, että itäsaksalaisen identiteetin ei voida katsoa olevan pelkkä vastareaktio lännen kolonisoivia voimia vastaan, sillä itäsaksalaiset ovat hyvinkin innokkaasti omaksuneet länsimaisen kulttuurin, samaan aikaan itäsaksalaista erityislaatuisuuttaan korostaen. (Ibid., 104.) Kysymys on siis halusta luoda uutta ja rakentaa tulevaa, mutta ripauksella jotain vanhaa ja tuttua.

*Ostalgie*n voidaan siis tulkita olevan enemmän nykyhetken ja tulevan rakentamista kuin menneessä ajassa vellomista. *Ostalgie*n juuret ovat menneessä, niin kuin minkä tahansa muunkin ilmiön, mutta ennen kaikkea kysymys on siitä, millaista tulevaisuutta itäsaksalaiset itselleen haluavat. Cooke painottaa, että *Ostalgiessa* kysymys on juuri jälkikolonialistisesta hybridistä identiteetistä, jossa vanha ja uusi ja tulevakin kietoutuvat kaikki yhteen ja muodostavat jotain uutta. Cookeen mukaan *Ostalgiessa* on nähtävissä länsimaisen kulttuurin sekä DDR:n menneisyyden eläminen ja omistaminen rinnakkain. (Cooke, 2005, 201.)

Boyer (2006) tulkitse DDR-nostalgiaa trauman ja menetyksen valossa, vastareaktiona Länsi-Saksan käsitykselle DDR:n historiasta sekä Länsi-Saksan tavalle käsitellä DDR:n menneisyyttä. Boyer haluaa kuitenkin vahvasti korostaa, että se trauma, jonka DDR:n katoaminen sen entisille kansalaisille aiheutti, ei johtunut DDR:n katoamisesta sinänsä. Boyer ei muutenkaan usko *Ostalgien* olemassaoloon. Hän kyllä uskoo, että itäsaksalaisilla on nostalgisia tunteita DDR:ää kohtaan, mutta samoin kuten kaikilla muillakin ihmisillä huolimatta siitä, missä nämä ovat kasvaneet. (2006, 372.) Aivan kuten Boym sanoo, nostalgia on maailmanlaajuinen vaiva, vahvasti yhteydessä modernisaatioon ja yhä globaalimmaksi ja pirstaloituneemmaksi muuttuvaan maailmaan (Boym, 2001, XIV).

Boyer uskoo, että varsinkin vanhemmille ihmisille DDR:n lopulliseen katoamiseen liittyy paljon menetyksen ja surun tunteita, mutta hänen mielestään surua tunnetaan useimmiten utopistisen ja humanitaarisen sosialistisen kuvitelman kuoleamisen vuoksi kuin itse DDR:n katoamisesta *per se*. Boyer ei pitkän kenttätyönsä ja lukuisten haastattelujensa aikana tavannut yhtäkään ihmistä, joka olisi unelmoinut paluusta DDR:ään – kuten en minäkään oman kenttätyöni aikana. Itse olen myös samaa mieltä, siitä, ettei DDR-nostalgiaa tässä muodossa oikeastaan ole olemassa. Enemmän on kyse siitä, kuinka menneisyys vaikuttaa tulevaisuuteen. Menneen muistelussa ei ole sinänsä kysymys menneestä vaan oman tulevaisuuden ja identiteetin rakentamisesta, jotka molemmat ovat pohjimmiltaan äärimmäisen monimutkaisia ilmiöitä.

Boyerin mukaan DDR:n kaatumista seurannut jälkisosialistinen normalisaatio oli itäsaksalaisille hyvin traumatisoiva. Tämä trauma ei syntynyt itse DDR:n katoamisesta vaan siitä, kuinka yhdistymisen jälkeen itäsaksalaiset huomasivat virallisten narratiivien yksinkertaistaneen DDR:n pelkäksi rikollisen valtion vankileiriksi ja tehneen heistä tämän leirin nöyristeleviä vankeja. Jo pelkkä DDR:n kaatuminen oli vahvasti vavisuttanut ihmisten elämää, mutta yhdistymisen jälkeiset vallitsevat poliittiset narratiivit kasvattivat tunnetta voimakkaasta epäinhimillistämisestä, sillä ne hävittivät suurimman osan niistä henkilökohtaisista nyansseista, joita tavallinen elämä DDR:ssä oli pitänyt sisällään. Tämä taas sekoitti entisestään itäsaksalaisten omia tapoja ja strategioita luoda niin muistia kuin identiteettiäänkin, ja mikä pahinta, tämä myös kyseenalaisti itäsaksalaisten oman kyvykkyyden vaikuttaa tulevaisuuteensa ja luoda itse muutosta. Itäsaksalaiset tunsivat itsensä eristetyiksi ja pakotettuiksi rypemään historian saastassa. Toisaalta, he tunsivat että heiltä oli viety oikeus kaikkeen historiaan ja

toimijuuteen, ja heidät oli tuomittu elämään pelkkää nykyhetkeä ilman siteitä mihinkään. (Boyer, 2006, 377–378.)

Pikkuhiljaa itäsaksalaiset ovat kuitenkin alkaneet saavuttaa asemaa aktiivisia toimijoina, joilla ainakin jossain määrin on oikeus omaan menneisyyteensä ja historiaansa. Boyer kuitenkin esittää, ehkä hieman provokatiivisestikin, että tämä oikeus on lahja isälliseltä Länsi-Saksalta nyt nöyrille itäsaksalaisille Länsi-Saksan pyrkiessä luomaan tietynlaista historiaa. Tällä lahjalla on monia muotoja, ja yksi näistä on populaarikulttuuri, eli erilaiset DDR-teemaiset elokuvat, lehdet ja kirjat, jotka kaikki hyvin pitkälti siis ovat Länsi-Saksan luomia. Esimerkkinä tästä toimii kansainvälistä menestystäkin saavuttanut elokuva *Good Bye, Lenin!* sekä DDR-tyyliä matkiva aikakauslehti *Super Illu*, jonka toimittajistakin suurin osa on lännestä. (Boyer, 2006, 378.)

Kuten aina tämäkin lahja vaatii vastavuoroisuutta, ja Boyerin mukaan omaa historiallista subjektiivisuuttaan vastaan itäsaksalaisten oletetaan toteuttavan kaksi länsisaksalaisten toivetta. Ensimmäiseksi itäsaksalaisten oletetaan täydentävän omilla muistoillaan ja kokemuksillaan lännen utopistista kuvaa DDR:stä. Toiseksi, heidän on tehtävä menneisyydestä voimakas identiteetin ja kaipauksen objekti, täydentämään länsisaksalaisten käsitystä siitä, että DDR oli jatkuvasti itseään toistava ja koskaan muuttumaton systeemi. Tällöin *Ostalgie* ja kaipaus menneeseen olivat täysin luonnollisia reaktioita itäsaksalaiselle, jotka toimivat vanhan opitun kaavan mukaisesti kaivatessaan jotain pysyvää ja ikuisesti muuttumatonta. Boyerin mielestä lopulta sanotaan, että itäsaksalaisten suhteen heidän omaan menneisyyteensä on muovannut autoritaarisen sosialisaaion julma perinne eikä se, ettei tämänhetkinen poliittinen identifikaatio ja poliittinen muisti yhdistyneessä Saksassa suo heille tulevaisuutta. (Boyer, 2006, 378.)

Boyer ehdottaa, että *Ostalgien* sijasta tulisikin puhua *Westalgiesta* samalla osoittaen, ettei kyse ole niinkään DDR:n menneisyydestä, vaan pikemminkin koko Saksan historiasta ja holokaustin aiheuttamasta traumasta, jota Länsi-Saksa pyrkii käsittelemään ohjatessaan DDR:n menneisyyttä. Kun Boyerin mielestä *Ostalgie* näennäisesti esiintyy kevyenä ja silkkanä kitschinä, *Westalgie* taas on puhdasta surua, todellista halua palata takaisin ja muuttaa aikaa. (Boyer, 2006, 380.) Boyer liittää siis Länsi-Saksan yli-innokkaan halun käsitellä ja työstää DDR:n menneisyyttä sen omaan kipeään menneisyyden pakoiluun. Myös Cooke yhtyy tähän näkemykseen ja tunnustaa

Westalgien olemassaolon, joskin ei täysin samassa muodossa ja yhtä kriittisesti kuin Boyer. Cooke huomauttaa, että DDR:n menneisyyden käsittely oikeudessa on ollut nopeampaa ja perusteellisempaa kuin natsi-Saksan aikoinaan (2005, 29). Cooke jatkaa, että monista DDR:n vertaaminen natsi-Saksaan vaikutti kyyniseltä juonelta, jossa kolmannen valtakunnan rikoksia pyrittiin vähättelemään tai valtapuolue SED:n rikoksia taas suuretelemaan (Cooke, 2005, 30).

Berdahl (1999b) taas näkee *Ostalgien* enemmän itäsaksalaisena tuotoksena eikä tue Boyerin näkemystä *Ostalgia* länsisaksalaisena toiseuden rakennelmana ja oman paremmuuden ja demokraattisen historian pönkittämisenä. Berdahlista *Ostalgie* on niin yhdistymisen jälkeen syntyneiden sosiaalisten, poliittisen ja taloudellisten olosuhteiden luoma ilmiö kuin myös valtaapitävien ja vaihtoehtoisten muistojen välistä vuorovaikutusta. Aivan kuten Cooke myös hän näkee *Ostalgien* sekä vahvistavan että haastavan uutta systeemiä.

DDR-nostalgian pohjimmaisena syynä Berdahl näkee tyytymättömyyden siihen asemaan, minkä itäsaksalaiset yhdistyneessä Saksassa saivat. Yhdistymisen jälkeen itäsaksalaisista tuntui vahvasti siltä, ettei heitä ja heidän saavutuksiaan arvostettu uudessa järjestelmässä. Talouden alasajaminen, koulutusjärjestelmän väheksyminen, DDR:n fyysisten merkkien karsiminen, kuten katujen ja rakennusten uudelleennimeäminen, patsaiden ja monumenttien kaataminen, aiheuttivat kaikki katkeruutta itäsaksalaisissa. Rajavartioiden oikeudenkäynnit ja keskustelut siitä, mitä tehdä Stasin arkistoille, loivat itäsaksalaisille tunteen voittajien historiasta, jonka luominen oli yksinomaan länsisaksalainen etuoikeus. Katkeruutta lisäsi vielä se, että DDR:n ja kolmannen valtakunnan välille luotiin vahva yhteys. DDR:n takapajuisuuden ja materiaalisen puutteen pilkkaaminen ottamatta lainkaan huomioon niitä sosiaalisia ja historiallisia olosuhteita, jotka olivat nämä luoneet, vahvistivat entisestään itäsaksalaisten tunnetta toisen luokan kansalaisina. (Berdahl, 1999b, 195–196.)

Kun yhdistymisen huuma oli ohi, saivat itäsaksalaiset huomata, ettei muurin toisella puolella kaikki ollutkaan aina paremmin vaan joskus jopa huonommin, alkoivat itäsaksalaiset kaivaa kaapeistaan vanhoja vaatteitaan ja tavaroitaan sekä metsästä vanhoja, tuttuja kulutushyödykkeitä, jotka olivat muurin murruttua kadonneet kauppojen hyllyiltä hetkessä. Tämä synnytti myös kaupallisen ilmiön, jossa uudelleentuotetut itäsaksalaiset kulutushyödykkeet saivatkin uuden merkityksen ilman

vanhaa merkitystään puutteen ja sarron symboleina. Nostalgiateollisuus myy tuotteita, jotka muistelevat DDR:ää, jota ei koskaan ollutkaan. Berdahlin mukaan juuri tämä ilmentää ei vain sitä kuinka interaktiivinen, muotoutuva ja vahvasti kiistanalainen ilmiö muisti on, mutta myös sitä prosessia, jonka myötä tavaroista tulee muistamisen tai unohtamisen työkaluja. (1999b, 198.)

Berdahl näkee syyksi materian ja muistin kiinteään suhteeseen tavaroiden merkityksen DDR:ssä. Työpaikan oli monelle yksi tärkeimmistä identiteetinrakentajista, ja ihmisillä oli siksi myös hyvin läheinen suhde tehtaissa tuottamiinsa tavaroihin. DDR:ssä vallitsi täystyöllisyys, ja työ oli yksi tärkeimmistä arvoista. Monelle jo oman tehtaan sulkeminen ja tavaratuotannon loppuminen oli surullinen kokemus, mutta yhdistymistä seurannut massatyöttömyys vasta paha isku olikin kansalle, jolle työ ja sen tekeminen olivat kaikki kaikessa. (Berdahl, 1999b, 198–199.) Berdahlin mukaan itäsaksalaisten tavaroiden uudistuotantoa ja tavaroihin liittyvää nostalgiaa ei tulekaan katsoa vain itäsaksalainen identiteetin rakentamisena vaan myös sen tuottajaidentiteetin palauttamisena, jonka itäsaksalaiset menettivät yhdistymisessä. (Ibid., 199.)

Berdahlin mielestä kaupallisen ja ”aidon” DDR-nostalgian välillä ei ole suurta eroa ja hänen mukaansa kaupallisuus on osa suurempaa prosessia, jossa itäsaksalaiset etsivät itseään ja tietään uudessa maailmassa. Berdahl ei siis ole läheskään yhtä kriittinen kuin Boyer (2006), joka näkee *Ostalgien* pelkkänä lännen hegemoniana ja toiseuden luomisena. Berdahl mieluummin kokee *Ostalgien* niin kaupallisena kuin ei-kaupallisenaakin ilmiönä olevan osa sitä monimutkaista ja monimuotoista prosessia, jolla itäsaksalaiset luovat uutta identiteettiään yhdistyneessä Saksassa. Samoin Cookelle (2005, 201) *Ostalgie* oli merkki halusta ottaa haltuun sekä länsimainen kulttuuri että ylläpitää pientä palaa itäsaksalaisesta erityislaatuudesta. Berdahl huomauttaakin De Certeau'n hengessä, että kaupallinen *Ostalgie* antaa ihmisille mahdollisuuden paeta vallitsevaa järjestystä lähtemättä sieltä (1999b, 206; 2005b).

DDR:n totaalinen katoaminen jätti monet sen entiset kansalaisen ikään kuin tyhjän päälle, ja sai heidät tuntemaan, etteivät he kuuluneet niin vanhaan kuin uuteenkaan järjestelmään. Monista tuntui siltä, kuin he olisivat lähteneet maanpakolaisiksi, vaikka he eivät fyysisesti olleetkaan koskaan kotiseudultaan liikkuneet. Tämä itsessään synnytti halun luoda kuvitteellinen kotimaa, joskin hyvin romantisoitu. Berdahlin mukaan uudessa Saksassa ”*Ostalgiset*” tavat heijastavat menneisyyttä ja luovat

eräänlaisen vastamuistin (*counter memory*) viralliselle tavalle kirjoittaa historiaa. Berdahlin mukaan tavarat, niin vanhat, uudet kuin museoihin keräytykin pitävät sisällään palan menneisyydestä ja kadonneesta arkielämästä ja toimivat näin uusien muistojen luojina. (Berdahl, 1999b; 2005b.) Tätä käsittelen enemmän DDR-museoiden yhteydessä luvussa 6.

Kysymys on kollektiivisesta tunteesta ja jakamisesta, yhteenkuulumisesta uudessa systeemissä. (Berdahl, 1999b, 202-203.) Tämä ilmiö on mielestäni varsin hyvin nähtävissä luvussa 5 käsiteltävässä Facebook-ryhmä *DDR Zonenkinderissä*. Ryhmässä kysymys on toki oman menneisyyden muistelusta, mutta vahvasti myös jakamisesta, kollektiivisesta rituaalista, jossa rakennetaan niin mennyttä kuin tulevaakin. Berdahl kuvaa kuinka *Ostalgie* voi merkitä kaipausta, surua, vastenmielisyyttä, vihaa, helpotusta ja katumusta sekä usein vielä samoille henkilöille. (Berdahl, 1999b, 203.)

Väitteisiin siitä, että *Ostalgie* on vain esimerkki silkasta nostalgiaista, pseudonostalgiaista tai vain kotiseururakkaudesta, ja sillä ei ole mitään todellista merkitystä tai vaikutusta, Berdahl vastaa, että tällaiset väitteet unohtavat ne epäsymmetriset valtasuhteet, joihin nämä muistamisen tavat ovat juurtuneet (1999b, 204). Berdahlin mukaan *Ostalgie* on vastanarratiivin rakentamista sille suurnarratiiville, joka luotiin Saksojen yhdistyttyä ja jonka monet idässä kokevat olevan heille täysin vieras. Tämä prosessi, jossa tietyt tavat muistaa mennyttä julistettiin mitättömiksi ja pelkäksi nostalgiaiksi ja toiset taas historiaksi, kertoo paljon niin yhdistymisprosessista itsestään kuin siitä, kuinka historia ja muisti nykypäivän Saksassa muotoutuvat. (Berdahl, 1999b, 205.) Berdahl ei pidä kritiikkiä, jonka mukaan *Ostalgie* yksinkertaistaa menneen, täysin epärelevanttina. Hänen mielestään kuitenkin sen sijaan, että DDR:n menneisyys nähdään jonain, jota täytyy ja voidaan hallita, pitäisi menneisyyden käsittely ja historiallinen muisti nähdä ymmärtämisen, neuvottelun ja haastamisen jatkuvana prosessina (ibid., 205).

Rethmann (2009) taas näkee *Ostalgien*, ja varsinkin sen kaupallisen puolen, ironiana. Analysoidessaan DDR-teemahotelli *Ostelia* Rethmann toteaa, että 20 viimeisen vuoden aikana *Ostalgie* on muuttunut itäsaksalaisten koti-ikävästä ja kaipauksesta yleiseksi villitykseksi ja jopa trendiksi. Erilaiset DDR-teemaiset elokuvat, tv-sarjat ja lehdet esimerkiksi ovat nostaneet DDR:n ja siihen liittyvän nostalgian yleiseen tietoisuuteen ja suosioon. (Rethmann, 2009, 21.) Rethmann ei tee suurta eroa länsi- ja itäsaksalaisen nostalgiatuotannon välille eikä ole kriittinen kaupallista nostalgiaa kohtaan.

Rethmann ei näe *Ostalgia* pelkkänä traumana ja menetyksenä (Boyer, 2006) tai vastustuksena (Berdahl, 1999b) vaan leikkisästä näkökulmasta enemmän ironiana ja huumorina. Ironian ja huumorin välineinä toimii parhaiten juuri materiaallinen kulttuuri, johon *Ostalgie* Rethmannin mukaan keskittyy. Leikkisästä lähestymistavasta huolimatta Rethmann kuitenkin uskoo, että juuri ironia antaa mahdollisuuden erilaisille kriittisille tulkinnoille Saksan yhdistymisen jälkeisestä historiasta. Tämä lähestymistapa ei kuitenkaan ole ongelmaton. Rethmann myöntää, että sijoituessaan näennäisesti sekä yhdistyneen Saksan normalisaation hyväksymisen sekä siihen kohdistuvan kritiikin välille hänen esittämänsä analyttinen viitekehys on kiikkerä. Ironia on vaikea laji ja väärinymmärryksen vaara on suunnaton. (Rethmann, 2009, 21.)

Ostalgie ironiana jatkaa kuitenkin jo DDR:n ajoilta tuttua tapaa kohdata todellisuus ironian ja huumorin kautta. Tämä tapa on ollut osa arkipäivää jokaisessa neuvostomaassa, jossa mielipiteenvapautta rajoitettiin tiukasti ja ihmiset oppivat ilmaisemaan mielipiteensä kiertoteitse vitsien ja anekdoottien avulla. Rethmannin mukaan *Ostalgie* siis käyttää vanhaa DDR:n ajoilta tuttua retoriikkaa tehden mahdolliseksi samanaikaisesti menneisyyteen samastumisen sekä siitä irtautumisen. (Rethmann, 2009, 23.)

4 Die Zeit der Verarbeitung: menneen muistamisen aika

4.1 Puhua vai vaieta: menneisyyden vaikea kohtaaminen

Olin kenttätöideni aikana jo luopua ajatuksesta tutkia DDR:ään liittyvää nostalgiaa, *Ostalgia*. Yrittäessäni keskustella DDR:ssä asuneiden ihmisten kanssa kohtasin useimmiten hiljaisuuden ja torjuvan asenteen. Ihmiset eivät joko halunneet puhua menneisyydestä tai sitten eivät ymmärtäneet, miksi siitä pitäisi enää puhua. Olin ehkä hieman naiivisti ajatellut, että esimerkiksi Daphne Berdahlin (1999b, 2001, 2005a, 2005b) tutkimuksissaan kuvaama *Ostalgie* olisi näkyvämpää ja helpommin saavutettavaa.

Berdahl (1999b, 197) kuvaa kuinka:

”[...] naiset kaivoivat kaapeistaan vanhat, itäsaksalaiset kotitakkinsa, *Kittelit*, jotka DDR:ssä olivat toimineet työläisnaisten tärkeinä tunnuksina, oltuaan käyttämättä niitä lähes kahteen vuoteen, sillä lännessä niitä ei mielletty ’moderneiksi’ ja [eräs] perhe menessään illalliselle länsisaksalaisen sukulaisperheensä luo valitsi mieluummin itäsaksalainen Trabin kuin länsisaksalaisen Opelinsa täten tietoisesti alleviivaten, jopa liioitellen, eroa heidän välillään. ’Me otimme Trabin’, he kertoivat ylpeinä ’ja parkkeerasimme sen heidän 68 000 DM maksaneen Mercedesensä viereen.’”

DDR:n menneisyys ei ole yksinkertainen, ja siihen liittyy paljon kurjuutta ja kärsimystä, jota ei kukaan voi kieltää. Täten näkemykset siitä, kuinka DDR:n menneisyyttä tulisi käsitellä eroavat paljon myös itäsaksalaisten itsensä keskuudessa. Ihmisillä voi olla myös hyvin ristiriitaisia käsityksiä menneisyydestä, mikä tulee hyvin ilmi luvussa 5, kun käsittelen *DDR Zonenkinder* Facebook-ryhmää.

Anselma Gallinat (2006) huomasi saman ilmiön tehdessään tutkimusta Magdeburgin kaupungissa entisessä Itä-Saksassa. Gallinat tutki poliittisia vankeja ja osallistui stalinismin uhrien asiaa ajavien järjestöjen toimintaan sekä niiden ylläpitämiin keskustelutilaisuuksiin, joissa hän haastatteli ihmisiä. Entiset vangit olivat vastahakoisia kertomaan elämäntarinoitaan Gallinatille, ja he jakoivat tarinoita hyvin vähän henkilökohtaisesta menneisyydestään, ja keskittyivät lähinnä tarinoihin pidätyksistään tai vankila-ajasta. Gallinat huomasi, että ihmiset jakoivat tarinoita menneisyydestään mielellään vain ihmisille, jotka olivat tunteneet pitkään ja saattoivat olla varmoja siitä, että nämä ymmärtäisivät. Gallinat ehdottaa kahta syytä haluttomuudelle puhua menneisyydestä: Toisaalta tähän vaikutti hallituksen ajama menneisyydenhallintapolitiikka, joka pyrki löytämään sosialistisen valtion uhreja ja saamaan nämä todistamaan menneistä epäoikeudenmukaisuuksista. Toisaalta taas puhumattomuutta aiheutti yleisen keskustelun ilmapiiri, joka ei innostanut keskustelemaan. (Gallinat, 2006, 355–356.)

Gallinat (2009) tuo uudemmassa artikkelissaan esille, kuinka DDR:n menneisyyden työstäminen, *Vergangenheitsaufarbeitung*, oli vahvasti Länsi-Saksan hallinnoimaa ja aiheutti täten vastareaktion monessa itäsaksalaisessa. Nämä kokivat Länsi-Saksan dominoivan keskustelua menneisyydestä liiaksi. Gallinatin mukaan käsitelleessään DDR:n menneisyyttä Länsi-Saksa ammensi omista vaikutteita kokemuksistaan holokaustin käsittelyssä. Tässä lähestymistavassa oletetaan

”[...] että sosialistinen menneisyys on [yhtäkuin] SED-diktatuurin vaikea menneisyys. Siten se myös ottaa moraalisen kannan menneisyydestä totalitaarisena ja tarjoaa selkeän

suunnan sille, kuinka menneisyyttä tulisi ”käsitellä”, sisältäen juuri nimenomaan sellaisen olettamuksen, että sellainen ”käsittely” on tarpeellinen.” (Gallinat, 2009, 184.)

Totuuskomissiosta, oikeudenkäynneistä ja DDR:n fyysisten merkkien karsimisesta huolimatta menneisyyttä ei ole tyhjentävästi käsitelty ja se on yhä edelleen monimutkainen ja mielipiteitä jakava asia nykypäivän Saksassa, ja varsinkin itäisessä Saksassa. Gallinat (2006) tutkimat entiset poliittiset vangit eivät kokeneet valtion ylläpitämää lähestymistapaa mieluisana, jossa heiltä odotettiin toimintaa vanhan järjestelmän rikoksista kertovina moraalisisina todistajina. Heille tämä lähestymistapa edusti lännen ylivaltaa, historian ja menneisyyden kolonisaatiota, jossa heitä ei todellisuudessa kuunneltu. Gallinat mukaan epäoikeudenmukaisuutta ja sortoa kokeneet entiset poliittiset vangit, joita vuoden 1989 vallankumouksessa juhlittiin ja arvostettiin, ovat jääneet nykypäivänä yhä vähemmälle huomiolle keskustelussa DDR:n menneisyydestä. Gallinat mukaan vangit kokivat, ettei heitä haluttu todella kuunnella ja etteivät heidän kokemuksensa menneestä sopineet siihen kuvaan, jota esimerkiksi media DDR:n menneisyydestä ylläpitää. (Gallinat, 2006, 350–351.)

Suurin osa henkilöistä, joiden kanssa itse keskustelin, ei koskaan ollut kokenut suoraa henkilökohtaista sortoa DDR:ssä, tietenkin rakenteellista sortoa ja vapaudenrajoittamista lukuun ottamatta. Silti nämä ihmiset kokivat DDR-nostalgian hyvin vieraana. Tuntui siltä, ettei tavallisesta, arkisesta menneisyydestä puhuminen ollut soveliasta DDR:n, totalitaarisen diktatuurin, tapauksessa, vaikka kuitenkin niin monet ihmiset olivat kauheimmista asioista säästyneet. Berliinin muurin murruttua ja Stasin arkistojen avauduttua DDR:ssä alkoi ennennäkemätön syyllisten etsiminen ja uhriksi esittäytyminen. Itäsaksalaisen sananlaskun mukaan DDR:n kaaduttua maassa oli 17 miljoonaa Stasin vakoojaa ja 17 miljoonaa Stasin uhria. Kuitenkin pelko siitä, että mahdollisesti leimautuisi entisen hirmuhallinnon kätyriksi elää edelleenkin monissa itäsaksalaisissa. Vaikka omakohtaisia kokemuksia sorrosta ja vakoilusta ei olisi, on hyvä korostaa, kuinka tuomitsee tällaiset teot ja tapahtumat.

Ajatusta siitä, että puhuminen saattaa olla vaikeinta niille, jotka eivät aikanaan kuitenkaan kärsineet, tukee myös kolmekymmentävuotiaan Anjan haastattelu. Anjan perheellä oli ollut jonkin verran ongelmia DDR:ssä. Myöhemmin oli käynyt ilmi, että Stasi tosiaan oli vakoillut perhettä. Anja ei kuitenkaan tuntenut suurta katkeruutta perheensä kokemista vastoinkäymisistä ja pystyi ajattelemaan lapsuuttaan DDR:ssä niin kriittisesti kuin hieman nostalgisestikin. Toisaalta Anjan kuvaan DDR:stä ja omasta

menneisyydestään saattaa vaikuttaa se, että hän on muuttanut pois Saksasta monta vuotta sitten ja saanut näin etäisyyttä aiheeseen. Itse hän kuvaa elämää DDR:ssä näin:

”[...] mutta se oli kuitenkin se loppu, [se] oli myös yllätys kaikille. Että se tuli niin [nopeasti]. Ja koska DDR:ssä oli paljon ongelmia. Jos sinulla oli toinen mieli, kuin virallinen mieli [...] Esimerkiksi meidän kylässä oli pahaa vettä, koska ne kemikaalit, joita laitettiin pelloille menivät veteen. [...] Se oli niin huonoa, että lapset eivät saaneet juoda sitä ja vesi piti ostaa kaupasta. Minun isäni ja muut kyläläiset yrittivät estää [tämän]. Mutta sitten, totta kai tuli ongelmia, jos sinä sanot jotain vastaan”

Sitten hän jatkaa hieman huvittuneena:

”Ja minun isälläni oli oma pieni yritys, ja [...] DDR ei halunnut [tukea yksityisyrittäjyyttä] ja sitten me olimme vielä kirkossa. Mutta minulle esimerkiksi, koska minä olin lapsi, ei minua haitannut. Meillä oli päiväkodissa sellainen sosiaalidemokraattinen laulu ja vappuna, eli ensimmäinen toukokuuta, menimme vappumarssille ja siellä oli sellainen valkoinen lintu [rauhanlintu]. Ja koulussa alkoi pioneerikerho. Meillä lapsilla kaikki oli normaalia ja kivaa.”

Anja oli 8-vuotias muurin murtuessa ja on siis juuri samanlainen *Zonenkind* kuin useat *DDR Zonenkinderin* jäsenet. Hän itse avoimesti myöntää, ettei joutunut kokemaan kauheuksia DDR:n aikana, vaikka onkin niistä tietoinen. Voisi siis periaatteessa sanoa, että hänellä on hyviä muistoja DDR:stä, koska hän ei ehtinyt elää siellä aikuisena. Anja tuo myös esille sen, kuinka hänen perheensä ei toiminut normien mukaan ja sai myös jonkin verran kärsiä siitä. Anja tuntee hieman sympatiaa Stasin vakoojiakin kohtaan, koska osa heistä ei ollut valinnut asemaansa, vaan he olivat yhtäläillä järjestelmän uhreja kuin vakoilun kohteena olleet henkilötkin. Anja korostaa kuitenkin, että voi joskus olla vaikea tietää, miksi ihmiset tekivät mitä tekivät aikoinaan.

Kriittinen tai nostalginen näkökulma DDR:ään ei kuitenkaan ole välttämättä kiinni iästä, sillä eräs tapaamani noin 20-vuotias tyttö, Jana, joka siis oli syntynyt vasta DDR:n kaatumisen jälkeen, oli erittäin kriittinen DDR:ää kohtaan eikä voinut ollenkaan ymmärtää, miten kenelläkään voisi olla hyviä muistoja sieltä. Hän ehdotti minulle, että menisin kierrokselle aikoinaan Berliinin muurin alta menneeseen tunneliin, jonka kautta kourallinen ihmisiä pääsi pakenemaan DDR:stä, kunnes Stasi sai tietää tunnelista ja sulki sen. Janan mielestä vain osallistumalla tämänkaltaiselle kierrokselle ymmärtäisin millaista oli elää DDR:ssä.

Käsittääkseni Janan perhettä ei ollut sorrettu tai vakoiltu DDR:ssä ja yhdistyneessä Saksassakin perheelle oli käynyt hyvin. Jana itse opiskeli yliopistossa Berliinissä ja oli myös matkustellut paljon ympäri maailmaa. Jos nostalgia on vastarintaa ja itsemääräämisoikeuden hakemista uudessa järjestelmässä ja yhdistyneessä Saksassa, ei

Janalla ole syytä korostaa kumpaakaan näistä, sillä uusi yhdistynyt Saksa on antanut hänelle varmasti paljon enemmän, kuin mitä hänen vanhempansa vanhassa järjestelmässä saivat ja mikä heille ylipäänsä oli mahdollista. Jana ei ole niin voittaja kuin häviäjäkään uudessa Saksassa; hän on uutta sukupolvea, jolle menneisyydellä ei enää ole niin kovin paljon väliä.

4.2 Kysymisen vaikeudesta

Kenttätöissä kohtaamiini ongelmiin saattoi vaikuttaa myös se, että ulkopuolisena ja aina demokraattisessa ja vapaassa maassa eläneenä en vain osannut kysyä oikein. Slavenka Drakulić kertoo kohtaamistaan amerikkalaisista vasemmistolaisista, jotka eivät halua ja toisaalta eivät välttämättä edes voi ymmärtää sitä, millaista arkielämä kommunistisessa maassa oli. Nämä länsimaiset vasemmistolaiset suhtautuvat epäluuloisesti pienimpäänkin kritiikkiin, jota Drakulić itse kommunistisessa Jugoslaviassa eläneenä, esittää elinolosuhteitaan tai koko järjestelmää kohtaan. Drakulić itsekin toteaa, ettei kysymys ole oikeastaan siitä, että nämä ihmiset eivät tietäisi tarpeeksi kommunismista, he tietävät siitä kaiken, minkä lukemalla voi oppia. Se mikä heiltä puuttuu, on se oikea, arkipäiväinen ja käsin kosketeltava kokemus kommunistisessa maassa elämisestä, ja tämä on juuri se seikka, mikä estää heitä ymmärtämästä ja saa heidät aina kysymään väärä kysymyksiä. (Drakulić, 1993 [1992], 125, 132.) Myös minulta puuttuu kokemus DDR:n kaltaisessa maassa elämisestä ja ehkä siksi en kenttätöissä ollessani ymmärtänyt välttämättä tarpeeksi syvällisesti, kuinka DDR:n menneisyyttä olisi tullut lähestyä.

Mahdollisesti pidemmän kenttätöiden aikana olisin oppinut kysymään parempia kysymyksiä ja voittanut ihmisten luottamuksen, jotta he olisivat halunneet kertoa minulle tarinoitaan. Nyt olin vain ulkomaalainen ja ulkopuolinen, joka kyseli hämmentäviä kysymyksiä asioista, jotka monet olisivat mieluusti halunneet jo unohtaa. Eräs noin viisikymmentävuotias nainen tokaisi minulle kysyessäni häneltä millaista DDR:ssä oli elää, että: ”Mitäs luulisit? Se oli pelkkää roskaa!” Hän jatkoi kertomalla, kuinka vähemmistöjä, esimerkiksi uskovaisia sorrettiin ja kuinka todellista vapautta ei ollut. Jälkeenpäin ajatellen en tiedä mitä oikeastaan oletin. DDR:stä tulevat jokaiselle ensimmäisenä mieleen sen ikävämät puolet, Berliinin muuri tai Stasi. Jos itäsaksalaiselta tänä päivänä kysyy millaista DDR:ssä oli elää, hän tuskin ensimmäisenä kertoo kauneimpia muistojaan tai hauskoja tarinoita, ei ainakaan ensimmäisellä

tapaamisella. Myös Gallinat kirjoittaa, kuinka hänen tutkimansa entiset poliittiset vangit avautuivat täysin vain omiensa seurassa ollessaan täysin varmoja, että toinen osapuoli ymmärtää, ei keskeytä tai kritisoi (2006, 359).

4.3 DDR Internetissä

Ollessani kenttätöissä Berliinissä etsin aktiivisesti tietoa DDR:stä ja *Ostalgiesta* myös Internetistä. Tällöin löysin yhteisöpalvelu Facebookista ryhmän nimeltä *DDR Zonenkinder*⁴, jossa entiset itäsaksalaiset muistelevat ja nostalgisoivat menneisyyttään. *DDR Zonenkinder* on saanut nimensä Jana Henselin (2002) omaelämäkerrallisesta romaanista nimeltä *Zonenkinder*, joka on yksi kuuluisimmista DDR:ää käsittelevistä Saksojen yhdistymisen jälkeen ilmestyneistä romaaneista.

Teoksessa Jana Hensel kertoo lapsuudestaan DDR:ssä, DDR:n kaatumisesta ja vaikeudesta löytää paikkaansa uudessa, yhdistyneessä Saksassa. Teos on aiheuttanut paljon keskustelua ja jakaa mielipiteitä. Esimerkiksi on keskusteltu siitä, miksi minämuodon sijaan Hensel käyttää me-muotoa ja kertoo ikään kuin kollektiivista tarinaa niistä, jotka kasvoivat DDR:ssä, mutta kohtasivat aikuisuuden uudessa, yhdistyneessä Saksassa. *Zonenkinderit*, tai myös *Wendekinderit*⁵, siis varttuivat DDR:ssä, mutta elivät nuoruuden tai aikuisuuden yhdistyneessä Saksassa ja etsien paikkaansa menneisyyden ja tulevan välistä.

Olin samaan aikaan sekä innoissani että hyvin epäilevä löydöstäni. Minusta tuntui, ettei Internetistä löydetty aineisto ollut jollain tapaa yhtä ”aitoa” tai vakavasti otettavaa, kuin fyysisesti koettu ja tallennettu aineisto. En esimerkiksi useimmiten löytänyt DDR-museoiden verkkosivuja lukiessani mistään verkkosivuilla olevien tekstien kirjoittajaa tai kirjoittajia. Tietenkin museot instituutioina ottavat vastuun siitä, mitä museoiden verkkosivuille kirjoitetaan, mutta tieto tuntuu aina epäluotettavammalta, kun se tulee

⁴Termi *Zone*, suomeksi käännettynä vyöhyke tai sektori, viittaa neuvostosektoriin, josta myöhemmin kehittyi DDR. Termi jäi elämään, ja myöhemmin ddr:läisiä alettiin sekä DDR:ssä että sen ulkopuolella kutsumaan termillä *Zonie*. *Zonenkinder* siis viittaa DDR:ssä kasvaneeseen henkilöön.

⁵Termi *Wende*, suoraan käännettynä käänne tai taitekohta, taas viittaa siihen yhteiskunnalliseen muutokseen, jonka Berliinin muurin murtuminen, siitä seurannut DDR:n kaatuminen ja lopulta Saksojen yhdistyminen aiheuttivat. *Wenden* voisi suomeksi kääntää käännekohtaksi tai muutokseksi. Termi *Wendekinder* on siis hyvin lähellä *Zonenkinderiä*, sillä viitataan niihin lapsiin ja nuoriin, jotka aikuistuivat mullistusten keskellä.

nimettömästä lähteestä. Nimettömyys ja päivämäärättömyys ovat yleisiä ongelmia Internetissä, ja usein tämänkaltaisia yksityiskohtia on usein mahdotonta löytää.

Kerätessään aineistoa perinteisellä tavalla tutkija pystyy pohtimaan näkemiensä ja kuulemiensa asioiden todenperäisyyttä ja puolueellisuutta suhteessa muihin esille tulleisiin asioihin. Varsinkin pitkän kenttätöiden aikana informantit eivät pystyisi niin helposti pitkään ylläpitämään valeidentiteettiä, vaikka tämäkin tosin on mahdollista. Internetissä taas tutkija ei millään tavalla voi todentaa, ovatko ihmiset niitä, joita väittävät olevansa, ellei tutkija luo näihin sellaista suhdetta, että onnistuisi tapaamaan kyseiset ihmiset myös kasvotusten. (Hine, 2000, 22.) *DDR Zonenkinderin* tapauksessa tosin niin tärkeää ei ole kuka kukin todellisuudessa on, vaan se mitä ihmiset ryhmän sivuille kirjoittavat. Toisaalta jos *DDR Zonenkinder* on todiste siitä, että DDR:ää nostalgisoivia tunteita on olemassa, niin tämä väite voitaisiin kyseenalaistaa, jos paljastuisi, etteivät ryhmän jäsenet todellisuudessa olekaan DDR:stä vaan vaikkapa Länsi-Saksasta.

4.4 *Ostalgie* vai *Westalgie*: jako maantieteen vai ideologian perusteella?

Onko DDR:ää nostalgisoivan henkilön synnyinpaikalla sittenkään väliä? *Ostalgie* ei nimitäin välttämättä ole aina pelkästään itäsaksalainen ilmiö, kuten yleisesti uskotaan. Boyer (2006, 375) näkee *Ostalgien* hyvin länsisaksalaisena ilmiönä, ja joskus länsisaksalaiset ovat jopa kiinnostuneempia DDR:n menneisyydestä ja sen selvittämisestä kuin itäsaksalaiset. Esimerkkeinä tästä Boyer mainitsee kansainvälisen menestyselokuvan *Good Bye, Lenin!*, joka on täysin länsisaksalaista tuotantoa, sekä ddr:läisiä lehtiä jäljittelevän aikakauslehti *Super Illun*, joka myös on länsisaksalaisten aikaansaannos. *Super Illu* on länsisaksalaisen kustantajansa, *Burda Verlagin*, mukaan luotu helpottamaan itäsaksalaisten siirtymistä vanhasta kulttuurista uuteen tarjoamalla heille osa vanhaa kulttuuriperintöä. Boyerin mukaan lehti päättyy lopulta olemaan vain osuva esimerkki *Ostalgien* ylikaupallisesta muodosta.

Boyer huomauttaa, että itäsaksalainen kollektiivinen muisti menneestä keskittyy usein arkipäiväisiin askareisiin tai yhteistyöverkostoisiin sekä erilaisiin kekseliäisiin keinoihin, joiden avulla selviydytään materiaalisen puutteen keskellä, *Super Illu* sen sijaan tarjoaa markkinointiorientoituneen ja kaupallisen katsauksen menneeseen erilaisten tuotemerkkien, kulutuskulttuurin ja vanhojen poptähtien avulla, asioilla, joilla

Boyerin mukaan DDR:n aikana oli vain vähän merkitystä. Lehti onkin suurimmaksi osaksi täysin baijerilaista tuotantoa, ja se on palkannut vain muutaman itäsaksalaisen toimittajan, joiden tarkoitus on lähinnä ylläpitää lehden ”autenttisuutta”. (Boyer, 2006, 375; myös Boyer, 2001.)

Boyer ei itse usko *Ostalgien* olemassaoloon vahvana itäsaksalaisena kollektiivisena tunteena. *Good Bye, Lenin!* ja *Super Illun* kaltaiset ilmiöt hän näkee länsisaksalaisten kyvyttömyytenä nähdä elämää DDR:ssä millään tavalla normaalina ja tavallisena. Nämä ovat hyvässä uskossa tehtyjä väyliä itäsaksalaisille kohdata oma menneisyytensä, mutta lännen ehdoilla ja lännen perspektiivistä: DDR:n on yhtä kuin totalitarismi ja diktatuuri, jotka hyvinkin helposti vertautuvat holokaustiin ja keskitysleireihin. (Boyer, 2006, 377.)

Myös Cooke (2005) näkee *Good Bye, Lenin!* parhaimpana esimerkkinä *Westalgiesta*. Elokuva on keuhuttu varsin osuvana kuvauksena DDR:stä, mutta kuten Boyer, myös Cooke näkee sen painottavan vääriä asioita itäsaksalaisten näkökulmasta. Boyerin mukaan elokuva toistaa länsisaksalaista myyttiä idän oidipaalisesta dynamiikasta, jossa käydään jatkuvaa taistelua sadistista isää, puolue-valtiota, vastaan ja jonka kuolema ei lopulta aiheuta muuta, kuin autoritaarisuuden periytymisen yhdelle isän monista pojista. Elokuvasa päähenkilö Alex haluaa aluksi tappaa autoritaarisen isänsä, joka on kastroinut hänen oikean biologisen isänsä, jonka siis DDR ja sorto ovat saaneet hylkäämään perheensä ja muuttamaan länteen. (Boyer, 2006, 376.)

Lopulta elokuvan edetessä Alexin yrittäessä pitää DDR:ää elossa vielä sen kaatumisen jälkeen heikkosydämisen äitinsä vuoksi, Alex pyrkii tainnuttamaan sadistisen isänsä ja muuttamaan tämän oikeamieliseksi patriarkiksi, Alex muuttuu kuitenkin itse lopulta autoritaariseksi mielipuoleksi yrittäessään säilyttää mielikuvaansa DDR:stä hinnalla millä hyvänsä. Tämä vahvistaa Boyerin mukaan länsisaksalaista mielikuvaa siitä, kuinka kieroutunut sosialistinen järjestelmä kasvatti jokaiseen pieneen itäsaksalaiseen poikaan pienen *Parteisekretärin*, kommunistisen puoluesihteerin ja sadistisen isän. Tämä vertautuu helposti länsisaksalaiseen ikuisuuspelkoon, Hitleriin jokaisessa, tässä tapauksessa vain siirrettynä toiseen Saksaan. (Boyer, 2006, 376.)

Myös Cooke nostaa *Good Bye, Leninistä!* esiin sen, kuinka paljon DDR:n autoritaarisuutta ja sen sortavaa valtakoneistoa elokuvassa painotetaan. Vaikka Cooken mukaan elokuva pyrkiiin jonkin verran purkamaan DDR:ään liitettyä orientalismia, se kuitenkin lopulta päättyy toistamaan vanhaa kuvaa DDR:stä totalitaarisena valtiona

korostaen sen asemaa nöyränä ”toisena” historiana Länsi-Saksan historian rinnalla. Elokuvasa valtion väkivaltaisen reaktion kuvaaminen DDR:n tullessa tiensä päähän sekä Alexin äidin joutuminen Stasin kuulusteluun, mikä saattaa tämän hermonromahduksen partaalle, vahvistavat suurnarratiivia DDR:stä *Unrechtstaattina*, lainvastaisena ja epäoikeudenmukaisena valtiona. (Cooke, 2005, 133.)

Onkin mielenkiintoista, että Cooken mukaan kaikista DDR:ää kuvaavista elokuvista *Bundeszentrale Für politische Bildung*, liittovaltion poliittisen kasvatuksen keskus, valitsi juuri *Good Bye, Lenin!* ohjelmaansa, jossa opetetaan lapsille DDR:n historiaa. (Cooke, 2005, 133.) Elokuva siis toimii virallisena narratiivina DDR:n menneisyydestä. Juuri tällaisen historian rakentamisen vastapainoksi ovat syntyneet DDR:n arkipäivää, *Alltagia*, kuvaavat museot. Ylhäältä tuotetun historian sijaan historiaa ja narratiivia menneestä luodaan alhaalta, pienen ihmisen näkökulmasta käsin.

Vierailemistani museoista kolme neljästä, *Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR*, *DDR Museum Zeitreise* sekä *DDR Museum Berlin*, mainitsivat kaikki yhdeksi tärkeimmäksi tehtäväkseen välittää ihmisille, erityisesti lapsille, vaihtoehtoja tietoa DDR:n historiasta ja tavallisesta elämästä siellä. Näistä museoista *Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR*, kirjaimellisesti DDR:n arkielämän dokumentaatiokeskus, on ottanut tehtävän kaikista vakavimmin ja selittää museolle tehdyssä oppaassa pitävänsä tärkeänä, ettei DDR:stä tulisi ”(saksalais-)saksalaisessa historiassa vierasta ja eksoottista ei-kenenkään-maata” (Kaschuba, 2001, 5). Museot eivät kuitenkaan saa valtion rahoitusta eivätkä ne ole ainakaan ilmoittaneet olevansa osa mitään virallista tai valtiollista historiaprojektia.

Mielenkiintoista on myös se, kuinka suuri ero syvemmillä idässä pikkukaupungeissa sijaitsevilla *Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR:llä* ja *DDR Museum Zeitreisellä* oli verrattuna Berliinin *DDR Museumiin*. Cooke huomauttaa, ettei kriittisyys tai nostalgisuus DDR:ää kohtaan ole aina kiinni maantieteellisestä sijainnista, sillä sekä idässä että lännessä löytyy kannattajia eri mielipiteille. Hän huomauttaa, ettei jaossa ”itään” ja ”länteen” ole aina kysymys niinkään maantieteellisestä jaosta vaan kahdesta vastakkaisesta sosiopoliittisesta arvojärjestelmästä. (Cooke, 2005, 104–105, 14.)

Tämä näkyy myös museoissa. Kun *Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR* ja *DDR Museum Zeitreise* pyrkivät purkamaan DDR:ään liittyvää orientalismia ja

toiseutta, pyrkii Berliinin *DDR Museum* mieluumminkin vahvistamaan sitä. Berliinin *DDR Museum* kertoo esittävänsä, millaista elämä diktatuurissa oli. Museon tarkoitus on kertoa ihmisille, kuinka jopa diktatuurissa ihmiset elävät, rakastuvat ja vanhenevat aivan kuten kaikki muutkin, erona on vain totalitaarinen valtio. Menestyäkseen taloudellisesti, jota museo todella haluaa, kävijöiden on varmasti helpompi tulla tällaiseen museoon, joka tukee valtion ylläpitämää suurempaa historianarratiivia, jossa kaikkien DDR:stä kertovien elokuvien joukosta DDR:n historiaa nostetaan edustamaan juuri *Good Bye, Lenin!*, länsisaksalaisen ohjaajan samaa näkemystä tukeva tuotos.

4.5 *Ostalgie* ja menneisyydenkaipuu: miksi DDR:ää vielä muistellaan?

Kun Berliinin muuri murtui ja DDR katosi poliittiselta maailmankartalta, myös se sosiaalinen todellisuus, joka alueella oli viimeiset 40 vuotta vallinnut, katosi. Facebook-ryhmä *DDR Zonenkinderin* perustaja Agnes⁶ toteaa, että asiaan vihkiytymättömästä voi tuntua kummalliselta, että DDR:ään liittyvää nostalgiaa yhä on. Hänen mukaansa kuitenkin vihdoin nyt, 20 vuotta muurin murtumisen jälkeen, DDR:n menneisyyden käsittelyssä ollaan päästy menneisyyden työstämisen aikaan, ”*Zeit der Verarbeitung*”, jonka huipentuma *Ostalgie* juuri on. DDR:n menneisyyden työstäminen toki alkoi jo *Wenden* aikaan, mutta ensisijaisesti virkamiestasolla, esimerkiksi Stasin arkistojen ja siellä olevien asiakirjojen läpikäynnillä *Gauck-Behörderien*⁷, eli *Gauck*-virkamiesten toimesta.

Agnesin mukaan ihmiset halusivat nopeasti sopeutua, löytää paikkansa ja saada elämänsä järjestetyksi. Menneen muistelemiselle tai sen reflektomiselle ei ollut aikaa, mutta ei myöskään emotionaalista liikkumatilaa, ”*emotionale Freiräume*”, helpottamaan menneisyyden käsittelyä. Yhtäkkiä vanha tuttu systeemi, sen hallitus, lait, oikeusjärjestelmä, ja jopa aivan tavallinen elämä, olivat eräänä päivänä aivan täysin erilaisia. Kaikki muuttui niin, että kaikki ne tuotteet, joiden kanssa ihmiset olivat varttuneet, lelut, kirjat, koulukirjat, autot sekä elintarvikkeet, juomat, suklaa, jäätelö ja niin edespäin poistettiin hyllyiltä ja korvattiin lännen vastaavilla tuotteilla.

⁶ Agnesin haastattelu sähköpostitse 30.5.2010 ja 6.6.2010.

⁷ Joachim Gauck oli DDR:n aikana *Neues Forumiin* kuulunut pappi, joka johti Stasin arkistojen läpikäynnistä vastaavaa virastoa Saksojen yhdistymisen jälkeen.

Kouluissa koulupäivä pirstaloitui, kun DDR:n aikaiset yhteiskunnalliset aktiviteetit, kuten pioneerikerho ja nuorisjärjestö FDJ:n⁸ iltapäiväkokoukset, venäjäkerho tai teatterikerho lakkautettiin. Vappuparaatiin osallistuminen ei ollut enää pakollista. Agnes jatkaa, että kun lapset ja nuoret nauttivat uudesta saavutetusta vapaudestaan, vaivasi vanhempia pelko tulevaisuudesta. Agnesin mielestä tämä pelko ei ollut niinkään vanhempien itsensä takia, vaan kaikkien, ja ennen kaikkea omien lastensa vuoksi: löytäisivätkö nämä opiskelupaikan ja ylipäänsä tiensä elämässä.

Agnesin mielestä vähitellen itäsaksalaiset ovat kuitenkin kääntäneet *Wenden* edukseen ja saaneet ainakin jollain tapaa enemmän hyvää kuin huonoa uudesta systeemistä. Osalla on mennyt paremmin, osalla taas huonommin, mutta kaikille siirtymä on ollut tunnepitoinen. Agnesin mukaan mennyttä muistellaan nyt entistä enemmän, koska ihmiset ovat ”lännessä” saavuttaneet sen pisteen, jossa menneisyyteen voidaan taas katsoa. Myös Wolfram Kotte⁹ kirjoittaa *DDR Museum Zeitreisen* verkkosivuilla, kuinka ihmiset eivät heti käsitelleet mennyttä, koska se tuntui liian kipeältä. Agnes huomauttaa, että toisaalta nyt, kun ihmiset viimein haluavat muistaa mennyttä, he huomaavatkin, että menneisyys on jo aikalailla kadonnut. Kotte kirjoittaa, että samasta syystä DDR:n arkipäivää on pyritty museoimaan, ihmisten oltua vihdoinkin valmiit kohtaamaan menneisyytensä ei siitä enää ollutkaan jäljellä kuin rippeitä.¹⁰

Kaikesta huolimatta DDR:n menneisyys, historia ja arkipäivä ovat yhä kuitenkin läsnä ja jatkuvan elvytystyön tuloksena voimistuvat koko ajan. Tästä syntyi ajatus ryhmästä, jossa menneisyyden refleктоiminen, ja muistojen ja kokemusten vapaa jakaminen olisi mahdollista. Agnes sanoo toivansa *DDR Zonenkinderin* tarjoavan väylän, tai ”*einen kleinen geschlossenen Raum des Austausches*”, pienen suljetun vaihdon tilan, jossa kaikki voivat kirjoittaa vapaasti eikä kenenkään tarvitse pelätä leimautuvansa

⁸ FDJ, Freie Deutsche Jugend, oli sosialistinen nuorisjärjestö, johon 97 prosenttia ddr:läisistä lapsista kuului.

⁹ <http://www.ddr-museum-dresden.de/cod/php/ddr-museum.php?lang=deu&thm=home&thmsub=gedankeninhalt&id=1&sid=3&pdf=1&dr=1&thmid=99>. Luettu 23.2.2011.

¹⁰ <http://www.ddr-museum-dresden.de/cod/php/ddr-museum.php?lang=deu&thm=home&thmsub=gedankeninhalt&id=1&sid=3&pdf=1&dr=1&thmid=99>. Luettu 23.2.2011.

vasemmistolaiseksi, ”Linkeriksi”, ainaiseksi menneisyydessä eläjäksi, ”ewig Gestrigeriksi” tai ”alter Stasifritzeiksi” vanhaksi Stasin vakoojaksi.

Myös Gallinat huomauttaa, että *Ostalgie* usein liitetään paitsi yhdistymisen jälkeiseen pettymykseen, menneisyydessä elämiseen, mutta myös ilmiöön, jota kutustaan *Mauer im kopfiksi*, muuriksi pään sisällä (2009, 184). Muuri pään sisällä kuvastaa sitä, kuinka muuri ja jako idän ja lännen välillä elää vahvasti ihmisten päässä, vaikka todellinen, fyysinen muuri onkin jo kadonnut. Ryhmä luo siis tilan ja mahdollisuuden muistelulle ilman syyttelyä tai kritiikkiä. Aivan kuten Gallinatin entiset poliittiset vangit, myös *DDR Zonenkinderin* jäsenet vapautuvat keskenään, omiensa joukossa, missä mahdollisuus tulla väärinymmärretyksi on pienempi kuin muualla.

Agnes myös kokee muun muassa Berdahlin (1999b) ja Boyerin (2006) ja Cooken (2005) hengessä, että *Ostalgie* ja *Alltagin*, arkipäivän muistelu kumpuavat pienen piirin vastareaktiosta yleistä keskustelua kohtaan, jossa DDR:stä nostetaan esiin vain tiettyjä asioita, kuten epäoikeudenmukaisuus ja sorto, jotka hallitsevat myös mediassa DDR:stä käytyä keskustelua. Tarve jakamiselle ja muistelulle on olemassa, ja Agnes sanoo huomanneensa, että kaikista suosituimpia ovat henkilökohtaiset arkipäivän, varsinkin lapsuuden ja nuoruuden muistot, esimerkiksi lomaleirit, pioneerit tai mitä kouluruuaksi toivottiin. *DDR Zonenkinder* -ryhmässä arkimuistoihin liittyvät kirjoitukset saavatkin paljon kommentteja.

Esimerkiksi muurikuolemia *DDR Zonenkinderissä* ei vielä ole käsitelty ollenkaan, ja voi hyvinkin olla, ettei koskaan käsitelläkään. Stasia ja sen vakoilua on käsitelty hieman, mutta hyvin lyhyesti. Agnes miettii johtuisiko tämä mahdollisesti siitä, ettei ryhmän jäsenten, ”*Wendekinderien*”, tarvinnut kohdata sellaisia asioita. Sekä muurikuolemista ja Stasista löytyy toisaalta Internetistä monia ryhmiä ja artikkeleita, joissa näistä asioista keskustellaan ja kirjoitetaan. Toistaiseksi ryhmässä keskustellaan lähinnä arkisista asioista, mutta Agnes sanoo odottavansa innolla, mihin keskustelu ryhmän sivuilla etenee. Facebookissa keskustelua tosin rajoittaa merkkimäärä, sillä yhteen kommenttiin voi kirjoittaa vain rajallisen määrän merkkejä. Tämä tietysti rajoittaa monimutkaisista asioista keskustelua, mutta Agnesin mielestä tärkeintä on se, että ihmiset ymmärtävät, ettei kaikki ole aina niin mustaa ja valkoista.

DDR Zonenkinder -ryhmän perustamiseen oli siis Agnesille kaksi syytä: ihmisten tarve muistella menneitä ja eräänlaisen virtuaalisen tilan luominen tälle muistelulle sekä

vastareaktio yleiseen keskusteluun DDR:stä sekä median antamaan enemmän negatiiviseen kuvaan DDR:stä. Kyse ei ole tarpeesta kaunistella historiaa, *DDR Zonenkinderissä* on myös joitain poliittisia kommentteja, mutta enemmänkin kyse on puhtaasta menneen nostalgisoinnista, lapsuusmuistoista ja nuoruuden haaveista.

Suurin osa ryhmän jäsenistä on oletettavasti noin 30–40-vuotiaita, lapsuutensa tai nuoruutensa DDR:ssä viettäneitä, joskin kuvista ja kommentteista päätelleen mukaan mahtuu muutama vanhempikin ihminen. Ryhmän jäsenten ikäjakaumasta voi tehdä johtopäätöksiä myös kommenttien perusteella. Hyvin suuri osa arkipäivää koskevista kommentteista käsittelee kommentoijan lapsuutta tai nuoruutta. Vaikka kommentoitu viesti käsittelee Trabanteja, suuressa osassa kommentteja kerrotaan minkälainen tai värinen Trabantti kommentoijan vanhemmilla oli, ei siis heillä itsellään. Esimerkiksi eräs mies kirjoittaa 28.1.2011 julkaistuun viestiin:

”Meidän (Trabantimme) oli taivaansininen ja nimeltään Bruno! Isäni osti sen eräältä professorilta. Minulla on paljon hyviä muistoja siitä. Hauskat ulkomaanmatkat ja retket mummon ja vaarin puutarhaan. Hah! Olipa elämä hauskaa, kun oli lapsi.”

Jäsenten ikäjakaumasta voi myös tehdä johtopäätöksiä kommentteissa esiintyvien aikaviitteiden perusteella. Esimerkiksi 14.1.2011 julkaistuun viestiin ”Tänään Disco nuorisokerhossa! Millaista musiikkia soitettaisiin?” vastauksena tuli suurimmaksi osaksi 1970- ja 1980-luvulla suosittua popmusiikkia, kuten esimerkiksi Samatha Fox, AC/DC, Depeche Mode, Billy Idol tai itäsaksalainen Karat tai Silly. Tästä voisi siis päätellä, että suuri osa ryhmän jäsenistä olisi ollut teini-ikäisiä tai nuoria aikuisia ennen muurin murtumista.

Myös Agnes epäilee, että suurin osa ryhmän jäsenistä on *Wendekindereitä*. Juuri ryhmän ikäjakaumalla voi olla vaikutusta siihen, kuinka positiivisessa sävyssä DDR esitetään. Kuten Agneskin sanoo muurikuolemien ja Stasin puuttuminen tai vain vähäinen esiintyminen keskustelussa voi johtua siitä, etteivät tämänikäiset ihmiset ole sellaisia asioita kokeneet, sillä he ovat olleet lapsia tai teini-ikäisiä. Oman lapsuuden näkeminen ruusuissa valossa ja nostalgisesti on yleismaailmallinen ilmiö, joka ei millään tavalla ole ominaista vain *Ostalgie*n tapauksessa.

DDR:n kohdalla menneisyys ei kuitenkaan yleisellä tasolla ole ruusuinen, jolloin juuri ikä saattaa vaikuttaa siihen, mitä asioita menneestä muistaa ja haluaa muistaa. Asia ei välttämättä ole näin yksinkertainen, sillä ihmisillä voi samanaikaisesti olla monenlaisia näkemyksiä DDR:stä. Omaa lapsuutta, arkisia asioita ja muita muistoja voidaan ajatella

nostalgisesti ja romantisoiden samaan aikaan kuitenkin myöntäen, ettei kaikki ollut kohdallaan ja oikein DDR:ssä. Ryhmässä samat ihmiset muistelevat mennyttä ja myös arvostelevat, hyvin kevyesti tosin, mutta tämä liittyy ryhmän ilmapiiriin, joka on hyvin humoristinen eikä ota itseään niin vakavasti. Monenlaiset näkökannat menneisyyteen eivät ole toisiaan poissulkevia.

Seuraavassa luvussa käsittelen *DDR Zonenkinder* -ryhmää tarkemmin.

5 Riisipuurosta Leniniin: DDR-nostalgia Internetissä

5.1 *DDR Zonenkinder*: mennyt maailma Internetissä

Tässä luvussa käsittelen syvällisemmin Facebook-ryhmä *DDR Zonenkinderin*¹¹ antia. *DDR Zonenkinder* on keskusteluryhmä¹² yhteisöpalvelu Facebookissa.¹³ Facebookissa ihmiset voivat paitsi pitää yhteyttä ystäviinsä, ilmaista itseään liittymällä tietynlaisiin ryhmiin sekä ryhtymällä tiettyjen asioiden ja sivujen ”faneiksi”. Facebook ja muu sosiaalinen media luovatkin aivan uusia tapoja ihmisille ilmaista itseään. Mietin kenttätöissä ollessani haastattelujen saamisen ja toteutumisen ollessa työläitä, ovatko Internet ja Facebook kenties helpompia foorumeita menneisyyden muisteluun. Minua hämmästytti, miten helposti ihmiset jakoivat muistojaan ja kuinka avointa keskustelu oli, kun en sellaista missään muualla kohdannut.

Toukokuussa 2010, kun ensimmäisen kerran törmäsin *DDR Zonenkinder*-ryhmään Facebookissa, ryhmässä oli 350¹⁴ jäsentä. Ryhmä oli perustettu vain muutamaa viikkoa

¹¹ <https://www.facebook.com/#!/Zonenkinder>. Ryhmän näkeminen Facebookissa vaatii sisäänkirjautumisen.

¹² Olen määrittänyt ryhmän juuri keskusteluryhmäksi, sillä siellä nimenomaan keskustellaan ja vaihdetaan muistoja menneestä.

¹³ Facebook on vuonna 2004 perustettu yhteisöpalvelu, jolla on kymmeniä miljoonia jäseniä ympäri maailmaa.

¹⁴ Ryhmän jäsenmäärä tarkistettu 18.5.2010.

aikaisemmin. Tammikuussa 2011 ryhmässä oli noin 2 000 jäsentä ja toukokuussa 2011 ryhmän jäsenmäärä oli kasvanut 2 903 jäseneen.¹⁵ Olen valinnut tarkasteltavaksi pelkästään ryhmän ylläpitäjän *DDR Zonenkinderiin* kirjoittamia viestejä rajatakseni viestien määrää mutta myös laatua. Ryhmän ylläpitäjän, Agnesin, viestit saavat eniten kommentteja ja ovat siis suosituimpia. Aineistoni koostuu kahdesta otannasta, joista ensimmäinen on ajalta 1.5.–31.5.2010 ja toinen 1.1.–31.1.2011. Olen ottanut tänä aikana ryhmässä ilmestyneistä viesteistä ruutukaappaukset, jotka olen tulostanut, sillä ryhmä muuttuu ja elää koko ajan, ja kommentteja saattaa kadota ja myös tulla lisää.

Analysoin siis toukokuun ja tammikuun aikana tulleita viestejä ja kommentteja kuten ne silloin olivat. Olen jakanut ryhmässä julkaistut viestit kolmeen ryhmään: politiikkaan, kulttuuriin ja arkipäivään. Jako on karkea ja välillä osa viesteistä olisi voinut olla niin arkipäivää kuin kulttuuriakin tai luonteeltaan niin poliittisia kuin arkipäiväisiäkin, mutta sijoitin viestin siihen ryhmään, johon se eniten viittasi joko itse aiheensa tai kommenttiansa vuoksi. Esimerkiksi kulttuuriryhmään sijoitin kaiken, mikä käsitteli maalaustaidetta, kirjallisuutta, elokuvia tai tv-ohjelmia tai urheilua, vaikka esimerkiksi tv:n katsomisen voisi ajatella olevan hyvin arkipäiväistä toimintaa.

Arkipäiväryhmään taas tulivat viestit, jotka käsittelivät pioneerikerhoa, *Jugendclubin* diskoa, Trabanteja tai Wartburgeja, shampoota tai ruokareseptejä. Kuten tv:n katsominen voidaan nähdä varsin arkisena toimintana, niin äitienpäivää käsittelevä viesti, joka sisälsi videon vanhasta ddr:läisestä kappaleesta, voi sijoittaa sekä arkipäivän että kulttuurin kategoriaan. Päätin kuitenkin, että kaikki yksinomaan tv-ohjelmia tai elokuvia käsittelevät viestit kuuluvat kulttuurin kategoriaan ja esimerkiksi äitienpäivää koskevan viestin sijoitin arkipäivään, sillä siinä tärkeämpi mielestäni oli äitienpäivän ja äitien työskentelyn yhteiskunnallinen viesti kuin itse video.

Toukokuussa 12 viestiä käsitteli kulttuuria, 2 politiikkaa ja 9 arkipäivää. Tammikuussa viesteistä 8 käsitteli kulttuuria, 11 arkipäivää, mutta peräti 9 jollain tavalla politiikka, jota toukokuussa oli käsitelty vain 2 viestiä. Kuitenkin sekä toukokuussa että tammikuussa eniten kommentteja saivat ne viestit, jotka käsittelivät arkisia asioita, kuten lomaleirien ohjelmaa tai kouluruokalan tarjontaa. Poliittisetkaan viestit eivät saaneet aikaan kovin poliittisia kommentteja, ja toisaalta kaikki ryhmässä julkaistut

¹⁵ Ryhmän jäsenmäärä tarkistettu 24.4.2011.

viestit viittaavat tai saadaan viittaamaan tavalla tai toisella arkipäivään ja tavalliseen elämään.

Ryhmän yleinen tunnelma on kevyt ja humoristinen ja mikä tahansa aihe voidaan jollain tavalla saada liittymään omaan arkiseen muistoon menneestä. Esimerkiksi 3.1.2011 julkaistu viesti, jossa muistutetaan DDR:n entisen presidentin Wilhelm Pieckin syntymäpäivästä, ei kirvoita kovin poliittista keskustelua, vaan ihmiset kommentoivat: ”Minä kävin Wilhelm Pieck -koulua...:)", johon toinen henkilö taas vastaa ”Minä taas asuin elämän kymmenen ensimmäistä kuukautta Wilhelm Pieck kadulla :)”.

Toukokuun aikana ryhmässä julkaistiin 23 viestiä, joita kommentoitiin 193 kertaa. Tammikuussa viestejä oli hieman enemmän, yhteensä 28, ja näihin kommentteja tuli 463 kappaletta. Taulukkoon 1 on havainnollistettu viestien ja kommenttien määrät.

Taulukko 1 *DDR Zonenkinderin* viestien ja kommenttien lukumäärä

	Politiikka	Kulttuuri	Arkipäivä	Yhteensä
Toukokuu 2010				
Viestit	2	12	9	23
Kommentit	3	52	138	193
Tammikuu 2011				
Viestit	9	8	11	28
Kommentit	84	67	312	463

Taulukosta 1 voi havaita, että toukokuun 2010 ja tammikuun 2011 välillä on paljon muutoksia. Tammikuussa kommentteja on 270 kappaletta enemmän. Sekä touko- että tammikuussa arkipäivää käsittelevät viestit ovat suosituimpia, mutta tammikuussa niitä on kommentoitu 174 kertaa enemmän. Tosin myös ryhmän jäsenmäärä on kasvanut tässä ajassa noin 1 600 hengellä. Tammikuussa kaikkia viestejä kommentoitiin vähintään kerran, kun toukokuussa vielä kaksi viestiä ei ollut saanut yhtään kommenttia. *DDR Zonenkinderin* kaltaiselle muisteluryhmälle on siis kysyntää, mikä kertonee siitä, että ihmisten tarve jakaa muistojaan on suuri. En nähnyt täydellistä listaa kaikista ryhmän jäsenistä, mutta toukokuussa ja tammikuussa kirjoitetuista kommentteista yli puolet oli naisten kirjoittamia. En siis tiedä mikä ryhmän todellinen

sukupuolijakauma on, mutta miehet eivät ainakaan kommentoineet yhtä ahkerasti kuin naiset.

Jaottelussa kulttuuriin, politiikkaan ja arkipäivään mielenkiintoisimmat keskustelut käytiin juuri arkipäivän ja politiikan saralla. Kulttuuria, eli elokuvia, tv-sarjoja tai kirjoja, käsittelevissä viesteissä ihmiset kommentoivat lähinnä, kuinka mukava tai jännittävä eräs kirja tai elokuva oli ollut tai kuinka hekin olivat lukeneet tai nähneet sen. Esimerkiksi 16.1.2011 julkaistuun viestiin, jossa oli lyhyt video DDR:n aikaisesta *Les Misérablesin* elokuvaversiosta, oli kommentoitu ”Tiedän elokuvan ja se on hyvä. Olen lukenut myös kirjan ja nähnyt musikaalin. Kaikki hyviä!”. Muutkin kommentit olivat hyvin samankaltaisia, paitsi taitoluistelija Katarina Wittia koskevassa viestissä, jota käsittelen enemmän myöhemmin.

Nämä keskustelut toimivat varmasti yleisinä muistinherättäjinä ja yhteenkuuluvuuden lisääjinä monien ihmisten jakaessa muistojaan tietyistä tv-sarjasta tai jostain muusta. Sen pidemmälle keskustelu ei kuitenkaan mene. Tästä syystä analysoin tarkemmin vain politiikkaan ja arkipäivään liittyviä viestejä.

5.2 Kotiläksyjä, riisipuuroa ja pioneerikerhoja: *DDR Zonenkinder* ja arkipäivä

DDR Zonenkinderissä kaikista julkaistuista viesteistä suosituimpia ovat siis arkipäivää koskevat viestit. Kommenteista 68,5 prosenttia on kirjoitettu arkipäivän viesteihin. Hyvin suuri osa muisteluista kohdistuu lapsuuteen ja nuoruuteen; teemoina ovat muun muassa kesäleirit, kouluruokailu ja lapsuudessa inhotut ruoat, pioneerikerho sekä kouluaineet kuten veisto tai kotiläksyt. Tästä voi päätellä, kuten luvussa 4 jo pohdittiin, että suurin osa ryhmän jäsenistä ja muistojen jakajista on DDR:ssä lapsuutensa tai nuoruutensa viettäneitä *Zonenkindereita*, joille ryhmä hyvin suorasti on suunnattukin.

Sitä ajatusta, että varsinkin lapsuus nähdään helposti hyvin ruusuisena, eikä siihen suhtauduta niin negatiivisesti, tukee 12.1.2011 julkaistu viesti: ”*Heute Nachmittag (Mittwochs) Pionernachmittag. Pionerkleidung nicht vergessen.*” (Tänään iltapäivällä (keskiviikkoisin) pioneeri-iltapäivä. Älkää unohtako pioneeriasujanne.) Keskustelu on aluksi kevyttä, ja ihmiset kommentoivat: ”Miten pioneerilaulu menikään?”, ”Yksi pikkupioneeri on valmiina!”, ”Jos joku tarvitsee huivia, minulla on kaksi mukana!” tai

”Pioneeri-iltapäivä oli tosiaan aika hauska. Ainoastaan ikävää niille pioneereille, jotka unohtivat huivin kotiin tai tulivat myöhässä”. Eräs mies kommentoi: ”En voi valitettavasti tulla pioneereihin, sillä minun täytyy viedä äitini työnvälitystoimistoon ja sen jälkeen tuoda isälle muutama leivonnainen. Aina valmiina!”.

Suurin osa pioneerikerhoa koskevista viesteistä on humoristisia ja nostalgisia. Muutos tapahtuu, kun keskustelu siirtyy Freie Deutsche Jugendiin (FDJ), DDR:ssä pioneerikerhoa seuranneeseen nuorisoseuraan, johon lähes kaikki itäsaksalaiset nuoret kuuluivat. Eräs nainen viittaa termillä *Wende* yhdistymisen jälkeisiin muutoksiin, ja kommentoi: ”FDJ-paitaa en ole säilyttänyt. Siinä on minulla tapahtunut käänne (*Wende*)”. Tähän toinen nainen vastaa: ”Niin pukevia paidat eivät todella olleet”, johon toinen vastaa humoristisesti: ”Sen jälkeen pue päällesi Guccin paita... Voi luoja, täällä on kyllä aivan mahtavaa.”. Tähän keskusteluun eräs mies kommentoi: ”Sinä voit pukea päällesi mitä haluat, mutta et tule koskaan näyttämään niin hyvältä, kuin FDJ-paidassa.”.

Tämä kommentti aiheuttaa ihmisissä suurta hilpeyttä ja tämän jälkeen vielä muistellaan, millaisia piraattivaatteet olivat DDR:ssä, esimerkiksi väärin ommellut Gucci-paidat, joiden materiaalina oli ”dederon”. Vaikka keskustelun sävy on edelleen humoristinen, on se kuitenkin muuttunut ja sen sävy tummentunut. FDJ ei selkeästikään ole ihmisille yhtä nostalginen instituutio kuin pioneerikerho. Ehkäpä FDJ:n ajoilta on jo enemmän tarkkoja muistikuvia, jotka luovat sen muisteluun kriittistäkin sävyä. Eräs nainen kommentoi koko viestiketjun loppuun: ”Vanhat muistoni ovat heränneet, olin jo unohtanut tämän kaiken. Kouluaikani tulevat pikkuhiljaa takaisin.”.

Maurice Halbwachs mukaan ihmiset rakentavat muistojaan ja kuvaa menneisyydestä ryhmänä muiden kertomien tarinoiden perusteella. Hänen mukaansa suurin osa muistoista palaa mieleemme vanhempimme, ystäviemme tai muiden ihmisten muistellessa niitä. (Halbwachs, 1992 [1941], 38.) Muistot eivät siis synny pelkästään yksilön mielessä, vaan ovat osa kollektiivista toimintaa, ja niihin vaikuttavat paljon ympäristön käsitteet ja mielipiteet siitä, kuinka asiat ovat ja kuinka niiden tulisi olla. Halbwachs jatkaa, että yksilöllinen muistaminen voidaan joko tulkita siten, että muistaessaan yksilö asettaa itsensä koko ryhmän näkökulmaan tai sitten niin, että ryhmän muisti manifestoituu ja toteutuu yksilöllisissä muistoissa. Muistaminen

tapahtuu siis aina sosiaalisessa kontekstissa, ja se on luonteeltaan kollektiivista. (1992 [1941], 40.)

DDR Zonenkinderissä muistot luovat muistoja. Kun ryhmän ylläpitäjä kirjoittaa viestin 26.1.2011 ”*Heute Werkunterricht! Was habt ihr so Kreatives in Werkunterricht erschaffen?*” (Tänään veistoa! Mitä luovaa olette saaneet aikaiseksi veistossa?), se saa ihmiset kommentoimaan 61 kertaa. Kun joku kertoo tehneensä linnunpöntön ilman sisäänkäyntiä, saa se monet ihmiset muistelemaan tekemiään linnunpönttöjä, jotka olivat onnistuneet joillain paremmin ja joillain huonommin. Myös ruokaa koskevissa viesteissä toisen muisto vaikka marjapuurosta tai suklaakiisselistä saa muut muistelemaan samoja ruokia tai omia lempiruokiaan.

Viesti 27.5.2010: ”*Milchreis, Grützwurst, Hefeknodel, Jägerschnitzel und Schokosuppe – das gabs doch so bei der Schulspeisung, oder? Essengeld 5,50 Mark für 2 Wochen!!!*” (Riisipuuroa, ryynimakkaraa, *Hefeknödeleitä*, metsästäjänleikettä ja suklaakiisseliä – näitä oli tarjolla kouluruokailussa, eikö? Ruokarahaa 5,50 markkaa kahdelle viikolle!!!). Tämä saa ihmiset muistelemaan kouluruokailuja ja lempiruokiaan. Kaikki keskusteluun osallistujat eivät tiedä mitä toisten kirjoittamat ruokalajit ovat ja tästä käydään keskustelua. ”Tunteeko joku *Brühreisia* tai *Teichelmaukea*? Herkullista!” kysyy eräs, johon toinen heti vastaa ”*Brühreisin* tunnen, mutta mitä olikaan *Teichelmauke*?” Ihmiset siis paitsi muistavat menneitä, mutta myös luovat uusia muistoja vuorovaikutuksessa toisten kanssa.

Mielenkiintoinen esimerkki muistojen luomisesta tulee esille 14.1.2011 julkaistussa viestissä ”*Heute Disco im Jugendclub. Welche Musiktitel sollen gespielt werden?*” (Tänään Disco nuorisokerhossa! Millaista musiikkia soitettaisiin?). Eräs ryhmän jäsen huomauttaa, että ”Siis mistä lähtien itädiscossa olisi soitettu noin paljon itämusiikkia? Joka tapauksessa ei ainakaan siellä, missä minä olin...korkeimmalla vyöhykkeellä!”. Tästä syntyy keskustelu itä- ja länsimusiikin suhteesta. Eräs jäsen kommentoi: ”[...]meillä ei soinnut itämusiikki, minun täytyy sanoa (ei kuitenkaan ole huono asia tietää siitä)”. Toiset arvioivat suhteeksi 60 prosenttia itämusiikkia ja 40 prosenttia länsimusiikkia.

Eräs nainen kirjoittaa:

”Ennen oli hauskaa ja hyvää musiikkia. Luulen 40:60 [itämusiikin ja länsimusiikin suhde]. Me teimme parhaamme tuolloin ja meillä oli hauskaa. Ja se oli tuhat kertaa parempaa kuin mitä tällä hetkellä lapsilla lännessä on.”

Tästä viestistä näkyy, kuinka *Ostalgietä* käytetään yhtä lailla menneen muisteluun kuin myös nykypäivän kritiikkiin. Kommentissa mainitaan, että ihmiset aikoinaan yrittivät parhaansa ja heillä oli hauskaa. Kaikki ei ehkä siis ollut täydellistä mutta kuitenkin aika hyvää, ja ainakin parempaa, kuin nykyään. Kuten ironisen ja tietyllä tavalla myös nostalgisen DDR-elokuvan *Sonnenallee*¹⁶ ohjaaja Leander Haußmann sanoo:

”asiat, joita vihasimme tai joista emme tienneet ja joita emme edes käyttäneet DDR:n aikaan, tulevat nyt takaisin. Elokuvassani *Sonnenallee* lapset eivät soita yhtään idästä kotoisin olevaa kappaletta.” (sit. Cooke, 2005, 131.)

DDR:n ja sen kulttuurin merkitys korostuu nyt 20 vuotta DDR:n kaatumisen jälkeen. Asiat, joilla ei aikoinaan ollut merkitystä, muuttuvatkin merkityksellisiksi jälkepäin kun ne ovat jo kadonneet.

5.3 Lenin kuolinpäivä ja työläisten kapina: *DDR Zonenkinderin* poliittiset viestit

DDR Zonenkinder on luonteeltaan kevyt ja humoristinen menneisyyden käsittelyn foorumi. Nekin viestit, jotka olen määritellyt poliittisiksi, ovat kuitenkin luonteeltaan humoristisia ja ironisia, vaikka niissä olisi käsitelty vakavia asioita. Petra Rethmann huomauttaa, että DDR:ssä ironia on aina ollut tapa kritisoida vallitsevaa poliittista järjestelmää (Rethmann, 2009, 22; myös Cooke, 2005). Tapa oli yleinen kaikissa entisissä neuvostomaissa, joissa vallitsevaa järjestelmää ei koskaan voinut kritisoida suoraan saattamatta itseään ja läheisiään vaaraan. Ironia, vitsikkäät, kaksoismerkityksen sisältäneet tarinat sekä anekdootit olivat varmasti osa arkielämää kaikissa sosialistisissa maissa. Rethmannin (ibid., 22) mukaan myös *Ostalgietä* voidaan selittää tämän vanhan perinteen valossa. *DDR Zonenkinderissä* esimerkiksi vanhat iskulauseet *immer bereit* tai *seid bereit* (aina valmiina tai olen valmiina) toistuvat useasti. DDR:n aikainen vanha retoriikka on käytössä, mutta sillä luodaan hilpeää ilmapiiriä ja taas toisaalta vahvaa yhteenkuuluvuuden tunnetta.

¹⁶ Elokuva *Sonnenallee* pidetään yhtenä parhaista DDR:ää kuvaavista elokuvista. Elokuva kertoo ajasta hieman ennen murin murtumista ja käsittelee tavallisten ihmisten elämää, esitellen runsaasti DDR:n aikaista materiaalista kulttuuria lähes fetisistisellä tavalla. Elokuvan on myös kritisoitu olevan esimerkki *Ostalgien* vaarallisuudesta, sillä elokuva on alleviivatun epäpoliittinen, minkä itsessään voi tulkita kannanotoksi. Elokuvan on kuitenkin sanottu saavuttavan tavallisen ihmisen arjen DDR:ssä hyvin, ja se Cooken (2005, 115) mukaan pyrkiikin purkamaan itään liitettyä toiseutta ja orientalismia siinä onnistuen.

Rethmann huomauttaa, että nostalgian ironinen ote mahdollistaa erilaisten kriittisten näkökulmien synnyn nykyhetkeen ja yhdistyneen Saksan historiaan. Ironia ja huumori ovat siis välineitä käsitellä niin menneen kuin nykypäivänkin epäkohtia ja ovat luonteeltaan paljon voimakkaampia, kuin miltä ne hetkellisesti aluksi vaikuttavat. (Rethmann, 2009, 22.) *DDR Zonenkinderin* epäpoliittisuuden ja humoristisen tunnelmaan kätkeytyykin kriittinen näkökulma, jossa niin menneestä kuin tulevaisuudestakin käydään jatkuvaa neuvottelua.

Viestit DDR:n tai kommunismin suurmiehistä Leninistä, Rosa Luxemburgista, Karl Liebknechtistä tai Wilhelm Pieckistä eivät kirvoita kovin kanta-aottavia tai vakavamielisiä kommentteja. Wilhelm Pieckistä 3.1.2011 syntyy vain jo aiemmin mainittu keskustelu vanhoista kouluista ja kotikaduista. Viesti Leninin kuolinpäivästä 21.1.2011 saa ihmiset muistelemaan kouluaikoinaan DDR:ssä oppimaansa Lenin-sitaattia ”*Lernen, lernen und nochmal lernen*”, opiskella, opiskella ja vielä kerran opiskella. Joku toinen taas kertoo, kuinka oli kerran jonottanut viisi tuntia mausoleumiin nähdäkseen balsamoidun Leninin.

Menneisyyden epäkohdat tulevat esille osassa kommentteja. Kyse ei ole pelkästä nostalgiaa tai ruusuisten lapsuusmuistojen jakamisesta. Pientä kritiikkiä niin mennyttä kuin nykyisyyttäkin kohtaan on usein ilmassa ja kommentteissa käydään joskus epäsuorasti ja joskus täysin suoraan keskustelua oikeasta ja väärästä ja menneestä ja tulevasta. Viesti Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin murhista taas saa aikaan muistelua lapsuuden pioneeroiminnasta, jolloin Luxemburgin ja Liebknechtin kuolinpäivänä laskettiin aina seppelä heidän patsaalleen pioneerien seistessä rivissä pioneeripaidat napitettuina ja huivit kaulassa: ”Kello 10.00 koulun nimenhuudossa. sitten seppelälaskuun, pioneerivaatteet tai FDJ-paita päällä... Hyvänen aika kuinka paljon meillä oli tekemistä”, johon toinen henkilö kommentoi ”[...] älkää vain unohtako nenäliinaanne...; muutoin saatte merkinnän asiakirjaanne...”.

Ryhmästä löytyy myös hieman suurempia poliittisiksi tulkittavia viestejä. Esimerkiksi 17.1. 2011 julkaistu viesti ”*SED und FDJ machen unser Leben flott*” (SED (DDR:n pääpuolue) ja FDJ (DDR:n nuorisjärjestö) tekevät elämästämme helppoa) kuvaa hyvin ryhmän rentoa ja ironista ilmapiiriä, mutta on samaan aikaan ironisuudessaan kanta-aottava. Voisi nimittäin olettaa, etteivät FDJ tai SED tehneet ihmisten elämästä lainkaan helppoa. Tämä on myös esimerkki siitä kehityksestä, mitä toukokuun 2010 ja

tammikuun 2011 välillä ryhmässä on tapahtunut. Toukokuussa ryhmässä julkaistiin vain kaksi poliittiseksi tulkittavaa viestiä, toinen työläisten ja talonpoikien järjestäytymisestä sekä siitä johtuneesta kanamunien hinnan noususta ja toinen nuorisoprikaatin päivästä 19. toukokuuta. Viestit kirvoittivat vain yhteensä kolme kommenttia.

Viestiä ”*SED und FDJ machen unser Leben flott*” kommentoitiin 16 kertaa. Vaikka DDR:ssä nuorisjärjestö FDJ:hin tai lapsille tarkoitettuun pioneerijärjestöön kuuluivat lähes kaikki ikäluokkansa edustajat ja puolueeseenkin hyvin suuri osa väestöstä, usein käytännön syistä arkielämää helpottaakseen, ei aihe kuitenkaan ole helppo tänäkään päivänä. Kommentit ovat kuitenkin suurimmaksi osaksi vanhoja iskulauseita, ”*seid bereit*” tai ”*immer bereit*”, (olen valmiina ja aina valmiina), tai humoristia ”*Wir sind die Fans von Egon Krenz*”, (olemme Egon Krenzin (DDR:n entisen presidentin) faneja) ja ”*Aber seid nicht traurig, jetzt haben wir Aurich*”¹⁷, (älkää olko surullisia, nyt meillä on Aurich). Ainoastaan yksi nainen reagoi kärkkäästi kommenttiin ”Kuinka mukavaa, että puolue oli olemassa, sillä puolue aina tiesi missä kestää ja oli aina oikeassa” vastaamalla ”...no joka tapauksessa, siksi he olivat myös niin ’pihalla’ nämä idiootit. Se oli kaikki vain kansan pilkkaamista”. Tämän jälkeen muut rauhoittelevat häntä, ettei kommentteista kannata suuttua, kukaan ei tarkoita loukata ketään.

Samaa teemaa jatkaa 31.1.2011 julkaistu ”*Unsere Dank gilt der Partei, wenn sie ruft, sind wir dabei!*”, (Kiitollisia olemme puolueelle, kun se kutsuu, olemme valmiina!). Tämä viesti on yksi harvoista, joissa käydään avoimen poliittista keskustelua niin menneestä kuin nykypäivästäkin. Ensimmäinen kommentti ”Siltä vaikuttaa, toveri” on hyvin ironinen vastaus, jossa on sekä viittaus menneeseen että hienovaraista kritiikkiäkin. Eräs toinen henkilö kommentoi myöhemmin ”Puolue, puolue, se oli aina oikeassa!”. Tämä taas saa toisen henkilön kommentoimaan ”Onko tänään erilailla? Johtava puolue on aina oikeassa. Ja sillä selvä”. Ihmiset kirjoittavat huonoista kokemuksistaan ja esimerkiksi eräs nainen kertoo ”Minut valittiin kerran FDJ:n nuorisomatkalke Minskiin, mutta matkaa ei hyväksytty, sillä en ollut maksanut Soli-maksua¹⁸ ja en kuulunut puolueeseen.” Joku taas kommentoi ”Seisoi kerran ”*Junge*

¹⁷ Kommentilla mitä luultavammin viitataan Eberhard Aurichiin, joka oli entinen SED:n kansanedustaja ja valtioneuvoston jäsen.

¹⁸ *Soli*-maksu, *Soli-Beitrag*, oli vapaaehtoinen solidaarisuusmaksu jollekin DDR:n ystävyysmaalle, kuten Vietnamille tai Angolalle. Maksulla tuettiin vähempiosaisia köyhemmissä maissa.

Weltissä”: 'Ihminen pystyy paljoon! Kommunisti vielä enempään'. Olipa kaikki koomista tuolloin”.

Kiivaampi keskustelu puolueeseen kuulumisesta ja sen merkityksestä nykypäivänä käydään Katharina Wittia, entistä ddr:läistä aikoinaan EM-kultaakin voittanutta taitoluistelijaa koskevan viestin yhteydessä. Katharina Witt oli paitsi menestyvä urheilija myös osa DDR:n poliittista propagandakoneistoa. Aluksi kommentit koskevat lähinnä Wittin luistelutaitoja ja lahjakkuutta, mutta sitten eräs nainen kommentoi

”...En ole ollenkaan hänen faninsa!!! *Stasitussie!!!* Hän on niin ylemmydentuntoinen, vaikka hänen vanhempansa kuuluivat puolueeseen. Tuollaisille tyypeille ei tulisi suoda mitään”.

Tästä syntyy kahden naisen välinen keskustelu, jossa pohditaan sitä, mitä merkitystä menneillä teoilla tulisi olla nykypäivänä. Keskustelu etenee: ”siitä huolimatta hän oli hieno nainen. Jos olisimme aikoinaan olleet samassa tilanteessa olisimme toimineet samoin. Niin se oli *Zonessa* [...]”. Tähän kriittisen kommentin kirjoittanut nainen vastaa ”...tuossa olet oikeassa. Mutta siitä huolimatta hän ja hänen vanhempansa olivat puolueessa enkä kestä niitä tyypejä. Ennen punaisia ja tänään...???? Ei kiitos!!!”.

Tähän toinen henkilö kommentoi ”olitko sinä pioneereissa, FDJ:ssä tai kävitkö *Jugendweihen*¹⁹? Minä en ja jouduin vaikeuksiin ja sen vuoksi näen tämän kaiken taakse. Jokainen meistä voitaisiin siis tuomita samoin”. Tähän keskustelun aloittanut nainen ei enää vastaa. Keskustelu on mielenkiintoinen, koska siinä neuvotellaan niin menneestä kuin nykypäivästäkin. Kuinka ihmisten olisi tullut menneisyydessä toimia ja kuinka tapahtuneeseen tulisi nyt suhtautua ovat selkeästi polttavia aiheita.

Tämänkaltainen keskustelu on juuri sitä, mitä *Ostalgie* pohjimmiltaan on.

Myös Berdahl (1999a) kävi omien informanttiansa kanssa läpi samaa ongelmaa. Tulisiko ihmisten olla vastuussa omista teoistaan, kuten kuulumisesta puolueeseen vai ei? Berdahl teki ensimmäisen kenttätyönsä Kellassa, pienessä kylässä aivan itä- ja Länsi-Saksan rajalla, joka oli ollut aikoinaan suljettu kaupunki geopolittisen asemansa vuoksi. Varsinkin Berdahlin tutkimuksen aikana, jolloin muuri oli juuri kaatunut, aihe oli jatkuvasti hyvinkin ajankohtainen ihmisten yrittäessä sopeutua uuteen systeemiin ja toisaalta tehdessä tiliä oman menneisyytensä kassa.

¹⁹*Jugendweihe* on sekulaari vastine roomalaiskatoliselle ja protestanttiselle konfirmaatiorituaalille. *Jugendweihe* oli varsin suosittu DDR:ssä, jossa valtio kannusti ihmisiä voimakkaasti ateismiin ja hylkäämään kirkolliset tavat ja rituaalit.

Kuinka paljon DDR:n kaltaisessa valtiossa ihmisillä itsellään oli vastuuta omista teoistaan? Kuulumalla puolueeseen ja noudattamalla lukuisia ääneen lausumattomia elämää ja ilmaisunvapautta rajoittavia sääntöjä tavalliset ihmiset saattoivat helpottaa omaa elämäänsä ja olla varmempia siitä, etteivät joutuisi vaikeuksiin. Vaclav Havel (sit. Garton Ash, 2004, 271) tulkitsi asian niin, ettei ketään tulisi tuomita sosialistisissa maissa tapahtuneista vääryyksistä, sillä ero uhrin ja sortajan välillä ei aina ollut kovin selkeä. Mieluummin raja oli usein hyvin häilyvä, se meni pikemminkin jokaisen ihmisen läpi kuin ihmisten välistä ja teki täten kaikista yhtäläillä syyllisiä tai uhreja. Tietysti tämänkaltainen lähestymistapa menneisyyteen on hyvin riskialtis ja helposti tuottaa vain kollektiivista unohdusta, jossa ikävä menneisyys lakaistaan maton alle ja jätetään sinne. Havelin ajatusta on kuitenkin myös helppo ymmärtää. Jos raja hyvän ja pahan tai meidän ja heidän välillä on epäselvä, onko silloin yhtään sen enempää moraalisesti oikein tuomita toinen jos toinenkin on vähintäänkin yhtä osallinen sortoon tai jopa lähes yhtä syyllinen, kun kaikkia ei kuitenkaan voida tuomita.

Samaa menneisyyden käsittelyä on esillä viestin ”*Heute mal 'ne Eingabe direkt an Erich Honecker? Was funktionierte so alles damals nicht?*” (Tänään kysymys suoraan Erich Honeckerille? Mikä ei aikoinaan toiminut?) kommentteissa, joissa heti suoraan pohditaan sitä, mikä toimi, mikä ei ja kuinka asiat ovat tänään. ”Mikä ei aikoinaan toiminut? Katujen lumesta puhdistaminen! Mutta... se ei toimi tänäkään päivänä. Pyyntö puheenjohtajalle, *Jugendfreundin* Angela Merkelille!!!”²⁰, kommentoi eräs. ”Ulkomaanmatkailu tiettyihin ilmansuuntiin” kommentoi taas toinen. Lumiongelmaan vastaa eräs mies:

”Tuo juttu lumen työntämisestä ei pidä aivan paikkaansa. Vähintäänkin taloyhtiön sisäänkäynnit ja jalkakäytävä olivat aina puhdistettuina, siitä huolehtivat asukkaat, joilla oli katujärjestysvuoro.”

Tähän toinen kommentoi ”Pitää paikkansa, niin se oli. Kukaan ei halunnut riskeerata kultaista talonnumeroa”, johon taas toinen kirjoittaa ”[...] Verkostot toimivat – auta sinä minua – minä autan sinua.”

Tässä viestiketjussa keskeistä on ensinnäkin menneisyyden kritiikki, sillä siitä ollaan lähes yksimielisiä, etteivät asiat ennen toimineet. Esiin nousee myös yhteisöllisyyden,

²⁰ Angela Merkel, Saksan tämänhetkinen liittokansleri, on kotoisin DDR:stä ja oli aikoinaan aktiivinen toimija FDJ:ssä.

verkostojen ja yhdessä tekemisen kaipuu. Tämä kaipuu toistuu muissakin ryhmän viesteissä. Kolmanneksi esille nostetaan nykypäivän kritiikki. Keskusteluun saattaa tosin vaikuttaa se, että vuoden 2010 talvi oli kylmin ja lumisin Euroopassa moneen kymmeneen vuoteen ja varsinkin mannereurooppalaisille suurkaupungeille, jossa lumeen ei olla totuttu, oli katujen puhtaanapito todellinen haaste. Kysymys ei ole vain tästä, sillä muutakin nykypäivän kritiikkiä on havaittavissa siellä täällä ryhmässä. Tässä keskustelussa kietoutuvat yhteen monet eri näkökulmat, jotka mielestäni ovat juuri *Ostalgien* ydintä.

5.4 Oikeus omaan menneisyyteen: kapinaa vai muistelua Internetissä?

Cooke (2005) on tutkinut Internetissä esiintyvää DDR-nostalgiaa analysoimalla lukuisia DDR:ää niin negatiivisesti kuin nostalgisestikin käsitteleviä verkkosivuja. Cooke huomauttaa, että toisin kuin muilla foorumeilla, joilla keskustelua DDR:n menneisyydestä käydään, juuri Internetissä on mahdollista löytää sellaisia ruohonjuuritason asenteita menneisyyttä ja sen tulkintaa kohtaan, joita voi olla vaikeaa löytää missään muualla. Hän väittää, että Internetissä olisi mahdollista tulkita itää todella jälkikolonialistisena kulttuurina, jossa kolonisaatiometafora ei enää ole merkityksellinen, sillä ihmiset eivät enää välttämättä tunne tarvetta perustella omien elämäkertomustensa relevanssia tai tunne itseään toisen luokan kansalaisiksi yhdistyneessä Saksassa. (Cooke, 2005, 179.) Internet luo uuden, vapaan tilan ilmaista itseään ja rakentaa omaa narratiiviaan menneestä siten, kun se tuntuu itsestä mielekkäältä.

Cookeen löytämistä verkkosivuista yli 70 prosenttia oli jollain tasolla nostalgisia DDR:ää kohtaan, joskin mukaan mahtui paljonkin sivuja, joissa DDR nähtiin totalitaarisena *Unrechtsstaatina*, sorron ja epäoikeudenmukaisuuden valtiona. Se, että *Ostalgie* on huomattavasti suosituampi teema kuin totalitaarinen diktatuuri, voitaisiin tulkita huolestuttavaksi historian väärentelyksi ja tosiasioiden välttelyksi, mutta Cook näkee asian toisin. Hänen mukaansa vain harva DDR:ää nostalgisoiva sivu todella nostalgisoi itse DDR:ää. Kysymys saattaa olla esimerkiksi ironiasta ja ddr:läisen retoriikan käytöstä satiirisena nykypäivän ja kapitalismin kritiikin välineenä. (Cooke, 2005, 188–189.) Cooke myös huomauttaa, että ihmisten keskittyessä johonkin muuhun kuin diktatuuriin kyse ei aina ole menneisyyden tahallisesta kaunistelusta. Osa verkkosivuista keskittyy

puhtaasti arkipäivään, ei mihinkään muuhun, jolloin kysymys on vain historian erilaisesta painotuksesta, ei tahallisesta vääristelystä. (Cooke, 2005, 195.)

Toisaalta, jos miettii DDR:ää ja itäisen Saksan kohtaloa yhdistymisen jälkeen Hobsbawmin teorian valossa, niin DDR:n kaaduttua toteutui se, minkä Hobsbawm sanoo olevan mitä parhainta kimmoketta keksittyjen traditioiden synnylle. (Hobsbawm, 2009 [1983], 4–5). Kun DDR poistui, katosivat ihmisiltä paitsi työpaikat, mutta sen lisäksi muutkin yhteiskuntaa ennen ylläpitäneet instituutiot, oikeusjärjestelmä, lasten päivähoito, koulujärjestelmä ja koko työkuulttuuri, joka oli monille rytmittänyt myös vapaa-aikaa. Vanhan sosiaalisen ympäristön kadotessa myös kaikki siihen liittyvät tavat ja traditiot muuttuvat merkityksettömiksi, sillä uudessa ympäristö niissä ei ole enää järkeä. Yhdistymisen jälkeen Saksassa on ollut tarvetta luoda uusia traditioita korostamaan Saksan yhtenäisyyttä ja uutta yhteensopivuutta. Monille itäsaksalaisille kaiken katoaminen on kuitenkin ollut liikaa, ja vaikka tuskin kukaan haluaa palata takaisin menneeseen, ihmiset pyrkivät silti luomaan uusia traditioita, joissa samaan aikaan muistellaan mennyttä, mutta ollaan kuitenkin jyrkästi kiinni nykyhetkessä. Tällaisista tilanteista on syntynyt *DDR Zonenkinderin* kaltaisia ryhmiä, tai seuraavassa luvussa käsiteltäviä DDR-museoita.

Jos siis Cooken analyysia DDR-verkkosivuista sovelletaan *DDR Zonenkinderiin*, ovat mielestäni juuri ironia, satiiri ja toisaalta oikeus omiin muistoihin, sekä arkipäivän että tavallisen elämän muistelu ryhmän tärkeimpiä elementtejä. Ryhmän korostetun epäpoliittisuuden voi tulkita hyvinkin poliittisena, sillä arkipäiväisten ja tavallisten muistojen korostaminen voidaan nähdä Cooken termin länsisaksalaisen kolonialismin vastustamisena sekä toiseuden ja orientalismin purkamisena. Itäsaksalaisen elämän esittäminen tavallisena arkena onkin lopulta hyvin rohkea ja kantaottava teko. Agnesin halu luoda pieni, suljettu vaihdon tila mielipiteiden ja muistojen vaihdolle on juuri itsemääräämisoikeuden hakemista sekä valtarakenteiden haastamista ja vastanarratiivien rakentamista, kuten Berdahl (1999b) asian ilmaisee.

Ryhmästä on nähtävissä *Ostalgien* monimuotoisuus, missä kyse ei ole aina vain nostalgiaa vaan myös kaipauksesta, surusta, vastenmielisyydestä, vihasta, helpotuksesta ja katumuksestakin (Berdahl, 1999b, 203). Sama ihminen voi tuntea kaikkia näitä tunteita, eikä tämä tee menneisyyden muistelemisesta väärää, vaan pikemminkin inhimillistä. Monenlaiset näkemykset DDR:stä ja sen menneisyydestä

elävät rinnakkain ihmisten mielissä. Mielestäni voisi tulkita, että ryhmässä on nähtävissä Cooken (2005, 17–18), ja siis myös Bhabhan ja Hallin, analyysin mukainen hybridi sekä arkeologinen impulssi. Ryhmässä yhdistyvät niin menneisyys, nykypäivä kuin tulevakin. Ihmiset sekä kaipaavat menneisyyttä että kritisoivat sitä. Todellista halua palata menneisyyteen ei ole, mutta siitä ei haluta myöskään täysin luopua. Yleisellä tasolla ihmiset tuntuvat olevan tyytyväisiä nykyiseen elämäänsä ”länessä” ja ryhmässä onkin nähtävissä Cooken sanoin samanaikaisesti länsimaisen kulttuurin sekä DDR:n menneisyyden rinnakkaiselo sekä molempien täysi omistajuus (Cooke, 2005, 201). Ryhmässä syntynyt ilmiö on siis osa vanhaa, osa uutta, ”kolonisoivaa” kulttuuria ja osa jotain aivan muuta, kaikista mahdollisista aspekteista sekoittunutta.

6 Menneisyys, muisti ja museot: DDR:n arkipäivän museoiminen

Luvussa 5 käsitellyssä Facebookin *DDR Zonenkinder* -ryhmässä menneisyyden luominen ja sen muistaminen on vapaata, hyvin henkilökohtaista ja subjektiivista. Tässä luvussa käsiteltävien DDR-museoiden lähestymistapa DDR:n menneisyyden, ja ennen kaikkea arkipäivän, *Alltagin*, käsittelyyn on hyvin samankaltainen. *DDR Zonenkinderin* tarjotessa epämuodollisen foorumin henkilökohtaisten muistojen jakamiseen, jatkavat museot tätä samaa työtä luodessaan virallisemmän ja institutionaalisen vastanarratiivin viralliselle historialle. Berliinin *DDR Museum*in johtaja Robert Rückel vastasi kysyessäni häneltä, kuinka paljon ihmisten omaan historiaan ja omiin narratiiveihin museon kertomus nojaa, että yksittäisten ihmisten näkemys menneestä on subjektiivinen ja siksi ei luotettava. Rückelin mukaan museo ei voi nojata täysin tällaiseen subjektiiviseen näkemykseen, muistikuvaan menneestä, vaan museon täytyy pyrkiä johonkin objektiivisempaan.

Muisti on paitsi Berliinin *DDR Museumille*, niin myös historioitsijoille ongelma. Historioitsijat eivät voi ottaa muistia sen ambivalenttisuuden takia huomioon, mutta samalla he eivät voi jättää sitä täysin huomiottakaan. (Müller 2004, 23.) Kuinka

objektiivinen kuva menneestä voi koskaan olla, on aivan toinen asia. Kuten luvussa 3 pohdittiin, joskus myös historia saattaa olla puolikeksittyä tai täysin tekaistua, jotta se palvelisi nykypäivää paremmin (Hobsbawm, 2009 [1983], 7). Myös historiantutkija on oman aikansa ja kulttuurinsa tuote, ja kaikki tämä vaikuttaa siihen, kuinka tutkija historian näkee (Kalela, 2001, 13).

Müllerin mukaan historian pitäisi olla muistin oikaisija, ja sen tulisikin olla jopa jollain tapaa menneisyydestä irtautumista ja siitä vapautumista, ei moraalista samastumista (Müller 2004, 24). Berliinin *DDR Museum* tosin eroaa yleisillä näkemyksillään DDR:n historiasta muista DDR-museoista, mutta silti eron kaikkien näiden museoiden ja *DDR Zonenkinder* -ryhmän välillä voisi tulkita olevan sama: museo pyrkii jollain tavalla objektiivisuuteen, osa museoista enemmän kuin toiset. Facebook-ryhmä *DDR Zonenkinder* taas on puhtaasti subjektiivista, elettyä elämää, valikoituja muistoja ja nostalgiaa.

Kolme neljästä DDR-museosta koki tehtäväkseen valistaa eli DDR:n historian ja arkielämän rippeiden säilyttämisen ja eteenpäinviemisen. *DDR Zonenkinderissä* kyse on subjektiivisista kokemuksista ja niiden jakamisesta hyvin subjektiivisella ja henkilökohtaisella tasolla. Näitä kokemuksia ei voida todistaa oikeiksi tai vääriksi, niiden historiallisesta arvosta ei voida kiistellä eikä niiden näkökulmaa voida kritisoida, sillä ne ovat henkilökohtaisia muistoja, menneisyyttä, jota kukaan ei voi enää todentaa. ”Toisin kuin maantieteellisesti kaukaiset paikat, joissa voisimme vieraillla, jos vain näkisimme hieman vaivaa, menneisyys on meille saavuttamattomissa”, toteaa Lowenthal (1988 [1985], 187). Menneisyyttä on mahdotonta enää jälkeenpäin todistaa oikeaksi tai vääräksi, sillä se on mennyttä, kadonnut maailma, jota ei sellaisenaan voi enää saada takaisin.

6.1 Museot ja arkipäivä

Saksalla on erityislaatuinen suhde menneisyyden käsittelyyn, kuten jo luvussa 2 esitin. Tämän vuoksi Saksassa on myös hyvin paljon historiaa esitteleviä ja käsitteleviä museoita. Näitä pohdin tässä luvussa. DDR:ää ja sen historiaa esittelevät museot voisi jakaa karkeasti kahteen luokkaan: niihin, jotka keskittyvät lähinnä Berliinin muuriin, Stasiin ja muuhun sortoon, ja niihin, joissa tämä DDR:n pimeämpi puoli on vähemmän läsnä, ja huomion keskipisteenä ovat tavalliset, arkiset kulutushyödykkeet imureista

matkalaukkuihin ja leluista televisioihin. Kuten tulen myöhemmin tässä luvussa esittämään, DDR:n arkipäivää, eli *Alltag*, käsittelevät museot eroavat kuitenkin paljon toisistaan. *Alltag*-museot voidaan jakaa virallisiin, teoreettisiin, kaupallisiin ja harrastelijamaisiin museoihin. Arkipäivän esittely yhdistää museoita yleisellä tasolla, mutta se, miten ne esittävät arkipäivän ja suhtautuvat arkipäivään vaihtelee suuresti. Museoiden eroavaisuudet ja yhtäläisyydet ovat mielenkiintoisia, mutta ne kaikki toimivat kuitenkin yleisellä tasolla menneisyyden säilöjinä sekä muistin ylläpitäjinä ja herättäjinä.

Yleisesti DDR:ää käsittelevissä museoissa arkipäivä, eli *Alltag*, ja nostalgia, tai DDR:n tapauksessa *Ostalgie*, idän nostalgia, ovat paljon vähemmän läsnä; Berliinin neljästä DDR:ää jollain tapaa käsittelevästä museosta vain yksi, eli Berliinin *DDR Museum*, esittelee arkipäivää, ja kaikki kolme muuta keskittyvät historian ikävään puoleen. Museoista jopa kaksi esittelee Stasia: ensimmäinen, *Stasimuseum*, Stasia sen vanhaan pääkonttoriin rakennetussa museossa ja toinen, *Gedenkstätte Berlin-Hohenschönhausen*, Stasin entistä vankilaa Berliinin Hohenschönhausenissa. Kolmas museo taas, *Museum Haus am Checkpoint Charlie*, käsittelee Berliinin muuria ja sen vaikutusta Berliiniin, ja se sijaitsee turistikohteeksi muutetun entisen diplomaattien rajanylityspaikan Checkpoint Charlrien kupeessa.

Tämän lisäksi Berliinin muurille ja sen vaatimille uhreille on joitakin muistomerkkejä kaupungissa. Tietenkin DDR on yhä läsnä Berliinin katukuvassa arkkitehtuurisesti. Alexanderplatz muistuttaa edelleen sosialistisesta kaupunkiutopiasta kolossimaisine elementtitaloineen, ja siellä seisoo edelleenkin mahtava, vuonna 1969 valmistunut tv-torni, *Berliner Fernsehturm*, joka dominoi Berliinin kaupunkinäkyä lähes joka suunnasta kaupunkia. Hieman tv-tornista eteenpäin, suuren aukion keskellä yksinään pönöttävät Marx ja Engels, ja toisessa suunnassa kohoavat stalinistisen sokerikakkuarkkitehtuurin luomukset *Karl-Marx-Alleella*, jota kävellessä tuntuu kuin olisi tehnyt aikamatkan takaisin DDR:ään ja sosialististen suurparaatien aikaan.

6.2 *Alltagin* monet kasvot

DDR:n arkipäivään, *Alltagiin*, keskittyvistä museoista olen lähempään tarkasteluun valinnut neljä: Eisenhüttenstadtissa sijaitsevan *Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR*, eli DOK:in, Dresdenin Radebeulissa sijaitsevan *DDR Museum Zeitreisen*,

Pirnassa sijaitsevan *DDR Museum Pirnan* sekä Berliinin *DDR Museum*in. Museoiden ja niissä olevien näyttelyiden ja mahdollisten näyttelytekstien lisäksi käytän aineistonani museoiden verkkosivuja sekä niiden julkaisemia *Alltag*-oppaita, jotka esittelevät sekä museoita itseään että arkipäivää ja sen eri ilmentymiä DDR:ssä. Lisäksi haastattelin DOK:in ja Berliinin *DDR Museum*in johtajia.²¹ *Alltag* on Saksassa historian tutkimuksen suuntaus, jossa arkipäivä on tutkimuksen keskiössä. Onkin mielenkiintoista pohtia, ovatko mahdollisesti *Alltag* ja *Ostalgie*, kokonaisuudessaan ainakin osittain akateemisia, seminaariluokissa ja tutkijankammioissa syntyneitä ilmiöitä, joilla on lopulta vain vähän yhteyttä ihmisten omaan kokemukseen menneisyydestään. Yrittäessäni puhua ihmisten kanssa heidän menneisyydestään DDR:ssä kohtasin usein hiljaisuutta ja vältteleviä vastauksia. Ihmisillä ei joko tuntunut olevan sen suurempaa mielenkiintoa siihen, kuinka DDR:n menneisyyttä tulisi käsitellä tai mitä se heille merkitsee, tai he eivät halunneet kanssani sitä jakaa. Tätä nostalgisoinnin ja hiljenemisen välistä jännitettä käsittelemällä luvussa 4.

Tarkoitukseni on analysoida museoita vastanarratiiveina (*counter narrative*) yleiselle, vallassa olevalle historiakäsitykselle, ihmisillä voi kuitenkin olla hyvinkin tästä eriäviä näkemyksiä ja kokemuksia museoista. Toisille museo voi olla tapa muistella menneitä: tehdä aikamatka, johon *DDR Museum Zeitreisen* ironinen nimi viittaa. Toisille taas museon kokoelma voi tuoda mieleen kipeitä muistoja tai alleviivata DDR:n arkipäivän puutetta ja tietynlaista takapajuisuutta. Museot tuskin itsekään pyrkivät tuottamaan vain tietynlaisia muistoja tai ajatuksia DDR:stä. Esimerkiksi se, että poliittiset tapahtumat, Stasi ja muu sorto eivät kovin paljon olleet esillä, Berliinissä, *Zeitreisessa* ja DOK:issa jonkin verran ja esimerkiksi Pirnassa eivät ollenkaan, ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö ne olisi kuitenkin läsnä. Jos DDR:n arkipäivää leimasi materiaallinen puute, ei tämä oikeastaan juuri ollenkaan tule esille tarkastelun kohteena olevissa museoissa, vaan aivan päinvastoin; museot ovat tupaten täynnä tavaraa ja samoja esineitä on monin kappalein. Tietysti tämä puolestaan kertoo siitä, millainen asema tavaroilla, niiden hankkimisella ja omistamisella, oli DDR:ssä. Vaikka tavaroita ei ollut, niillä oli silti hyvin suuri merkitys ihmisten elämässä.

²¹ *Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR:n* johtajan Andreas Ludwigin haastattelu 4.5.2010 ja Berliinin *DDR Museum*in johtajan Robert Rückelin haastattelu 3.6.2010.

Kuten luvussa 5 *DDR Zonenkinderin* yhteydessä jo todettiin, ei totalitarismin ja diktatuurin pois jättäminen välttämättä tarkoita sitä, että DDR:n ikävät puolet haluttaisiin ohittaa (Cooke, 2005, 195.). Mielestäni museoiden esillepanossa ei ole kysymys menneen kaunistelusta vaan erilaisesta näkökannasta menneisyyteen. Kyse on vain valinnasta. Tällä kertaa esillä ei ole Stasi tai Berliinin muuri, jotka ovat kuitenkin hyvin edustettuina muissa museoissa ja instituutioissa, vaan arkinen, eletty elämä.

Mistä tavaroiden nostalgisointi sitten kumpuaa ja mikä tekee juuri DDR:n kohdalla vanhojen tavaroiden kaipuusta erityistä? Onko kysymys normaalista menneisyyden kaipuusta ja nostalgisoinnista vai kipeän menneisyyden tarkoituksellisesta unohtamisesta? On vielä sekin mahdollisuus, että koko *Ostalgie* saattaa olla vain taitavasti toteutettu markkinointikikka, jossa menneisyydestä on tehty yksi kulutushyödyke muiden joukossa. Berdahlin mielestä *Ostalgien* kaupallisuudella ei kuitenkaan ole niin väliä, sillä se tekee *Ostalgiesta* merkityksellisen juuri tälle hetkelle. Kaupallisuuden ja materialistisen nostalgian avulla ihmiset Berdahlin mukaan pystyvät haastamaan valtaapitävän järjestelmän lähtemättä pois. Tähän ei vaikuta, ovatko DDR-nostalgiatuotteet lopulta itä- vai länsisaksalaisten tekemiä tai tuottamia. (Berdahl, 1999b, 206.)

DDR:n tapauksessa tavaroiden roolia muistin herättäjinä voidaan perustella sillä, että hyvin suuri osa DDR:n materiaalisesta kulttuurista on jo kadonnut. Kuten Cooke huomauttaa, DDR:ssä oli järkeä, vasta kun länsimainen kapitalismi oli jo nielaissut sen (2006, 16). Toisaalta DDR oli aina ollut materialistinen yhteiskunta, tosin toisinpäin kuin lännessä. DDR:ssä materiaalista kulttuuria hallitsi materian puute ja ihmisten pohjaton halu saada tavaroita ja olla kuluttajia – Berdahlin (1999b) mielestä asia, joka lopulta koitui koko DDR:n kohtaloksi. DDR:ssä teollisuus keskittyi enemmän tavaroiden tuottamiseen, kuin niiden myymiseen ja tämän takia tuotanto harvoin vastasi ihmisten tarpeita.

Betts (2000) on selittänyt nostalgian ja muistin kiinnittymistä tavaroihin toisaalta Stasin arkistojen ja muiden ikävien salaisuuksien paljastumisen aiheuttamalla pettymyksellä ja sosiaalisten suhteiden myrkyttymisellä, mutta toisaalta sillä, että toisin kuin muissa itäblokin maissa, DDR:ssä intellektuelleilla ei ollut todellista asemaa vallankumouksessa. Bettsin (2000, 738) mukaan DDR:n menneisyyteen oli hyvin vaikea yhdistymisen jälkeen enää samastua. Korruptio, Stasin arkistot, laajamittaiset

ilmiannot sekä henkilökohtaiset petokset estivät minkäänlaisen positiivisen yhdistymisen menneisyyteen.

DDR:läinen yhteiskunta oli keskittynyt pieniin luottopiireihin ja läheisiin perhesuhteisiin, ja kun paljastuikin, että todellisuudessa nämä sosiaaliset suhteet olivat olleet epäaitoja, että moni Stasin vakoilija oli ollut joku luotetusta lähipiiristä, monen elämä suorastaan musertui. Tieto siitä, että se sosiaalisuus, joka DDR:lle oli ollut tyypillistä, oli myrkyttynyt, ruokki entisestään materiaalisen kulttuurin siirtymistä muistin keskiöön. Betts (2000, 738) huomauttaa myös, että toisin kuin muissa itäblokin maissa, DDR:ssä intellektuelleilla ei ollut johtavaa roolia vallankumouksessa. DDR:llä ei ollut omaa Vaclav Havelia tai Tadeusz Mazowieckiä, ja lisäksi päinvastoin kuin muissa itäblokin maissa, DDR:ssä intellektuelleilla ei ollut osaa kansan tunteissa ja vaateissa muurin murtumisen ja yhdistymisen jälkeenkään. Niin ennen vallankumousta kuin sen jälkeenkin DDR:n intellektuellit pysyivät vieraina kansalle.

Joppke huomauttaa, että kun kansalaiset alkoivat hylätä atteen kaduilla marssien, intellektuellit eivät silloinkaan halunneet hylätä vanhaa ja tuomitsivat muutokset. Leipzigin yhdistymisen puolesta pidetyt marssit nähtiin ”huutavien massojen tyranniana” tai jopa ”natsi-paraateina”. Intellektuellit pysyivät eristäytyneinä kansasta sekä kansan jatkuvasti kasvavasta tarpeesta saada aikaan vallankumous kommunismia vastaan. (Joppke, 1995, 227.) Tämä synnytti tilanteen, jossa DDR:n intellektuelleilla ei ollut tarjota mitään niin nykyhetkelle kuin tulevaisuudellekaan, mutta merkittävintä on se, että he menettivät entisen asemansa tuhotun menneisyytensä edustajina. Tapaukset, joissa itäsaksalaiset intellektuellit ja kirjailijat, kuten Christa Wolf ja Sascha Anderson, paljastuivatkin Stasin agenteiksi ja ilmiantajiksi, vain syvensivät kuilua älymystön ja tavallisen kansan välillä. Se, mikä alkoi menneisyyden terveenä kohtaamisena, päättyikin Bettsin mukaan ”primitiivisimmän läntisen propagandan vahvistamiseen, siihen että jäljellä ei ollutkaan mitään vaihtoehtoista kulttuuria tai vastarinnan traditiota, jota vielä voisi romantisoida”. (Betts, 2000, 739.)

Tässä kontekstissa vanhoja tavaroita ja arkipäivää esittelevät museot eivät tunnu enää niin yllättäviltä. *DDR Museum Zeitreisen* verkkosivuilla Wolfram Kotte kirjoittaa, että ”DDR:n nopea katoaminen ei jättänyt paljoa aikaa sen arkipäivän reflektomiselle. Ensimmäiseksi, koska kukaan ei halunnut ja toisekseen, koska ihmiset ajattelivat, että

kääntymällä pois, he vapauttaisivat itsensä ikäviltä muistoilta.”²² Hän jatkaa kuvailemalla, kuinka euforia siitä, että koko länsimainen kulutuskulttuuri oli nyt saatavilla, vaihtuikin pettymykseen uusien ongelmien ja haasteiden syntyessä yhdistymisen myötä. Tällöin ihmiset kääntyivät katsomaan menneeseen, mutta lähes kaikki siitä olikin jo kadonnut.²³

6.3 Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR: teorioita menneestä ja tavarankerääjä valtiosta, jossa tavaraa ei ollut

Eisenhüttenstadtissa sijaitseva *Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR*, eli DOK, oli ensimmäinen museo, jossa vierailin. Eisenhüttenstadt on noin tunnin päässä Berliinistä sijaitseva pieni teollisuuskaupunki. Kaupungin alkuperäiset juuret juontavat keskiaikaan, jolloin paikalla sijaitsi kaupunki nimeltä Fürstenberg. Vuonna 1950 DDR rakennutti paikalle rautatehtaan²⁴, ja vuonna 1953 kaupungin toiselle puolelle rakennettiin stalinistinen mallikaupunki, joka nimettiin Stalinstadtiksi. Kuitenkin, jo vuonna 1961 kaupungin nimi vaihdettiin Eisenhüttenstadtiksi Neuvostoliiton suorittaessa niin sanottua destalinisointia, jolloin samaan aikaan ympäri neuvostomaita, kuten myös DDR:ssä, kaadettiin Stalinin patsaita ja vaihdettiin katujen, kaupunkien ja muiden paikkojen Staliniin viittaavia nimiä.

Saksojen yhdistyttyä 1990 Eisenhüttenstadtin tehtaita uhkasi sulkeminen, mikä vaaransi myös koko kaupungin olemassaolon. Osa tehtaista suljettiin 1990-luvun alussa, mikä aiheutti paljon mielenilmauksia kaupungissa. DDR:n talous ei sen viimeisinä vuosina ollut kovin hyvällä tolalla, ja monia sen tehtaista suljettiin yksinkertaisesti kannattamattomina. Idässä on kuitenkin vallalla käsitys, että aina kun yhdistymisen jälkeen arvioitiin tehtaiden kannattavuutta tai haluttiin purkaa päällekkäisyyttä, oli

²² <http://www.ddd-museum-dresden.de/cod/php/ddd-museum.php?lang=deu&thm=home&thmsub=gedankeninhalt&id=1&sid=3&pdf=1&dr=1&thmid=99>.
Luettu 23.2.2011.

²³ <http://www.ddd-museum-dresden.de/cod/php/ddd-museum.php?lang=deu&thm=home&thmsub=gedankeninhalt&id=1&sid=3&pdf=1&dr=1&thmid=99>.
Luettu 23.2.2011.

²⁴ Die Eisenhütte merkitsee rautatehdasta tai rautaruukkia.

lännen tehdas aina se, joka voitti, ja idän tehdas se, joka suljettiin. (Berdahl, 1999b; Cooke, 2005.)

Vuonna 1995 yksi Eisenhüttenstadtin tehtaista yksityistettiin onnistuneesti ja se siirtyi belgialaiseen omistukseen.²⁵ Tämä takasi kaupungin tulevaisuuden, ja vaikka kaupungin väkiluku laskikin roimasti sen DDR:n aikaisista parhaista vuosista, ei kaupunki kuitenkaan kokenut samaa kohtaloa, kuin useat muut Itä-Saksan pienet teollisuuskaupungit, joissa teollisuudesta on jäljellä vain muisto. Eisenhüttenstadtia voidaan siis pitää pienenä menestystarinana yhdistymisen jälkeisessä Itä-Saksassa, sillä vaikka se ei suoranaisesti kukoista, se kuitenkin sinnittelee. On myös kiinnostavaa, että DDR:n arkipäivää esittelevä museo on juuri tällaisessa kaupungissa, joka parhaiten kuvastaa DDR:ää itseään ja aikaa sen jälkeen. Tämä tosin ei ole se suoranaisten syy, miksi museo sijaitsee juuri täällä. Museonjohtaja Ludwigin mukaan kyse on enemmänkin rahasta. Berliini ei aikoinaan halunnut tarjota rahoitusta tämänkaltaiselle museolle, mutta Brandenburgin osavaltio oli paljon vapaamielisempi ja siten paikaksi valikoitui Eisenhüttenstadt.

Kun lähdin asemalta bussilla, katujen varsilla seisoivat vanhat, värikkäät kivitalot. Tässä osassa kaupunkia ei mikään muistuttanut menneisyydestä stalinistisena mallikaupunkina, mutta tämä muuttui pian, kun bussi ylitti sillan toiselle puolelle kaupunkia, jonne oikeastaan koko Stalinstadt oli aikanaan rakennettu. Nyt yhtäkkiä teiden varsilla seisoivat jättimäisiä elementtitaloja, *Plattenbauita*, kuten vanhoja ddr:läisiä elementtirakennuksia kutsutaan, tyhjillään ja ikkunat rikottuina. Osaa taloista oltiin jo kovaa vauhtia purkamassa ja niistä olivat pystyssä enää rangat. Jäin bussista kadulla nimeltä *Straße der Republik* – kulman takaa löytyi myös *Karl-Marx-Straße*.

Berliinissä hyvin monet DDR:n aikaiset kadunnimet ovat saaneet vaihtua joiksikin poliittisesti korrekteimmiksi, ainakin lännen näkökulmasta, mutta pienissä ja unohdetuissa pikkukaupungeissa kadut ovat saaneet jäädä ennalleen. Esimerkiksi Karl Marx, Friedrich Engels tai Rosa Luxemburg niin katujen nimissä kuin patsainakin tai muistomerkkeinä on useimmiten jätetty rauhaan, sillä vaikka nämä henkilöt olivat toki kommunisteja, olivat he myös kuuluisia saksalaisia ajattelijoita ja historiallisia hahmoja.

²⁵ <http://www.eisenhuettenstadt.de/index.php?mnr=1&Id=9&su1=6&su2=&lang=&aseite=3>. Luettu 1.2.2011.

Nimien, patsaiden ja muiden monumenttien karsiminen onkin siis ollut hyvin valikoivaa ja useimmiten on karsittu sen perusteella, mikä palvelee parhaiten suurta, kansallista historiannarratiivia.

Itse museo sijaitsee DDR:n aikaisessa vanhassa lastentarhassa keskellä stalinistisella arkkitehtuurilla toteutettua aluetta, joka oli kuin Berliinin *Karl-Marx-Allee* pienoismuodossa. Museorakennus on matala kaksikerroksinen ja sen päätyseinässä on vanha neuvostotyylinen lyijylasityö, jossa alareunaa koristivat suuret, värikkäät kukat ja yläreunaa erilaiset eläimet: pöllöt, kissat, kanat ja kyyhkysset tummansinisellä pohjalla. Keskellä hoitajat valkoisissa vaatteissa hoivasivat lapsia muistutuksena rakennuksen menneisyydestä lastentarhana. Alhaalla, kukkien yläpuolella oli muita ohuempi raita, jossa esiteltiin lapsia eri kansallisuuksista, joukossa oli ainakin slaavilainen, kiinalainen sekä afrikkalainen lapsi, DDR:n ystävyyskansoja siis.

DOK itse määrittelee olevansa ”Itä-Saksan arkihistorian ja arkikulttuurin museo tehtävänään DDR:n historian arkipäiväisten ulottuvuuksien dokumentointi, niiden säilyttäminen koulutuksellisiin ja tutkimuksellisiin tarkoituksiin sekä erilaisten katsontakantojen ja kommunikaation välittäminen itä- ja länsisaksalaisten sekä eri sukupolvien ja kulttuurien välillä.”²⁶ Keräämällä ja museoimalla jo lähes kadonnutta arkikulttuuria ja arkiesineitä DOK pyrkii paitsi luomaan kulttuuri-, sosiaali- ja arkihistoriaa, myös ylläpitämään sosiaalista muistia DDR:stä. Yhteensä vuonna 1993 perustetussa DOK:issa on näyttelytilaa 400 neliometriä, ja sen kokoelmissa on 150 000 esinettä. Museo avattiin nykyiseen rakennukseen vuonna 1999.²⁷ Esineet on saatu lahjoituksina tavallisilta ihmisiltä, ja niiden keräyksen yhteydessä tehdään usein myös haastattelu tavarankäyttäjältä ja sen merkityksestä lahjoittajalle. Tavaralla ei usein yksinään ole merkitystä: vanha muovikuppi on pelkkä vanha muovikuppi ilman sen omistajan tarinaa. Tavaralle merkityksen luo sen suhde johonkin tapahtumaan, hetkeen tai ihmiseen, yksinään se ei ole muuta kuin materiaa.

Museon johtaja, Andreas Ludwig, kertoi, että ajatus museon perustamisesta tuli hänelle muurin murtumisen ja sen aiheuttaman yhteiskunnallisen muutoksen, *Wenden*, ollessa

²⁶ <http://www.alltagskultur-ddr.de/pages/dok/dok.html>. Luettu 3.2.2011.

²⁷ <http://www.alltagskultur-ddr.de/pages/dok/dok.html>. Luettu 3.2.2011.

käynnissä. Uudesta vapaudesta hullaantuneina ihmiset hylkäsivät tavaroitaan kaduille, joilla niitä oli röykkiöiksi asti. Ludwig kertoi miettineensä, että jos joku ei ala kerätä tavaroita pian, tulee koko DDR:n materiaallinen kulttuuri vain katoamaan – kuten on osittain jo käynytkin. Siksi myös tarinoiden kerääminen esineiden noutamisen yhteydessä on erityisen tärkeää, sillä se on edellytys kulttuurin säilyttämiselle, varsinkin opetuksen näkökulmasta. Toisin kuin Berliinin *DDR Museum* DOK pitää arvossa henkilökohtaisia muistoja ja tarinoita, joita tavaroihin liittyy ja haluaisi tuottaa historiaa, joka kertoisi tavallisesta eletystä elämästä. Kun Berliinin *DDR Museum*in pyrkimys tuntuu olevan historian luominen ylhäältä alaspäin, DOK:issa historia taas kumpuaa pienestä ihmisestä ja tämän arkipäiväisestä kokemuksesta.

DOK pyrkii yhtä paljon ylläpitämään muistia menneestä kuin myös tuottamaan sitä. DOK on julkaissut pienen oppaan museon toiminnasta, näyttelyistä ja DDR:n arkihistorian esittämisestä. Siinä DOK:in tehtäväksi määritellään niin sosiaalisen muistin ylläpitäminen kuin muistin unohtumisen estäminen. Oppaan mukaan tärkeää on, että DDR:stä ei tulisi ”(saksalais-)saksalaisessa historiassa vierasta ja eksoottista eikenenkään-maata”, vaan että sitä pyrittäisiin käsittelemään erilailla, niin negatiivisista kuin positiivisistakin aspekteista ja erilaisin painotuksin (Kaschuba, 2001, 5).

Museon toisessa kerroksen oikeassa siivessä sijaitsee pysyvä kokoelma, jossa kymmenessä huoneessa esitellään erilaisia näkökulmia DDR:n arkipäivään. Jokaisessa huoneessa nähtävillä oleva osio esiteltiin myös kirjallisesti. Käytän näitä esittelytekstejä pohjana analysoidessani näyttelyä. DOK:ia ei ole vaikea tulkita, sillä se oli kaikista museoista informatiivisin ja parhaiten organisoitu. DOK oli selkeästi panostanut analyttisiin näyttelyteksteihin ja oppaisiin, jolloin sen sanoma ei jää pelkän arvailun varaan. Näyttely oli jaettu osioihin, joissa esitellään DDR:n arkipäivää niin mikro- kuin makrotasollakin. Näyttely alkaa nuorisofestivaalista, *Weltfestspiele*stä, jonka jälkeen esitellään teollisuutta, kulutustavaroita ja mitaleja. Arkielämästä esille nousevat työ, koulu, tarha ja kasvatusta sekä yleisesti eri aikakausien nuoret ja heidän kokemuksensa. Myös DDR:n poliittinen puoli on näyttelyssä esillä, muutenkin kuin pelkkänä mainintana, niin Berliinin muurina kuin nuorisjärjestö FDJ:n (*Freie Deutsche Jugend*) ja valtapuolue SED:in (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*) muodoissa.

Ensimmäinen nuorisofestivaali, *Weltfestspiele*, järjestettiin vuonna 1951, jolloin lähes kolme miljoonaa nuorta tapasi Itä-Berliinissä nuoruuden ja rauhan merkeissä. Festivaali

oli oiva keino DDR:lle näyttää maailmalle sosialismin hyviä puolia ja kehittyneisyyttä. Jos vuoden 1951 festivaali oli suureksi osin poliittista propagandaa ja DDR:n halua tulla tunnetuksi ja esittää itseään positiivisessa valossa, oli seuraavassa huoneessa esitelty vuoden 1973 nuorisofestivaali tunnelmaltaan erilainen. Siellä näyttelyn mukaan DDR hämmästytti omat kansalaisensa ennenkuulumattomalla vapaudella, monikulttuurisuudella ja uusilla ajatuksilla kahden viikon aikana. Festivaali sai ihmisissä aikaan toivonkipinän uudeltaisesta vapaudesta, jopa konkreettisesta, mutta toivo tästä sammui pian ihmisten palatessaan arkeen, jossa mikään ei ollut muuttunut. Tapahtumasta oli esillä valokuvia ja tapahtumajulisteita sekä asuja, viirejä ja huiveja.

Seisoksellessani huoneessa eräs vanha nainen kertoi minulle osallistuneensa itse vuoden 1951 festivaaliin voimistelutyttöinä, ja että hänen lapsensa olivat taas osallistuneet festivaaliin vuonna 1973. Hänellä oli festivaalista mukavia muistoja ja hän kertoi, kuinka hauskaa hänellä ja hänen lapsillaan oli ollut. DOK:in johtaja kertoi museon olevan yhtäläillä sosiaalisen muistin säilyttämistä kuin ylläpitämistäkin varten, mutta sen toivottaisiin myös toimivan tietynlaisena valistajana ja opettajana, jotta DDR:n arkipäivää voitaisiin ymmärtää yhä tänä päivänä kun arkipäivä on jo melkein kadonnut. Tälle naiselle näyttely tuntui tarjoavan ennen kaikkea väylän menneeseen ja muistoihin. Onkin todettu, että näyttelyiden esitellessä 1900-luvun sosiaalishistoriaa vierailijoilla on usein parempi ja monipuolisempi käsitys esillä olevista tavaroista, kuin itse museokuraattoreilla, sillä vierailijoiden suhde esillä oleviin esineisiin voi olla huomattavan paljon syvempi ja henkilökohtaisempi, kuin itse kuraattorin. Näyttely synnyttää erilaisia reaktioita vierailijoissa ja tarjoaa heille sellaisen matkan menneeseen, kuin he itse haluavat. (Johnstone, 1998, 68.)

Käyttötavaroita ja arkipäiväisiä kulutushyödykkeitä esittelivät muun muassa vitriineihin sijoitetut televisiot ja radiot eri aikakausilta. Kemianteollisuuden, sen kehityksen ja muovin esittelyllä oli tärkeä osa. Muovi yleisty DDR:ssä 1960-luvulla, ja se teki jokapäiväisistä kulutustavaroista helpommin hoidettavia ja käsiteltäviä, kevyempiä ja modernimpia. Muoviesineitä oli ylitsepuksuavan paljon lasisissa korkeissa vitriineissä, kirjavanväriset purkit, kupit ja lautaset seisoivat niissä hieman haalistuneina. Seuraavissa huoneissa esiteltiin elämän eri puolia eri näkökulmista. Esillä olivat mitalit ja julkiset tunnustukset, työ ja sen ympärille kietoutunut koko sosiaalinen elämä sekä koululaitos, jota esiteltiin yhteen huoneeseen rakennetulla koululuokalla. Näyttelyyn oli rakennettu ddr:läinen kauppa, jossa tiskin takana hyllyt pursuilivat ddr:läisiä

elintarvikepakkauksia, säilykkeitä, pulloja, saippuonia, hammasharjoja ja kaikkea mahdollista muuta, mitä kaupasta mahtoi aikanaan saada, ja nurkasta löytyi jopa metallisia ostoskoreja ja kauppakärryt.

Vanhaan kylpyhuoneeseen oli jätetty rakennuksessa toimineen entisen lastentarhan ajoilta vanhoja pottia ja lasten hoitopöytä. Talo rakennettiin vuonna 1953 ja se oli tarkoitettu alueen, *Wohnkomplex II*, lapsille, ja seinillä kuvat itkevästä, potalla istuvista lapsista oli otettu samassa huoneessa lastentarhan aikaan. DDR:ssä lapset opetettiin potalle istuttamalla heitä ryhmässä niin kauan, kunnes viimeinenkin oli valmis. Tästä on länsisaksalaisen kriminologi Christian Pfeifferin mukaan syntynyt kollektiivinen trauma, joka osittain selittää esimerkiksi rikollisuutta ja muuta epäsosiaalista käytöstä idässä.²⁸

Teoria on otettu hyvin vastaan Länsi-Saksassa, jossa idän kasvatustapoja pidetään tiukkoina. Idässä teoria taas ei ole saanut niin paljon kannatusta, ja yleisesti DDR:ssä annettua kasvatusta ja lastenhoitosysteemiä pidetään hyvänä, solidaarisuutta lisäävänä ja vastakkaisena lännen itsekeskeiselle kasvatuskulttuurille.²⁹ Saksalaisen aikakauslehti *Die Zeit*in artikkelissa Pfeifferilta kysytään, tunteeko hän olevansa *Besserwessi*³⁰, paremmin tietävä länsisaksalainen, jollaisen maineen hän on vuosien aikana saanut. Tähän hän vastaa kieltävästi ja sanoo tuntevansa suurta ”sympatiaa itäsaksalaisia kohtaan”, mutta kysymys kuitenkin kertonee siitä, kuinka Pfeifferin teoriaan on reagoitu.³¹ Mielenkiintoista kyllä ensimmäisen kerran törmäsin Pfeifferin teoriaan Berliinin *DDR Museumissa*. Tämä kertoo paljon Berliinin valitsemasta linjasta sen

²⁸ www.kfn.de/versions/kfn/assets/fremdengewaltosten.pdf Luettu 14.4.2011.

²⁹ <http://www.independent.co.uk/news/world/notebook-if-only-adolf-had-worn-pampers-1108654.html>. Luettu 14.4.2011. Artikkelissa esitellään Pfeifferin näkemystä, jonka mukaan kollektiiviset pottaistunnot voisivat selittää jopa koko holokaustin. Pfeifferin mukaan pottaistunnot ovat syynä Itä-Saksassa muuta Saksaa voimakkaampaan rassistien rikosten ja äärioikeistolaisuuden kasvuun. Hyvin freudilaisessa analyysissään Pfeiffer väittää pottaistuntojen tarkoituksena olleen nöyryyttää lapsia ja riisua heidät kaikesta individualismista auktoriteettien voimin.

³⁰ Boyer esittää mielenkiintoisen havainnon itä/länsijaosta ja sen välttämättömyydestä kummakin puolen oman sosiaalisen identiteetin muotoutumiseen. Boyerin mukaan länsisaksalaiset haluavat nähdä itäsaksalaiset sulkeutuneina ja sala-autoritaarisina *Jammerosseina*, kitisevänä itänä, legitimoidakseen vaateensa enemmän kosmopoliittiseen saksalaisuuteen. Itäsaksalaiset taas tarvitsevat ekstroverteja, sala-autoritaarisia länsisaksalaisia, *Besserwessejä*, legitimoidakseen oman näkemyksen itsestään lempeämpinä ja kiltimpinä saksalaisina. (Boyer, 2006, 371.)

³¹ http://www.zeit.de/1999/28/Wir_koennten_viel_voneinander_lernen. Luettu 10.5.2011.

nostaessa esille näin radikaalin teorian, jonka on luonut länsisaksalainen tutkija. Tietenkin myös DOK:issa kuvat potilla itkevästä lapsista on ripustettu esille jostain syystä, vaikka teoriaa tai Pfeifferia ei mainitakaan.

Vasemmassa siivessä on vaihtuvien näyttelyiden tila, jossa tällä kertaa oli meneillään näyttely *Aufgehobene Dinge: Ein Frauleben in Ost Berlin* (tallennettu esine: rouvaselämää Itä-Berliinissä), ja se esitteli vuona 2004 kuolleen berliiniläisen sihteerin, rouvan P:n jäämistöä. Rouva P oli varastoinut ja luetteloinut kaikki tavarat, jotka oli elämässään ostanut tai saanut, ja hänen kuollessaan nämä esineet olivat siististi pakattuina ja viikattuina laatikoihin. Näyttelyyn oli valittu osa 4 800:sta Rouva P:n säilyttämien esineiden joukosta, näistä suurin osa oli käyttämättömiä. Esillä oli henkilökohtaisia tavaroita, kuten hattuja, laukkuja, huiveja, liinoja, kenkiä ja kukkaroita. Rouva P oli myös säilyttänyt erilaisia koti- ja taloustavaroita pöytäliinoista säilytyspurkkeihin sekä suuren määrän mappeja, kirjepaperia, valokuva-albumeita, kortteja ja muuta toimisto- ja paperitavaraa.

Näyttely muodostaa mielenkiintoisen vastakohtan muille näyttelyille, sillä esineet kertovat yksityiskohtaisen ja oikean tarinan yhden ihmisen elämästä DDR:ssä. Sen lisäksi näyttely maalaa suurempaa kuvaa yleisestä elämästä ei-materialistisessa valtiossa, jossa kuitenkin tavaroiden saatavuus ja hankkiminen rytmittivät elämää jatkuvasti. Toisin kuin usein ajatellaan, myös DDR oli materialistinen yhteiskunta, siellä keskityttiin vain enemmän tavaroiden tuottamiseen kuin niiden kehittämiseen tai myymiseen. (Berdahl, 2005a, 239, 241.) Tavaroilla, ja ajan edetessä niiden puutteella, oli suuri rooli koko DDR:n kaatumisessa. Ihmiset ottivat lupaukset paremmasta ja vauraammasta tulevaisuudesta hyvinkin tosissaan, ja kun alkoi käydä ilmeiseksi, ettei näitä lupauksia tulisi täyttämään, ryhtyivät ihmiset vastatoimiin.

Berdahlin mukaan DDR:n kaatumisessa kysymys ei siis niinkään ollut ihmisoikeudellisista vaateista vaan oikeudesta saada kulutushyödykkeitä ja kuluttaa. (Berdahl, 2005a, 239, 241.) Ina Merkel toteaa, ettei itäsaksalaisten kamppailu sosialistista järjestelmää vastaan tapahtunut aseellisen konfliktin muodossa, vaan oli mieluummin siirretty kaupallisuuden ja kuluttamisen taisteluksi. Lopullinen tulos ja järjestelmän kaatuminen olivat niin ikään tämän taistelun tulosta: konsumerismi oli voittanut ja DDR hävinnyt. (Merkel, 1998, 282.)

Slavenka Drakulic kuvaa teoksessaan *How We Survived Communism and Even Laughed* (1991) naisten elämää ja todellisuutta itäblokin maissa ja kertoo siitä, kuinka esimerkiksi se, että sai käsiinsä jonkun länsimaisen muotilehden, kuten Vogue, tuntui siltä kuin olisi ”pitänyt käsissään palaa meteorista, joka sattumalta olisi pudonnut omalle takapihalle.” Hän jatkaa, että joskus oli kuin oikea rautaesirippu olisi tehty silkisistä ja kiiltävistä kuvista naistenlehtien sivuilla. Ylittäessään rajan naistenlehdet olivat lopulta vaarallisempia kuin yksikään salainen ase, sillä ne saivat ihmiset ihailemaan ja haluamaan ”toiseutta” niin paljon, että he olivat valmiita riskeeraamaan henkensä yrittäessään paeta. Todellisuudessa näin kävikin. (Ibid., 27–29.)

Näyttely Rouva P:n elämästä kertoo suurta tarinaa siitä, millaisesta todellisuudesta Rouva P, tai moni muu ddr:läinen, haaveili ja mitä todellisuus lopulta oli. Näyttelyssä pohditaan mitä esineet mahtoivat Rouva P:lle merkitä. Oliko kysymys pakonomaisesta keräämisestä vai elikö Rouva P kenties poroporvarillista unelmaa, tosin vain ajatuksen tasolla, kerätessään loputtoman määrän tavaraa pieneen yksiöönsä? Oliko kysymys unelmasta isossa talossa, porvarillisesta rouvaselämästä, ”*bürgerliches Frauenleben*”, jossa mistään ei olisi puutetta?³² Tavarankerääjä valtiosta, jossa kaikesta oli jatkuva pula, tuntuu täydeltä paradoksilta. Toisaalta, juuri Rouva P osoittaa, kuinka suuri merkitys tavaralla DDR:ssä oli.

Katherine Verderyn mukaan DDR:ssä kulutus oli hyvin politisoitunutta. Hän huomauttaa, että pettymys paremmasta materiaalisesta tulevaisuudesta annettuihin lupauksiin, jotka eivät koskaan toteutuneet, toimi hyvin tärkeänä tekijänä kulutuksen politisoitumisessa. Sosialismi loi jatkuvia tarpeita ihmisille lupauksilla hyvinvoinnista, mutta toisin kuin lännessä, nämä lupaukset vain harvoin toteutuivat ja jättivät luodut tarpeetkin täyttämättä. (Verdery, 1996, 28.) Näin länsimaiset kulutushyödykkeet saivat lähes fetisistisen arvon itäsaksalaisten silmissä. Kuukauden palkan käyttäminen länsimaalaisiin farkkuihin oli poliittinen teko ja mitä äänekkäin vastalause, sillä farkut olivat jotain sellaista, joita itäsaksalaisella ei olisi tullut olla ja jota ei varsinkaan olisi tullut koskaan tarvita tai haluta. (Verdery, 1996, 29; myös Berdahl, 1999a, 123.)

Tavallisista kulutushyödykkeistä tuli näin ylellisyystavaroita, jollaisia kaikki länsimaiset tuotteet itäsaksalaisille myös olivat. Keittiöt koristeltiin läntisin kahvi- ja

³² Näyttelyn lisäksi myös: <http://www.alltagskultur-ddr.de/pages/aus/aus.html> Luettu 16.2.2011

kaakaopurkein ja kylpyhuoneissa esillä oli rivi länsisaksalaisia shampoopulloja. (Berdahl, 1999a, 123.) Lähes kaikella tavaralla oli merkitystä ja tavara tuli hankkia heti, jos sen onnistui käsiinsä saamaan, sillä milloinkaan ei tiennyt koska kyseiseen tavaraan seuraavaksi törmäisi. DDR:n materialistinen puute siis teki itäsaksalaisista materialisteja ilman materiaa.

6.4 DDR Museum Zeitreise: aikamatka menneeseen

DDR Museum Zeitreise sijaitsee Dresdenin esikaupungissa, Radebeulissa. Jos Eisenhüttenstadtissa DDR oli vielä läsnä, niin Radebeulissa oli vaikea uskoa sen koskaan siellä olleen. Kapeita katuja koristavat vanhat, värikkäät kivitalot ja kaupunkia ympäröivillä jyrkillä rinteillä näkyy viinitarhoja, joita kaupungissa on ollut jo keskiajalta lähtien. DDR:n aikaiset *Plattenbaut* ovat kyllä lähellä, vain muutaman minuutin matka junalla Dresdeniin päin, mutta itse Radebeul on hyvin pittoreski ja idyllinen pikkukaupunki. Museorakennus, joka on räikeä vastakohta kaupungin yleiselle tyyliin, on yhtä mielenkiintoinen kuin Eisenhüttenstadtissakin, sillä se on entinen, sosialistista teollisuusarkkitehtuuria edustava teollisuus- ja toimistorakennus, *VEB Kraftwerksanlagenbau*, DDR:n ajalta.³³

Koko rakennuskompleksista *Zeitreise* ei vie kuin yhden siiven ja kylttien mukaan talosta löytyy myös kasino: kapitalismi on siis todella saapunut kaupunkiin. Museo mainostaa olevansa suurin DDR:n arkipäivään keskittyvä museo, mikä saattaa hyvinkin olla totta, sillä museossa on yhteensä 3 500 neliömetriä näyttelytilaa neljässä kerroksessa. Viidennessä kerroksessa on DDR-teemahotelli, eli ”*Ostel*”. Berliinissä on DDR-teemalla toteutettu hotelli, myös nimeltään ”*Ostel*”, jossa saa vuokrata esimerkiksi kokonaisen DDR-tavaroilla ja -huonekaluilla sisustetun asunnon. Ollessani muurin murtumisen 20-vuotisjuhlissa Berliinissä marraskuussa 2009 yövyin itsekin kyseisessä *Ostellissa*, jossa neljän hengen ryhmähuoneessa ei DDR:stä muistuttanut mikään muu kuin pala 1980-lukulaista tapettia ja vanha tv-taso. *Ostellit* ovatkin hyvä

³³ <http://www.ddd-museum-dresden.de/cod/php/ddd-museum.php?lang=deu&thm=home&thmsub=gedankeninhalt&id=1&sid=3&pdf=1&dr=1&thmid=6>.
Luettu 19.2.2011

esimerkki *Ostalgien* kaupallisesta puolesta, jossa nostalgia valjastetaan rahanteon välineeksi.

Zeitreisen kaikki neljä kerrosta on järjestetty jonkin teeman mukaan. Ensimmäisessä kerroksessa esitellään liikkumisen ja matkustamisen eri muotoja, toisessa kerroksessa työtä, kolmannessa yleisesti elämän eri osa-alueita asumisesta vapaa-aikaan, urheiluun ja kulttuuriin sekä neljännessä yhteiskuntaa ja sen eri osa-alueita. DDR:n historia käydään läpi portaikkoon sijoitetuilla infoteksteillä, joita voi lukea kavutessaan kerroksesta toiseen. Muuten itse museossa ei tekstejä ole. Kuten museon nimikin kertoo se haluaa tarjota, aikamatkan, *Zeitreisen*, menneeseen ja DDR:n jo lähes kadonneeseen arkikulttuuriin ja -maailmaan. Verkkosivuillaan museo painottaa, ettei näyttelyn nimenomaan luvata tarjoavan ihmeitä tai mitään uutta ja sensaatiomaista, vaan mieluummin jotain hyvin arkista ja triviaalia: esineitä, jotka ovat käytössä kuluneita tai jopa rikkinäisiä.³⁴

Näyttelyä ei ole tarkoitettu millään tavalla ”vääristämään historiaa tai uudelleen kirjoittamaan sitä”.³⁵ Tarkoitus on synnyttää keskustelua ja ajatuksia menneestä, ei esittää tyhjentäviä selitysmalleja. Myös *Zeitreise* kokee yhdeksi tärkeimmistä kohderyhmistään lapset sekä koulut. Museo haluaa tarjota lapsille mahdollisuuden tutustua DDR:n historiaan erilaisesta näkökulmasta kuin kouluissa ja yleisessä keskustelussa usein opetetaan. (Ibid.) Tietyllä tavalla *Zeitreise* pyrkii samaan kuin DOK, sillä sen tarkoitus on valistaa ja opettaa, millaista DDR:ssä oli elää ja asua ja millaisissa olosuhteissa valtio syntyi. *Zeitreise* ei kuitenkaan pyri niinkään luomaan historiaa kuin enemmänkin tallentamaan sen ja ennen kaikkea tarjoamaan muistoja ja kokemuksia. Siellä aika on pysähtynyt sellaiseksi kuin se oli, ja esineet säilyvät muuttumattomina, vain niihin liitettävät tulkinnat muuttuvat ja vaihtelevat tulkitsijan mukaan.

³⁴ <http://www.ddd-museum-dresden.de/cod/php/ddd-museum.php?lang=deu&thm=home&thmsub=gedankeninhalt&id=1&sid=3&pdf=1&dr=1&thmid=99>. Luettu 19.2.2011.

³⁵ <http://www.ddd-museum-dresden.de/cod/php/ddd-museum.php?lang=deu&thm=home&thmsub=gedankeninhalt&id=1&sid=3&pdf=1&dr=1&thmid=99>. Luettu 19.2.2011.

Zeitreisen aloittaa pohjakerroksen ajoneuvonäyttely. Suuri ja avoin tila ilman väliseiniä oli täytetty erilaisilla ajoneuvoilla, vanhoista ddr:läisistä henkilöautoista Trabantista ja Wartburgeista mopoihin ja polkupyöriin. Maininnan saa myös julkinen liikenne, bussit, junat ja raitiovaunut sekä lentoliikenne. Esillä oli niin vanhoja, käytössä kuluneita autoja kuin vanhoista autoista muokattuja uudempia versioita, esimerkiksi nahkapenkeillä varustettu vaaleanpunaiseksi maalattu avomallinen Trabant.

Trabantit ovat nousseet suureen suosioon, ja erilaisia Trabant-kerhoja ja faniklubeja on paljon. *Zeitreisen* lisäksi Trabant löytyy myös Berliinin DDR museosta. Lisäksi vierailin Berliinissä kauppakeskukseen pystytetyssä Trabant-näyttelyssä, jossa esillä oli kymmenkunta Trabantia. Berliinissä on myös mahdollista osallistua Trabant-safarille, jossa kaupunkiin tutustutaan ajaen letkassa erilaisilla ja erivärisillä Trabanteilla. Matkamuistomyymälöissä myydään tietenkin pieniä Trabant-leikkiautoja, joihin on painettu turisteja huvittamaan teksti: *Trabi – the Joke on 4 Wheels*. Kuuluisin Trabant lienee vielä jäljellä olevaan Berliinin muurin pätkään maalatussa kuvassa, jossa vaaleansininen Trabant tunkeutuu halkeilevan muurin läpi. Jos laatikkomainen, koko olemassaolonsa ajan muuttumattomana pysynyt Trabant oli joskus takapajuisuuden ja kehittymättömyyden merkki, josta ihmiset muurin murtumisen jälkeen halusivat vain päästä eroon, on siitä nykypäivänä tullut keräilyharvinaisuus ja humoristinen DDR:n symboli.

Berdahl huomauttaa, että sama auto, josta yhdistymisen jälkeen tuli sosialistisen tehottomuuden ja takapajuisuuden symboli, saikin uuden muodon 1990-luvulla, jolloin se alkoi edustaa itäsaksalaista erikoislaatuista ja jälkikommunistista nostalgiaa (Berdahl, 2001, 131). Berdahlin mielestä Trabantissa on kyse paljosta muustakin kuin vain autosta; kyse on myös siitä, kuinka menneen muistamisen ja nostalgisoinnin muotoja luodaan ja legitimisoidaan tekemällä joistain niistä enemmän hyväksyttäviä kuin toisista. (Ibid., 131.) Tietyllä tavalla tämä on myös kaikkien käsiteltävien DDR museoiden tavoite, joskin toisten hieman enemmän kuin toisten. Se, mikä ennen edusti juuri kehittymättömyyttä ja tehottomuutta, nykypäivänä luo ja määrittää uudenlaista, monimuotoisempaa kuvaa DDR:stä.

Museon seuraavassa kerroksessa esiteltiin työtä DDR:ssä. Esillä olivat kaikki mahdolliset osa-alueet toimistoista verstaaseen, kauppoihin ja kulutushyödykkeisiin, tehtaisiin ja palvelualoihin. Myös *Zeitreisen* on rakennettu ddr:läinen kauppa, mutta

lisäksi kampaamo ja sairaalahuone, jossa kaikki asiaan liittyvä oli hyvin yksityiskohtaisesti esillä. Sairaalahuoneessa oli jopa tippapussiteline, röntgentaulu sekä muita sairaalalaitteita ja hoitopöytiä. Verstaan seinällä roikkui avaintaulu täynnä avaimia. Avaintaulu oikeastaan kuvastaa museoita hyvin: avaimet, jotka joskus avasivat ovia, mutta joita kukaan ei enää kaipaa, päätyvät museon seinälle kertomaan menneestä.

Kolmannessa kerroksessa teemana oli ”*Lebensart*”, eli elämäntapa tai oikeastaan kaikki sen eri muodot. Tässä kerroksessa esitellään niin kaupunkisuunnittelua ja kaupunkirakennetta kuin asumista, taloustavaroita ja sisustusta, muotia, matkustamista, viihdettä, musiikkia ja teatteria. Huoneisiin oli kasattu loputon määrä muun muassa kameroita, televisioita, radioita, suksia, mailloja ja leikkiautoja. Yhteen huoneista oli pystytetty telta ja sen ympärille aseteltu kaikkea retkeilyyn liittyvää. Näkymä oli kuin leirintäalueelta retkituoleineen ja narulla roikkuvine uimapukuineen. Retkeilyllä, ja matkailulla muutenkin, oli DDR:ssä tärkeässä asema. Kaikista matkailun muodoista retkeily ja telttailu olivat ehdottomasti suosituimpia. (Baganz, 2009 [2007], 54.)

Suurta huomioita saivat myös keittiö- ja taloustavarat: yksi huone oli täytetty pesukoneilla ja toiseen taas oli rakennettu ddr:läinen keittiö, jossa maatuskakuvioiset pannulaput roikkuivat naulakossa seinällä. Esillä oli myös makuuhuone, muutamakin versio olohuoneesta sekä lastenhuone, jossa esillä oli pitkä rivi erilaisia lastenrattaita ja muuta lastenhoitoon liittyvää tavaraa. Tavalliset huoneet, kuten juuri olohuoneet ja makuuhuone, oli rakennettu niin arkisiksi ja autenttisiksi, että tunnelma niissä oli jopa jollain tavalla intiimi. Tuntui siltä, kuin hetki sitten joku olisi viettänyt aikaa huoneessa, ja kuin huoneet olisi suoraan siirretty museoon mitään muuttamatta.

Viimeisessä kerroksessa esiteltiin yhteiskuntaa. Esillä olivat valtapuolue SED, Stasi, armeija ja poliisi. Myös muut yhteiskunnan osa-alueet olivat läsnä, esimerkiksi postitoimisto, josta edustivat iso ”*Postamt*”-kyltti käytävällä sekä lukuisat postilaatikat. Yhteen huoneeseen oli tehty vankila kaltereineen ja toisessa taas oli esillä aseita ja muuta armeijaan liittyvää. DDR:n virallisempi ja ikävämpi puoli on siis läsnä tässäkin museossa, mutta muiden asioiden joukossa ja vain maininnan tasolla. Voidaan tieteenkin sanoa, että juuri Stasin tai muurin sekä muiden sen kaltaisten ilmiöiden tulisi olla enemmän esillä, sillä ne kuitenkin vaikuttivat miljoonien ihmisten elämään negatiivisesti. Stasia tai Berliinin muuria ei kuitenkaan vähätellä, mutta niistä ei myöskään tehdä sen suurempaa kuin muistakaan teemoista.

6.5 DDR Museum Pirna: keräilijän paratiisi

Pirnan DDR Museum on syytä esitellä heti *Zeitreisen* jälkeen, sillä se on hyvin samankaltainen, ja myös Pirna sijaitsee aivan Dresdenin kupeessa. Pirna on idyllinen keskiaikainen pikkukaupunki mukulakivikatuineen ja värikkäine kivitalokortteleineen. Pirnan vetonauloja ovat kukkuloilla kohoava vanha linna sekä keskiaikainen kirkko. Pirnassa tosin DDR:n aikainen menneisyys näkyy ränsistyneinä ja osittain jo lähes tuhoutuneina taloina. Siellä täällä talojen ikkunoita oli suljettu vanerilevyillä, ja niiden seinissä roikkui myytävänä-kylttejä. DDR:n aikana vanhan ylläpitäminen ja kunnostus ei ollut suosiossa mutta toisaalta, usein tähän ei ollut varaakaan, vaikka halua olisikin löytynyt.

Museossa on näyttelytilaa 1 500 neliometriä kahdessa kerroksessa, kokoelman suuruutta ei mainita. Museo koostuu kahdesta pitkästä käytävästä, joiden varrella on huoneita eri teemoin. Ensimmäisen kerroksen aloitti suuri lastenhuone, jossa esillä oli kaikkea mahdollista lapsiin liittyvää, kuten leluja, vaatteita ja lastenrattaita. Pirnan erikoisuus ovat lähes joka huoneessa seisovat mallinuket aina huoneen teeman mukaisesti puettuina, myös lastenhuoneessa oli muutamia lapsenkokoisia mallinukkeja. Käytävällä on lasivitriini täynnä erilaisia ja eri aikakausilta olevia *Sandmännchen*- eli nukkumattinukkeja.

Seuraavassa huoneessa on aseteltu sekaisin lapsiin liittyvää rekvisiittaa: vanhanmallista autoa muistuttavat lastenrattaat sekä kaikenlaista sairaalaan liittyvää tavaraa. Siellä oli anatomianukkeja, luurankonukke, hoitopöytiä, rullatuoli ja nurkassa seisoivat vielä sairaanhoitajaksi puettu mallinukke. Armeijaa edusti toinen mallinukke univormu päällään huoneessa, jonka seinällä olevassa ryijyssä tyttö ojentaa sotilaille sinisiä kukkia ja tämän ryijyn yllä julistetaan ”*Für unsere Sicherheit*”, meidän turvaksemme. Esillä on makuuhuone, voimisteluhuone täynnä urheilutavaraa ja aivan kuten *Zeitreisessäkin*, erilaisia teemahuoneita, jotka olivat täynnä kirjoituskoneita, levysoittimia, radioita tai kameroita.

Pirnaankin oli rakennettu ddr:läinen kauppa, jossa oli jopa henkilökuntaa, sillä kassakoneen takana istui myyjäksi puettu mallinukke. Retkeily oli läsnä tässäkin museossa, ja yhteen huoneeseen oli koottu valtava telttä, jossa oli kaksi uimapukuista mallinukkea. Samaan huoneeseen oli ahdettu kanootti, pihakeinu ja peräkärri

ilmaisemaan erilaista liikkumista ja oleskelua. Toimistohuoneessa puhelimeen vastasi miesmallinukke puku päällään.

Pirnan museo on saanut alkunsa yksityisen keräilijän kokoelmasta. Museon verkkosivuilla keräilijä ja museon perustaja Conny Kaden kertoo, kuinka hän alkoi vuonna 1993 keräillä DDR:n aikana ilmestyneitä juhlarahoja ja -seteleitä. Lopulta monen vuoden keräilyn jälkeen vuonna 2005 Kaden avasi DDR-museon Pirnaan yksityisten rahoittajien turvin.³⁶ Pirnan museo on syntynyt ilman sen kummempia ideologisia tai akateemisia tavoitteita. Museo on hyvin tunteisiin vetoava, ja vielä enemmän kuin *Zeitreisessa*, sen tunnelma on lähes intiimi ja jollain tapaa henkilökohtainen.

Pirnassa näin lapsiperheitä, joita esimerkiksi *Zeitreisessa* en vierailuni aikana tavannut yhtäkään. Tämä saattoi olla sattumaa, mutta yleisesti, lukuun ottamatta Berliinin *DDR Museumia*, joka on erittäinkin suosittu lapsien keskuudessa, oli museoiden kävijäkunta hyvinkin keski-ikäistä tai vielä vanhempaa. *DDR Museum Pirna* on sijoittanut osia museon vieraskirjasta verkkosivuilleen, ja näissä kirjoituksissa tulee esille hyvin se kokemus ja ne tunteet, joita näyttely ja esillä olevat esineet ihmisissä synnyttävät. Monet keuhvat museon erilaista otetta historiaan tai hauskaa kokoelmaa.³⁷

6.6 DDR Museum Berlin: kosketeltavaa historiaa

Berliinin *DDR Museum* sijaitsee loistavalla paikalla, Spreen varrella, vastapäätä Berliinin tuomiokirkkoa, *Berliner Domia*, juuri ennen historiallisen museosaaren, *Museuminsel*in, alkua ja aivan kivenheiton päässä Alexanderplatzilta. Paikka oli yksi keskeisimmistä DDR:n aikaisessa Itä-Berliinissä, ja siksi se on oivallinen niin historiallisesti kuin myös museon itsensä kannalta, sillä museosaari on yksi tärkeimmistä turistikohteista Berliinissä. Käyntini jälkeen museo on ainakin osittain

³⁶ <http://www.ddd-museum-pirna.de/chronik>. Luettu 23.2.2011.

³⁷ Pirnan DDR-museon sivuilta löytyy pieni kysely, jossa kysytään kaipaavatko ihmiset DDR:ää takaisin, saksaksi ”Wünschen Sie sich die DDR-Zeit zurück?”. Vaihtoehtoja ”Teilweise ja”, eli osittain kyllä, oli saanut 2845 ääntä, 45,3 prosenttia, ”NEIN”, eli ei, 2067 ääntä, 32,9 prosenttia, ”JA”, eli kyllä, 1131 ääntä, 18 prosenttia ja viimeisenä ”Weiß nicht – kenne die DDR nicht” eli en tiedä, en tunne DDR:ää 245 ääntä, 3,9 prosenttia. Äänestys on ollut käynnissä vuodesta 2007 asti ja tähän mennessä siihen on osallistunut verkkosivujen laskurin mukaan 6287 ihmistä. Luettu 23.2.2011.

järjestetty uudelleen, ja sen yhteyteen on tullut myös ddr-tyylinen ravintola. Tietoni ja näkemykseni museosta perustuvat siihen, millainen se oli kesällä 2010 kenttätyöni aikaan. Berliinin *DDR museum* eroaa huomattavasti muista museoista, sillä täällä mikään ei ole kotoista tai hieman nukkavierua kuten muissa museoissa, vaan kaikki on uutta, modernia ja hienoa – vaikka museo onkin täynnä vanhoja, ei niin moderneja tavaroita.

Museo mainostaa olevansa yksi maailman interaktiivisimmista museoista, ja sen keskeisin idea on esitellä ”kosketeltavaa historiaa”, ”*Geschichte zum Anfassen*”³⁸, jonka avulla vierailijat pääsevät itse osallistumaan näyttelyyn availemalla pieniä luokkuja ja laatikoita, joista paljastuu yksityiskohtia, kuten vanhoja kirjeitä, elintarvikkeita tai kuvia. Museossa saa myös istua oikeassa Trabantissa, josta virta-avainta kääntämällä saa aikaan moottorin pärinältä kuulostavan äänen. Keittiössä kaappeja availemalla voi tutustua ddr:läisiin elintarvikepakkauksiin, olohuoneessa voi istahtaa ddr:läiselle sohvalle ja selata ddr:läisiä kirjoja tai salakuunnella keittiössä olevia ihmisiä sinne asennetuista mikrofoneista kuin Stasi ikään.

Pienessä elokuvateatterissa pyörii DDR:n sosiaalisesta asuntotuotannosta tehty dokumentti, ja sivuseinällä pienistä televisioista voi katsoa nukkumatin seikkailuja. Museossa on myös esillä pienoismalli nudistirannasta, jossa alastomat nukkehahmot pelaavat lentopalloa ja makaavat rannalla. Tämän ohessa kerrotaan, että DDR:n kaltaisessa suljetussa ja rajoitetussa yhteiskunnassa nudismi oli tapa vapautua, ja se edusti tietynlaista vallankäyttöä ja itsemääräämisoikeutta yhteiskunnassa, jossa tällainen ei ollut muutoin sallittua.

Museon 2009 toimittajille julkaiseman tiedotteen, *Pressemappen*, mukaan museolla on neljä päätehtävää: ”synnyttää kiinnostusta historiaan, yhdistää koulutus ja huvi, tuottaa ajatuksia sekä lisätä ymmärrystä ihmisten välillä” (2009, 2). Museon pyrkimys on saavuttaa ”koko väestö eikä vain pientä ryhmää akateemisia ihmisiä” (ibid., 4). Museolla on kokoelmissaan 150 000 esinettä. Museo mainostaa sekä verkkosivuillaan että yllä mainitussa julkaisussa olevansa ainoa DDR:n arkipäivää esittelevä museo. Tämä on totta Berliinin osalta, sillä koko kaupungissa ei ole mitään vastaavaa, mutta

³⁸ <http://www.ddr-museum.de/de/museum/>. Luettu 23.2.2011.

kaikki muut DDR:n arkipäivästä kertovat museot, joissa vierailin, ovat vanhempia kuin Berliinin *DDR Museum*, sillä se on avattu vasta vuonna 2006.

Museo ei siis ole ainutlaatuinen eikä edes ensimmäinen alallaan, mutta kysymys onkin tietynlaisen kuvan luomisesta. Berliinissä, New Yorkissa ja Lontoossa on eniten museoita maailmassa, joten kilpailu vierailijoista on kovaa. Berliinin *DDR Museum* haluaa erottautua joukosta ja kertoo tarinaa jostain eksoottisesta ja oudosta, luoden kuvan erikoisesta ja aivan erityislaatuista museosta, jossa kaikkeen saa lisäksi koskea. *DDR Museum*in lähestymistapa on hyvin erilainen kuin muiden; museo kertoo näyttävänsä, millaista tavallinen elämä DDR:ssä oli, ja näin tehdessään se valaisee ”elämää diktatuurissa” (Pressemappe, 2009, 2). Myös julkaisemassaan DDR-oppaassa *DDR-Führer: Alltag eines vergangenen Staates* museon johtaja Robert Rückel (2008, 4.) kirjoittaa:

”DDR oli diktatuuri – siitä ei ole epäilystäkään – ja diktatuurissa valtio lyö leimansa ihmisten elämään paljon vahvemmin kuin demokratiassa. Mutta myös diktatuurissa ihmiset elävät, nauravat, leikkivät, rakastavat ja oppivat elämän ohjeuorat jo lapsesta alkaen. Sitä on Alltag ja se kuuluu DDR:n historiaan.”

Muut museot eivät ilmaise asiaa näin. Vaikka elämä DDR:ssä todellisuudessa olisikin ollut elämää diktatuurissa, sanaa diktatuuri ei muissa museoissa käytetty. En tiedä onko kyse siitä, että muut museot kieltäisivät tämän, mutta ainakin painopiste on eri. Museon verkkosivuilta saa uudistetusta museosta sen käsityksen, että sinne on tuotu mukaan vielä enemmän diktaturia kuin arkipäivää. Uutuuksina esitellään esimerkiksi Berliinin muuria kuvaavaa pienoismallia ja Stasin kuulustelukoppia, johon museovierailija lopuksi joutuu oltuaan ensin koko museovierailunsa ajan ikään kuin Stasin tarkkailussa.

Berliinin *DDR Museumia* on syytetty historian kaunistelusta, ja tämänkaltaiset syytökset ovat saattaneet vaikuttaa siihen, että museo haluaa painottaa diktaturia jonkun muun lähestymistavan sijaan. Toisin kuin esimerkiksi DOK, Berliini *DDR Museum* ei pyri riisumaan DDR:ään ja sen menneisyyteen liittyvää toiseutta ja orientalismia vaan päinvastoin käyttää näitä mielikuvia hyväkseen. Astuessaan museoon ihmiset pääsevät osaksi interaktiivista kokemusta totalitaarisesta diktatuurista höystettynä hausalla kitschillä. Tätä eksotismia on paljon helpompi myydä suurelle yleisölle kuin monitahoista ja –kerroksista kuvaa vaikeasta menneisyydestä.

6.7 Sama historia, eri näkökulma: mitä eroa museoilla on?

DDR:n arkipäivää käsittelevien museoiden välillä on nähtävissä eroja. Haastatteleman *Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR:n* johtajan Andreas Ludwigin mielestä, DDR:ää käsittelevät museot voidaan jakaa neljään luokkaan: virallisiin, kaupallisiin, teoreettisiin sekä harrastelijamaisiin keräilijöiden museoihin. Mielestäni jako toimii varsin hyvin ja käytän tätä jaottelua analyysini pohjana, mutta sovellan siihen myös omaa aineistoani ja ajatuksiani museoista.

Virallisia, valtion ylläpitämiä museoita ovat Ludwigin mukaan Bonnin *Haus der Geschichte*, Leipzigin *Zeitgeschichtliches Forum*, ja mielestäni myös Berliinin *Deutsches Historisches Museum*, jossa esitetty historia on valtion hyväksymää ja ylläpitämää ja ylhäältäpäin tuotettua historiaa. Mainitsemani Stasi- vankila- ja muurimuseot Berliinissä kuuluvat mielestäni tähän kategoriaan.

Deutsches Historisches Museumissa, eli DHM:ssä, esitellään Saksan historiaa vuodesta 100 eaa. nykypäivään asti. DDR:llä on näyttelyn loppupuolella oma näyttelyosio. Koko näyttely etenee kronologisesti, ja toisen maailmansodan jälkeen edetään nopeasti kylmään sotaan. Kun toisella puolella näyttelytilaa esitellään DDR:ää niin toisella Länsi-Saksaa. Halutessaan voi näyttelyä siis seurata vertaamalla lännen ja idän eroja, koska molemmat puolet etenevät samassa tahdissa. DDR:n arkipäivää esittelevässä osiossa kerrotaan DDR:ssä vallinneesta pulasta ja kehittymättömyydestä ja siitä, kuinka ddr:läiset kulutushyödykkeet eivät vetäneet vertoja lännen tavaroille. Esillä on erilaisia kulutustuotteita ja taloustavaroita, kuten pyykinpesukone, sähkövatkain, muoviasiastoita ja tietenkin Trabant.

Mielenkiintoista on esimerkiksi se, että *Sandmännchen*-nuket tai animaatiot puuttuvat kokonaan, vaikka *Sandmännchenistä* on tullut lähes yhtä suuri DDR-ikoni kuin Trabantistakin. *Sandmännchen* oli tietysti suosittu ja rakastettu hahmo DDR:n ulkopuolellakin, jopa Suomessa asti. Olen itsekin istunut iltaisin tv-ruudun edessä ja odottanut, että nukkumatti heittää unihiekkaa ja nousee joko hienoon helikopteriin tai jopa avaruussukkulaan ja lentää pois. Aikanaan en tosin tiennyt, että jokainen härveli, jolla nukkumatti animaation lopussa lähti, oli tarkkaan suunniteltu ja sen tarkoitus oli esittää ulkomaailmalle, kuinka kehittynyt ja moderni DDR todellisuudessa oli. Näyttelyosion toisella puolella Länsi-Saksasta nostetaan esille erilaisia innovaatioita ja aikansa uusia tuotteita ja keksintöjä, ja tarinan keskiössä ovat hyvinvointi ja kehitys.

Koko näyttelyosiota halkoo pala Berliinin muuria, jossa kerrotaan erilaisia faktoja muurista ja sen aiheuttamista haitoista ja kärsimyksestä. Näyttelytekstien mukaan muuri esimerkiksi katkaisi 32 junalinjaa, 31 moottoritietä sekä 140 muuta isoa tietä ja tämän lisäksi vuoteen 1989 mennessä muuri oli vaatinut 408 kuolonuhria. Esille nousevat kirkot ja niiden ylläpitämä vastarinta, mielipidevangit ja Stasi. Näitä ilmentää rekonstruktio vankilakopista. Esillä oli myös osittain kirkon suojissa toiminut ympäristöliike ja tietysti sen valtion taholta kokema painostus ja vakoilu. Koko näyttely, niin DDR:n osalta kuin yleisestikin, huipentuu massamielenosoituksiin, Berliinin muurin murtumiseen sekä lopulta Saksojen yhdistymiseen. Näyttelystä voi erottaa kolme suurempaa teemaa: sorto, puute ja vastarinta, jotka huipentuvat yhdistymiseen, jolloin DDR ja itäinen Saksa lakkaavat olemasta, ja virallisessa historiassa jäljellä on enää yksi Saksa ja yksi historia.

Ludwigin mukaan Berliinissä ei tueta kuin tietynlaisia historiahankkeita kaupungin rahoituksella. Muutenkin, jos DDR:ää tai sen historiaa koskeviin hankkeisiin haluaa hakea valtion rahoitusta, tulee hakemuksessa aina olla maininta DDR:n harjoittamasta sorrosta tai siitä, kuinka hanke jollain tavalla käsittelee tätä sortoa. Valtio pyrkii tällä tavoin vaikuttamaan siihen, millaista näkemystä DDR:stä ja sen menneisyydestä ylläpidetään myöntäessään rahoitusta vain sortoa jollain tasolla käsitteleville hankkeille. Museoista DOK saa tukea Brandenburgin osavaltiolta, mutta muuten rahoitus tulee erilaisilta yrityksiltä ja yksityisiltä tahoilta. Pirnan *DDR Museum* on kokonaan yksityisrahoitteinen, *Zeitreise* toimii yksityisten lahjoitusten sekä yritysten tuella ja Berliinin *DDR Museum* sanoo toimivansa täysin pääsylipputuloilla.

Ludwigin mukaan kaupallisia museoita edustaa Berliinin *DDR Museum*, joka on mieluimminkin DDR-huvipuisto kuin historiallinen museo, ja yhdyn itse tähän näkemykseen täysin. Berliinin *DDR Museum* mainostaakin olevansa paitsi DDR:ää ja sen arkipäivää kuvaavaa museo myös maailman interaktiivisin museo, jossa kaikkeen saa koskea. Toisin kuin muissa museoissa, Berliinin *DDR Museumissa* oli aina paljon lapsia, joskus aivan tungokseen asti. Museovierailusta on pyritty tekemään kokemus, jossa omaan oppimiseen voi itse osallistua. Museon motto onkin ”*Geschichte zum Anfassen*”, kosketeltavaa historiaa. Museo on vahvasti suunnattu lapsille ja sen verkkosivuilla on tietopaketti opettajille museon pedagogisista ulottuvuuksista ja hienouksista. Ilmeisesti, kun kaikkea saa vetää, koskea ja näpelöidä, lapsi oppii paremmin.

Museo on vastakohta tavalliselle, ”perinteiselle” museolle, missä esineitä saa hiljaisesti katsoa vain kaukaa ja mihinkään ei saa koskea. Mikä kokemus kävijöille, lapsille tai aikuisille, jää lopulta mieleen: kokemus DDR:n historiasta vai kokemus paikasta, jossa kaikki on hienoa, kiiltävää, teknistä ja harvinaisen interaktiivista? Kuten jo aiemmin mainitsin, on mielenkiintoista, kuinka paljon virallisessa historiassa painottuvat asiat, muun muassa Berliinin muuri ja Stasi, ovat läsnä Berliinin *DDR Museumissa*. Johtuuko tämä mahdollisesti siitä, että tämänkaltainen kuva DDR:stä on helpompi kaupallistaa, sillä se tukee valtion hyväksymää historianäkemystä? Sen markkinoiminen suurille massoille on ainakin helpompaa, sillä näkemys DDR:stä *Unrechtstaattina* on yleisimmin tiedostettu ja täten hyväksytytkin. Vaihtoehtoisuudella harvoin tehdään suuria omaisuuksia. Jos *Good Bye, Lenin!* -elokuvan valinnasta DDR:n historian viralliseksi havainnollistajaksi *Bundeszentrale Für politische Bildung*, liittovaltion poliittisen kasvatuksen keskuksen opetusohjelmaan (Cooke, 2005, 133) voidaan mitään päätellä, on asia juuri näin.

Teoreettisia museoita edustaa DOK, jossa lähtökohta DDR:n historian tuottamiseen ja ylläpitämiseen on hyvinkin akateeminen. DOK:iissa on museon lisäksi pieni kirjasto, jossa on tarjolla DDR:ään liittyvää kirjallisuutta. Lisäksi sen verkkosivuilta löytyy pitkä lista tutkijoista ja professoreista, jotka ovat mukana sen työssä. Lisäksi DOK ja sen henkilökunta ovat olleet mukana monissa DDR:ää ja sen arkipäivää käsittelevien kirjojen ja artikkelien julkaisussa.

Vaikka museon kokoelma ja sen tuottama narratiivi menneestä tukeutuu tavallisten ihmisten kertomuksiin, sillä kerätessään tavaroita kokoelmiinsa DOK aina myös haastattelee tavaran lahjoittajaa, miksi tämä haluaa lahjoittaa kyseisen esineen museolle ja mikä esineen merkitys ja tarina on, on sen esitys menneestä kuitenkin vahvasti tulkitseva. Ulkopuoliselle, DDR:ssä ei-asuneelle, DOK on paljon helpommin lähestyttävä ja ymmärrettävä kuin museo, jossa kaikki jätetään vierailijan oman tulkinnan varaan. Toisaalta ne museot, joissa kaikki jätetään vierailijan oman tulkinnan varaan ilman ylimääräisiä selityksiä tai ohjauksia, ovat avoimia kaikille mahdollisille näkemyksille.

Ludwig mainitsi toiseksi esimerkiksi teoreettisesta museosta Perlebergissä sijaitsevan DDR-museon, jota ylläpitää kaksi protestanttista pappia. Vaikkakin näyttelyn esillepano on hiukan kömpelö, on jokaiselle tavaralle kirjoitettu pieni esittelyteksti. Ludwigin

mukaan museo tekee tällä tavoin hyvin tärkeää työtä ylläpitäessään sosiaalista muistia menneestä. Ludwigin mielestä tämä on paras tapa esittää DDR:n historiaa, sillä historia on ensinnäkin luotu alhaalta ylöspäin, ei valtio-orientoituneesta näkökulmasta ja toiseksi museo kertoo, kuinka ihmiset ”todella” elivät ja tunsivat aikoinaan.

Keräilijämuseosta Ludwig ei antanut esimerkkiä, mutta kuvaa sitä sellaisiksi museoiksi, jossa museon perustaja on äärettömän kiinnostunut menneestä sekä ddr:läisistä tavaroista, ja toivoo, että museoon tulevat vierailijat jakavat tämän innostuksen ja mielenkiinnon. Usein vierailijat erehtyvätkin uskomaan, että museossa todella esitetään historiaa, vaikka todellisuudessa museo ei ole muuta kuin suuri julkinen vanhojen tavaroiden varasto. Näillä museoilla ei ole ideologiaa tai sanomaa, jota jakaa, ja ne ovat vain loputon määrä tavaraa, ilman sen suurempaa merkitystä. On oletettavaa, että näissä museoissa suurin osa vierailijoista on DDR:stä, koska, etteivät ne helposti avaudu kenellekään muulle, kuin asiaan vihkiytyneelle.

Harrastelijamaisten keräilijämuseoiden kategoriaan voidaan mielestäni lukea *DDR Museum Pirna*, sillä sen on perustanut keräilijä omista kokoelmistaan. Lisäksi museossa ei ole lainkaan tekstiä ja sen esillepano on hyvin naivistinen. *DDR Museum Zeitz* on jollain tavalla teoreettisen ja keräilijäpohjaisen museotyypin välissä. Sen verkkosivuilta käy ilmi, että taustalla on sekä akateemisia henkilöitä että akateemista ajattelua, mutta kuitenkin itse näyttelyssä ei ole kuin vähän tekstiä. *Zeitz* on hyvin organisoitu ja perusteellinen, ja jos on vähänkin yleissivistävää tietoa DDR:stä, näyttelyä pystyy seuraamaan.

Christne Johnstone huomauttaa, että 1900-luvun sosiaalhistoriaa esiteltäessä vierailijoilla on usein parempi ja monipuolisempi käsitys esillä olevista tavaroista kuin itse museokuraattoreilla. Yleensä asia on päinvastoin ja kuraattorilla on näyttelystä sellaista erityistietoa, jota tavallisella museovierailijalla ei yleensä aiheesta ole. Monilla museovierailijoilla on lähihistoriaa tavalla tai toisella esittelevien museoiden tai näyttelyiden esineisiin välitön, henkilökohtainen ja emotionaalinen suhde, jollaista museokuraattorin voi olla jopa mahdotonta hankkia. Vierailijat, jotka suhtautuvat tunteella esillä olevaan näyttelyyn, tunnistaa usein huudahduksesta: ”Sinun isoäidilläsi oli tuollainen!”. (Johnstone, 1998, 68.)

Museokuraattorin näkemys jostain esineestä voi olla hyvinkin erilainen, kuin museovierailijan. Museokuraattori kiinnittää usein huomiota sellaisiin luokitteluihin,

kuten miten tavara on tehty tai tuotettu, mikä on sen ensisijainen tai toissijainen käyttötarkoitus, miltä aikakaudelta se on, mikä sen tarkoitus on tai kuinka visuaalisesti kiinnostava se on. Vaikka tavarat usein päätyvät esille hyvin monista syistä, voi katsoja vielä liittää niihin loputtoman määrän tunteita, muistoja ja merkityksiä, joita kuraattori ei ole osannut ajatella. (Johnstone, 1998, 69) Museokuraattori voi laittaa esille aikajanoja ja järjestyksessä eteneviä näyttelyitä, mutta ihmiset eivät ole kiinnostuneita ”kronologisista pakkopaidoista”. Ihmiset voivat seurata näyttelyä siten kuin on tarkoitus, vasemmalta oikealle tai ylhäältä alas, mutta muuten ”he ovat kiinnostuneita lähinnä siitä henkilökohtaisesta ja emotionaalisesta resonanssista, jota tavallinen ja arkipäiväinen tuottaa”. (Ibid., 71.)

Johnstone jatkaa, tulkiten Nick Merrimanin (1991) tutkimusta museoista ja ihmisten historiakäsityksistä, että ”ihmisillä on usein vahva käsitys historiasta, mutta se ei ole omaksuttu museoista, opastetuilta kierroksilta tai hakuteoksista. Heidän käsityksensä historiasta ovat usein hyvin abstrakteja pohjautuen heidän omaan taustaansa, perheeseensä, kotiinsa ja siihen mistä he ovat lähtöisin.” Materiaalinen kulttuuri voi joskus toimia virikkeenä ja tehden menneisyydestä todellista ja käsin kosketeltavaa, mutta usein menneisyys rakentuu puhtaasti muistin, mielikuvituksen ja keskustelujen kautta, joissa historiaa siirretään eteenpäin verbaalisesti. (Johnstone, 1998, 71.)

Vaikka Johnstone puhuu englantilaisesta kontekstista, aivan samaa teoriaa voidaan soveltaa DDR:n arkipäivää käsitteleviin museoihin. Nämä museot kertovat ihmisten omaa tarinaa, oli se tarina sitten mikä tahansa. Teoreettinen ja kunnianhimoinen museo, kuten DOK, voi pyrkiä sivistämään ja opettamaan ihmisiä luomalla tietynlaista narratiivia DDR:stä, mutta todellisuudessa ihmiset voivat kokea näyttelyn aivan kuten itse haluavat. Muut museot taas pyrkivät pitämään yllä muistia menneestä säilyttäen sen materiaalisen todellisuuden museovitriineissä. Tämä taas antaa erilaisia mahdollisuuksia ihmisille luoda omia narratiivejaan menneestä ja käydä keskustelua siitä, mitä muistaa ja miksi.

Johnstone huomauttaa, kuinka museot voivat toimia välineinä, joilla omaa historiaa voi siirtää eteenpäin niille, jotka ovat muuttaneet Britanniaan jostain muualta. Näillä ihmisillä, johtuen siitä mistä he ovat tulleet, ei välttämättä ole ollut mukanaan mitä siirtää jälkipolville, mutta museoissa he voivatkin esitellä omaa menneisyyttään ja siihen liittyvää esineistöä omille lapsilleen. (Johnstone, 1998, 73.) DDR:n ollessa jo

kadonnut valtio museot antavat sen entisille kansalaisille mahdollisuuden esitellä omaa historiaansa ja omia tunteitaan lapsilleen, jotka eivät missään muualla enää tätä pysty näkemään. Riippumatta siitä millä tavoin museo on järjestetty ja kuinka informatiivinen se on, voi museo silti toimia eräänlaisena välikappaleena sekä sukupolvien että jo kadonneen ja nykyisyyden välillä jakaessaan tietoa ja muistia menneestä.

7 Lopuksi

7.1 Muistin palapeli

Olen tässä tutkielmassa esitellyt varsin erilaista aineistoa DDR:n arkipäivän muistamisesta ja tallentamisesta Internetissä toimivan keskusteluryhmän, haastattelujen sekä museonäyttelyiden muodossa. Mielestäni muistia ja nostalgiaa tutkittaessa tämänkaltainen monipuolinen aineisto antaa mahdollisuuden käsitellä aihetta useista näkökulmista. Aineisto toimii ikään kuin palapelinä, jonka erilaiset palat muodostavat yhdessä muistin monimutkaisen kokonaisuuden. Jos joku tämän palapelin osa ei sovi peliin tai se puuttuu, voidaan menneisyyttä ja historiaa muotoilla tai jopa sepittää siten, että kuva menneisyydestä on eheä ja soveltuu nykyhetken tarpeisiin parhaiten, kuten luvussa 3 jo esitin. Hobsbawmin (2009 [1983], 4–5) mukaan uusien traditioiden keksiminen on kiivaimmillaan silloin, kun yhteiskunnan nopeat muutokset heikentävät tai tuhoavat sosiaaliset ”vanhojen” traditioiden varaan nojanneet rakenteet.

DDR:n tapauksessa tapahtui juuri tämä, sillä koko valtio sekä sen sosiaaliset ja yhteiskunnalliset rakenteet katosivat hetkessä. Berliinissä sijaitsevan kaupunkilinnan rakentaminen uudelleen, jota käsittelin luvussa 3, on erinomainen esimerkki uusien traditioiden synnyttämisestä. Tässä ikävä pala muistipalapelissä on korvattu toisella, yhdistyneelle Saksalle mieluisammalla palalla menneisyyttä, jotta tulevaisuus voisi olla toinen. Myös *Ostalgiessa* muistin keskiöön valikoituvat tietyt asiat, eikä tämä prosessi ole sattumanvarainen. Sellaiset asiat, joilla ei aikoinaan ollut merkitystä, muuttuvatkin yhtäkkiä vahvoiksi menneisyyden metaforiksi. Kuten luvussa 5 elokuvan *Sonnenallee* ohjaaja Leander Haubmann (sit. Cooke, 2005, 131) sanoo, eivät nuoret hänen

elokuvassaan soittaneet ainuttakaan ddr:läisen yhtyeen kappaletta, sillä DDR:n aikana ddr:läiset kulutushyödykkeet tai kulttuuri eivät olleet tärkeitä. Sen sijaan tärkeintä oli saada länsimaiset farkut tai ostaa täysin ylihintainen länsimaisen pop-yhtyeen levy.

Hiljaisuus ja puhumattomuus, jonka kohtasin Berliinissä keskustellessani ihmisten kanssa, kertoo, ettei *Ostalgie* todella ole yksiselitteinen ilmiö. *DDR Zonenkinder* taas osoittaa, että tarve menneisyyden muistamiselle ja näiden muistojen jakamiselle on olemassa. DDR:n arkipäivää, *Alltagia*, esittelevät museot taas säilyttävät menneisyyttä ja ylläpitävät muistia. Museot toimivat ikään kuin muistikapseleina, joihin menneisyys on sullottu ja joiden avulla ihmiset voivat niin palata takaisin jo kadonneeseen aikaan kuin jakaa muistoa siitä lapsilleen. Museot luovat historiaa alhaalta ylöspäin vastapainona valtiollisille suurnarratiiveille, joissa historiaa rakentuu yleensä juuri toisin päin.

Facebookin keskusteluryhmä *DDR Zonenkinderin* keskustelun avoimuuteen ja vilkkauteen saattaa, kuten jo pohdin luvussa 5, vahvasti vaikuttaa Internetin tarjoama anonyymi ympäristö. *DDR Zonenkinder* toimii vapaana tilana jakaa muistoja, jossa kukaan ei kyseenalaista tai kritisoi. Kuten ryhmän perustaja Agnes sanoo, luo ryhmä pienen suljetun vaihdon tilan, *eine kleine geschlossene Raum des Austausches*, jossa ihmisten on turvallista jakaa muistojaan. On myös ilmeistä, että ryhmän jäsenet, varsinkin aktiiviset kommentoijat, jakavat saman mielenkiinnon DDR:n arkimuistoihin, mikä entisestään helpottaa niiden jakamista.

Toisaalta, *DDR Zonenkinderin* jäsenet saattavat olla liiankin kiinnostuneita DDR:n menneisyydestä ja eivät siten anna todellista kuvaa siitä, kuinka itäsaksalaiset, tai samanmieliset maantieteestä huolimatta aiheeseen suhtautuvat. *DDR Zonenkinderin* tarjoama otanta itäsaksalaisista ei siis ole kattava eikä sattumanvarainen, sillä nämä ihmiset selkeästi edustavat tietynlaista ryhmää ja mielipidettä. Ryhmän perusteella ei siis voi tehdä kattavaa analyysia siitä, mitä itäsaksalaiset yleisesti *Ostalgista* ajattelevat. *DDR Zonenkinderin* jäsenmäärä kasvaa koko ajan, mikä kertoo siitä, että ryhmälle on tarvetta.

DDR Zonenkinder ja DDR-museot ovat pohjimmiltaan samalla asialla. Molemmat, niin museot kuin *DDR Zonenkinderin* pyrkivät luomaan toisenlaista, vaihtoehtoista kuvaa DDR:stä. Museot tekevät tämän virallisemmalla tasolla tarkoituksenaan tuoda ddr:läinen arkielämä suuremman yleisön tietoisuuteen. Museot pyrkivät myös valistamaan ja ylläpitämään sekä säilyttämään muistia menneestä. *DDR Zonenkinder*

tekee tätä samaa, mutta vain henkilökohtaisemmalla tasolla. Sekä museot että *DDR Zonenkinder* tarjoavat ihmisille mahdollisuuden kokea ja muistella sitä historiaa, jota valtion tuottamat suurnarratiivit menneestä eivät heille anna. Kysymys on siis Berdahlin (1999b, 2005b) termiä lainaten vastanarratiivien (*counter narrative*) luomisesta niin virallisella kuin yksityiselläkin tasolla.

Kenttätyöni Berliinissä osoitti, ettei *Ostalgie* ole lainkaan yksinkertainen ilmiö. Pelkän Internet-aineiston varassa olisin saattanut erehtyä luulemaan, että muistojen jakaminen DDR:stä on helppoa ja yleistäkin, mutta keskustelut tavallisten ihmisten kanssa Berliinissä osoittivat sen, ettei suhde menneisyyteen ole lainkaan selvä. Olen vakuuttunut, että jokainen ihminen tuntee jollain tasolla kaipuuta ja nostalgiaa mennyttä kohtaan. Lainaus Klausilta luvussa 1 osoittaa, että nostalgia ja vain mukavien asioiden muistaminen menneestä ovat varmasti universaaleja asioita, joita kaikki ihmiset tuntevat. Mutta kuten Boym (2001, XII) huomauttaa, selviävät nostalgiset tunteet parhaiten joko ajallisesti tai maantieteellisesti etäällä kohteestaan. DDR on siten mitä oivallisin nostalgisoinnin kohde, sillä se on konkreettisesti kadonnut niin valtiona kuin muutenkin. *Ostalgie* voi kuitenkin merkitä samoille ihmisille kaipausta, surua, vastenmielisyyttä, vihaa, helpotusta ja katumusta, kuten Berdahl on osuvasti kuvannut.

7.2 *Ostalgien* tulevaisuus

DDR-nostalgia, eli *Ostalgie*, ei siis ole yksinkertainen tai helposti määriteltävä ilmiö. Olen käsitellyt *Ostalgietä* Länsi-Saksan harjoittaman itäsaksalaisen menneisyyden, kulttuurin ja historian kolonisaation vastustamisena. (Boyer, 2006; Cooke, 2005), itäsaksalaisten itsemääräämisoikeuden vaatimisena (Berdahl, 1999b; Cooke, 2005) sekä vastanarratiivien luomisena lännen tarjoamalle suurarratiiville menneestä (Berdahl 1999b, 2005b). Mielestäni myös Boymin (2001, 41) määritelmä reflektiivisestä nostalgiasta, jossa muisti menneestä kiinnittyy ajan ja historian patinaan, pätee *Ostalgiehin* hyvin.

Mitä *Ostalgie* sitten lopulta on? Mielestäni *Ostalgie* on yhdistelmä näitä kaikkia edellä mainittuja. Se on osittain hyvin henkilökohtainen ilmiö, kuten *DDR Zonenkinderistä* käy ilmi. Se on nostalgiaa omaa lapsuutta ja nuoruuden haaveita kohtaan, oman menneisyyden haikeaa muistelua. Menneisyyden muistaminen ruusuisena ja

nostalgisesti on varmasti universaali ilmiö aikaan ja paikkaan katsomatta. Näin on myös DDR:n tapauksessa, vaikkakin siellä oli puutetta ja tapahtui sortoa. *Ostalgie* ei kuitenkaan ole vain menneen muistelua. Sen näennäisesti keveän ja ironisen tyylin taakse kätkeytyy tummempia sävyjä, kuten Rethmann osoittaa (2009). Keveyden ja huumorin avulla *Ostalgissa* kritisoidaankin oikeastaan tätä hetkeä: sitä kuinka DDR:n menneisyyttä on käsitelty ja käsitellään yhä edelleen, mitä tämä merkitsee itäsaksalaisille ja heidän itsemääräämisoikeudelleen ja omanarvontunnon ja sitä miksi itäsaksalaisten tulevaisuus näiden kaikkien asioiden myötä muotoutuu ja miksi palapelin osat ovat niin tärkeitä, että historiaa on myös pitänyt sepittää palvelemaan nykyhetkeä.

Boyer sanoo *Ostalgien* olevan reaktio siitä, ettei Saksan tämänhetkinen poliittinen identifikaatio ja poliittinen muisti suo itäsaksalaisille tulevaisuutta. DDR-nostalgia tietyllä tavalla toistaa lännen luomaa stereotypiaa itäsaksalaisista, jotka ovat kyvyttömiä siirtymään eteenpäin, vaikka todellisuudessa itäsaksalaisilta on viety oikeus kaikkeen toimijuuteen ja siten myös oman tulevaisuuden rakentamiseen. (Boyer, 2006, 378.) Ehkäpä kaikesta huolimatta Saksassa alkaa olla jo nähtävissä siirtymä aikaan, jossa Cooken (2005, 179) mukaan, kolonisaatiometafora ei enää ole merkityksellinen, sillä ihmiset eivät enää välttämättä tunne tarvetta perustella omien elämäkertomustensa relevanssia tai eivät tunne itseään toisen luokan kansalaisiksi. Cooken (Ibid., 179) mukaan tämä on nähtävissä varsinkin Internetissä, jossa on mahdollista löytää sekä sellaisia asenteita menneisyyttä kohtaan että sellaista menneisyyden tulkintaa, joita ei usein näe missään muualla. Oma tutkimukseni *DDR Zonenkinderistä* tukee tätä, sillä ne asenteet, joita kohtasin kenttätöideni aikana, olivat täysin vastakkaisia *DDR Zonenkinderin* avoimuudelle ja jakamisen halulle.

Mitä nostalgiateollisuuteen tulee, se voidaan mielestäni lopulta lukea osaksi tätä itäsaksalaisten menneen muistelun ja nykyisen identiteetin rakentamista. Berdahlin mielestä tavaroiden dominoiva asema itäsaksalaisten muistissa selittyy sillä, että työ oli niin suuri identiteetin rakentaja DDR:ssä ja että ihmisillä oli myös hyvin vahva suhde tehtaissa tuottamiinsa tavaroihin. Berdahlin mielestä itäsaksalaisten tavaroiden uudistuotanto on osittain sen vanhan tuottaja-identiteetin palauttamista, jonka itäsaksalaiset menettivät yhdistymisessä. (Berdahl, 1999b, 199.) Berdahlin mielestä ”aidon” ja kaupallisen DDR-nostalgian välillä ei ole lopulta suurta eroa, sillä kysymys on prosessista, jossa itäsaksalaiset niin palauttavat kuin luovat uutta identiteettiään

yhdistyneessä Saksassa. (Ibid.) Kuten luvussa 4 esitin, ei *Ostalgie* aina ole suinkaan vain itäsaksalainen ilmiö, ja samaan aikaan puhutaankin myös *Westalgiesta*, lännen DDR-nostalgiasta (Boyer, 2006; Cooke, 2005). Kaupallisen Ostalgien myötä DDR:stä on tullut osa populaarikulttuuria ja tänä päivänä *Ostalgie* on suunnattu niin itä- ja länsisaksalaisille kuin turisteillekin.

DDR:n menneisyyden käsittely ei ole lähelläkään loppua. *Ostalgien* muuttuminen yhä hyväksytyimmäksi muuttaa DDR:n menneisyydestä käydyn keskustelun asetelua. Menneisyyden käsittelyssä ovat yhä enemmän mukana myös itäsaksalaiset, mistä erityisen hyvä esimerkki ovat DDR:n arkipäivää kuvaavat museot. Koska valtion ylläpitämä suuri historianarratiivi ei miellytä kaikkia idässä, ovat ihmiset päättäneet ryhtyä toimeen ja perustaa erilaista historiaa kertovia instituutioita. Aivan kuten Jana Hensel (2002, 133) romaanissaan *Zonenkinder* toteaa:

”Kaikkien näiden vuosien jälkeen muurin murtumisesta alkaa minulta pikku hiljaa loppua puhti. Minulla ei ole enää mitään halua kertoa näille yli-innokkaille [länsisaksalaisille] nuorille miehille puvuissaan, että aivan kuten mekin jätämme heidät rauhaan ja emme pyri päättämään, loppuun saattamaan tai vähäpätöistämään heidän liittotasavaltaista historiaansa, voisivat he myös jättää meidät ja meidän henkilöhistoriamme rauhaan, jotta me voisimme itse päättää, koska me olemme valmiit jättämään sen taaksemme.”

Hensel kirjottaa ajattelevansa aina tällaisina hetkinä Martin Walseria, saksalaista kirjailijaa, joka juuri ennen vuosituhannen vaihtumista oli julistanut, että saksalaisten tulisi vihdoin 50 vuotta sodan päättymisen jälkeen jättää menneisyys taakseen ja lopettaa holokaustin läpikäynti. Hensel huomauttaa, että kun muulle Saksalla menneisyyden käsittelyyn annettiin 50 vuotta, oletetaan itäsaksalaisten vain parikymmentä vuotta DDR:n kaatumisesta pystyvän samaan ja jättämään menneisyyden taakseen. (Hensel, 2002, 133.) Henselin romaanin julkaisemisesta on nyt yhdeksän vuotta, ja keskustelu sekä toisen maailmansodan aikaisista tapahtumista että DDR:stä velloo yhä vilkkaana, eikä merkkejä kummankaan keskustelun laantumisesta ole. Kuten Henselin kirja sekä tässä tutkielmassa käsitelty aineisto ja lukuisat muut esimerkit osoittavat on keskustelu kuitenkin DDR:n kohdalla muuttunut.

DDR:n menneisyyden käsittely ei siis ole ohi, mutta se on muuttunut yksipuolisesta moniääniseksi ja erittäin mielenkiintoiseksi. Suurin murros on sekä itä- että länsisaksalaisilla jo takanapäin, mutta oman paikan hakeminen, uuden identiteetin rakentaminen ja oman historian luominen ja menneisyyden käsittely ovat kaikki vasta alkaneet. Olisikin jatkotutkimuksen aihe pohtia DDR:n menneisyyttä muuttuneen

keskustelun pohjalta: muuttuuko uusi saksalainen yhteiskunta moniääniseksi ja tuleeko itäsaksalaisista todella tasavertaisia yhdistyneessä Saksassa. Muuttuvatko virallisen suurnarratiivin tilalle tarjotut vastanarratiivit osaksi hyväksyttyä historiaa.

8 Lähdeluettelo

Augustinus 1981 [1919]. *Tunnustukset*. Suomensos Otto Lakka. Helsinki: SLEY-kirjat.

Baganz, Dorothée 2009 [2007]. *Trabi, Sandmann, Pionere: Alltag in der DDR*. Petersberg: Michael Imhof Verlag.

Berdahl, Daphne 1999a. *Where the World Ended: Re-unification and Identity in the German Borderland*. Berkeley: University of California Press.

Berdahl, Daphne 1999b. '(N)Ostalgie' for the Present: Memory, Longing, and East German Things. *Ethnos* 64(2), 192-211.

Berdahl, Daphne 2001. "Go Trabi, Go": Reflections on a Car and Its Symbolization Over Time. *Anthropology and Humanism* 25(2), 131-141.

Berdahl, Daphne 2005a. The Spirit of Capitalism and the Boundaries of Citizenship in Post-Wall Germany. *Comparative Studies in Society and History* 47(2), 235-251.

Berdahl, Daphne 2005b. Expressions of Experience and Experience of Expression: Museum Re-Presentations of GDR History. *Anthropology and Humanism* 30(2), 156-170.

Betts, Paul 2000. The Twilight of the Idols: East German Memory and Material Culture. *The Journal of Modern History* 72(9), 731-765.

Bhabha, Homi 1994. *The Location of Culture*. London: Routledge.

Boyer, Dominic 2001. Media Markets, Mediating Labors, and the Branding of East German Culture at *Super Illu*. *Social Text* 19(3), 9-33.

Boyer, Dominic 2006. *Ostalgie* and the Politics of the Future in Eastern Germany. *Public Culture* 18(2), 361-381.

Boym, Svetlana 2001. *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.

Buckley, William 2004. *The Fall of the Berlin Wall*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Connerton, Paul 2007 [1989]. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cooke, Paul 2005. *Representing Germany Since Unification: From Colonization to Nostalgia*. Oxford: Berg.

Coser, Lewis A. 1992. Introduction: Maurice Halbwachs 1877-1945. Teoksessa Maurice Halbwachs *On Collective Memory*. Chicago and London: University of Chicago Press.

DDR Museum 2009. *Pressemappe*. Berlin: DDR Museum Verlag.

Drakulić, Slavenka 1993 [1992]. *How We Survived Communism and Even Laughed*. New York: Harper Perennial.

Fontaine, Andre 1970. *The History of Cold War: From the Korean War to the Present*. New York: Random House.

Fritsche, Susanne 2008. *Die Mauer ist gefallen: Eine kleine Geschichte der DDR*. Berlin: Jason Verlag.

Fykyuama, Francis 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.

Gallinat, Anselma 2006. Difficult Stories: Public Discourse and Narrative Identity in Eastern Germany. *Ethnos* 71(3), 343-366.

Gallinat, Anselma 2009. Intense Paradoxes of Memory: Researching Moral Questions About Remembering the Socialist Past. *History and Anthropology* 20(2), 183-199.

Garton Ash, Timothy 1990. *We the People: The Revolutions Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin & Prague*. London: Granta Books.

Garton Ash, Timothy 2004. Trials, Purges and History Lessons: Treating a Difficult Past in Post-Communist Europe. Teoksessa Jan-Werner Müller (toim.): *Memory and Power in Post-War Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gedi, Noa & Yigal, Elam 1996. Collective Memory – What is it? *History and Memory* 8(1), 30-50.

- Gerstenberger, Katharina** 2005. Reading the Writings on the Wall – Remembering East Berlin. *German Politics and Society* 23(3), 65-82.
- Halbwachs, Maurice** 1992 [1941]. *On Collective Memory*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Hall, Stuart** 1997. Cultural Identity and Diaspora. Teoksessa Padmini Mongia (toim.): *Contemporary Postcolonial Theory: a Reader*. London: Arnold.
- Hensel, Jana** 2002. *Zonenkinder*. Reibek bei Hamburg: Rowohlt.
- Hentilä Marjaliisa & Hentilä, Seppo** 2008. *Berliiniin. Retkiä lähihistoriaan*. Helsinki: Kirjapaja.
- Hentilä, Seppo** 1994. *Jaettu Saksa, jaettu historia*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Hentilä Seppo** 2001. Historiapoliitiikka – Holocaust ja historian julkinen käyttö. Teoksessa Kalela Jorma & Lindroos, Ilari (toim.): *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hine, Christine** 2000. *Virtual Ethnography*. London: Sage Publications.
- Hobsbawm, Eric** 2009 [1983]. Introduction: Inventing Traditions. Teoksessa Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence (toim.): *The invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Judt, Tony** 2006 [2005]. *Postwar: A History of Europe since 1945*. London: Penguin Books.
- Johnstone, Christine** 1998. Your Granny Had One of Those! How Visitors Use Museum Collections. Teoksessa Arnold, Davies & Ditchfield (toim.): *History and Heritage: Consuming the Past in Contemporary Culture*. Lower Coombe, Dorset: Donhead Publishing Ltd.
- Joppke, Christian** 2000. Intellectuals, Nationalism, and the Exit from Communism: The Case of East Germany. *Comparative Studies in Society and History* 37(2), 213-240.

Kalela Jorma 2001. Historiantutkimus ja jokapäiväinen historia. Teoksessa Kalela Jorma & Lindroos, Ilari (toim.): *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lowenthal, David 1988 [1985]. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ludwig, Andreas & Kaschuba, Wolfgang 2001. (Näyttelykatalogi, ei nimeä.) Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR

Merkel, Ina 1998. Consumer Culture in the GDR, or How the Struggle for Antimodernity Was Lost on the Battleground of Consumer Culture. Teoksessa Susan Strasser, Charles McGroven, Matthias Judt (toim.): *Getting and Spending: European and American Consumption in the Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

Merriman, Nick 1991. *Beyond the Glass Case*. Leicester: Leicester University Press.

Müller, Jan-Werner 2004. Introduction: The Power of Memory, the Memory of Power and the Power over Memory. Teoksessa Jan-Werner Müller (toim.): *Memory and Power in Post-War Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rethmann, Petra 2009. Post-communist ironies in an East German hotel. *Anthropology Today* 25(1) 21-23.

Rückel, Robert (toim.) 2008. *DDR-Führer: Alltag eines vergangenen Staates in 22 Kapiteln*. Berlin: DDR Museum Verlag.

Salmi, Hannu 2001. Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot. Teoksessa Kalela Jorma & Lindroos, Ilari (toim.): *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Taylor, Frederick 2008 [2006]. *Berliinin Muuri: 13. Elokuuta 1961 - 9. Marraskuuta 1989*. London: Bloomsbury. Suomennos Helsinki: WSOY.

Verdery, Katherine 1996. *What Was Socialism, and What Comes Next*. New Jersey: Princeton University Press.

von Borries, Bodo 2003. The Third Reich in German History Textbooks since 1945. *Journal of Contemporary History*. 38(1) 45-62.

White, Geoffrey 2006. Epilogue: Memory Moments. *Ethos* 34(2), 325-341.

Internet-lähteet

Amnesty International 2010. Commissioning Justice: Truth commissions and criminal justice. [Pdf-tiedosto]. <<http://www.amnesty.org/en/library/info/POL30/004/2010>> Luettu 10.5.2011.

DDR Zonenkinder/Facebook. [Keskusteluryhmä]. <<https://www.facebook.com/#!/Zonenkinder>> Luettu 16.8.2011.

DDR Museum Berlin. Willkommen in einem der interaktivsten Museen der Welt! [WWW-dokumentti]. <<http://www.ddr-museum.de/de/museum/>> Luettu 23.2.2011.

Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR. Das Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR [WWW-dokumentti]. <<http://www.alltagskultur-ddr.de/pages/dok/dok.html>> Luettu 3.2.2011.

Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR. Aufgehobene Dinge: Ein Frauenleben in Ost-Berlin [WWW-dokumentti]. <<http://www.alltagskultur-ddr.de/pages/aus/aus.html>> Luettu 3.2.2011.

Eisenhüttenstadtin kaupunki. Stadtgeschichte. [WWW-dokumentti]. <<http://www.eisenhuettenstadt.de/index.php?mnr=1&Id=9&su1=6&su2=&lang=&aseite=3>> Luettu 3.2.2011.

Kaden, Conny. Chronick. [WWW-dokumentti]. <http://www.ddr-museum-pirna.de/index.php?option=com_content&view=article&id=7&Itemid=7> Luettu 23.2.2011.

Karacs, Imre 25.4.1999. NOTEBOOK: If only Adolf had worn Pampers. *The Independent*. [WWW-dokumentti]. <<http://www.independent.co.uk/news/world/notebook-if-only-adolf-had-worn-pampers-1108654.html>> Luettu 14.4.2011.

Kotte, Wolfram. Gedanken, Seite 1. [WWW-dokumentti]. <<http://www.ddr-museum-dresden.de/cod/php/ddr-museum.php?lang=deu&thm=home&thmsub=gedankeninhalte&id=1&sid=3&pdf=1&dr=1&thmid=99>> Luettu 23.2.2011.

Pfeiffer, Christian 2007. Fremdenfeindliche Gewalt im Osten – Folge der autoritären DDR-Erziehung? [Pdf-tiedosto].

<www.kfn.de/versions/kfn/assets/fremdengewaltosten.pdf> Luettu 3.8.2011.

Staud, Toralf 1999. "Wir könnten viel voneinander lernen" *Die Zeit* 28/1999. [WWW-dokumentti]. <http://www.zeit.de/1999/28/Wir_koennten_viel_voneinander_lernen> Luettu 10.5.2011.

Stephan, Hans-Joachim. Gedanken, Seite 2. [WWW-dokumentti]. <<http://www.ddr-museum-dresden.de/cod/php/ddr-museum.php?lang=deu&thm=home&thmsub=gedankeninhalte2&id=1&sid=3&pdf=1&dr=1&thmid=6>> Luettu 23.3.2011.

Museot

DDR Museum Berlin

DDR Museum Zeitreise

DDR Museum Pirna

Deutsches Historisches Museum Berlin

Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR

Gedenkstätte Berlin-Hohenschönhausen

Museum Haus am Checkpoint Charlie

Stasimuseum

Elokuvat

Good Bye, Lenin! 2002. Ohjaus Wolfgang Becker. New York: Sony Pictures Classics.

Sonnenallee 1999. Ohjaus Leander Haußmann. Berlin: Delphi Filmverleih GmbH.

Haastattelut

Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR:n johtajan Andreas Ludwigin haastattelu Eisenhüttenstadtissa 4.5.2010.

DDR Museum Berlinin johtajan Robert Rückelin haastattelu Berliinissä 3.6.2010.

DDR Zonenkinderin perustajan Agnesin haastattelut sähköpostitse 30.5.2010 ja 6.6.2010.

Klausin haastattelu sähköpostitse 17.5.2010.

Anjan haastattelu Helsingissä 24.2.2011.

Muut haastattelut ja keskustelut tapahtuivat kenttätöideni aikana Berliinissä kesällä 2010.